

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ANADOLU'DAKİ ROMA DÖNEMİ SÜTUNLU CADDELERİ

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Y.Mim. Ayşe AKBAŞ
502981161**

104006

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 11 Haziran 2001

Tezin Savunulduğu Tarih: 29 Haziran 2001

**Tez Danışmanı:
Diğer Jüri Üyeleri:**

Prof. Dr. Metin AHUNBAY

Prof. Dr. Cengiz GİRİTLİOĞLU (İ.T.Ü.)

Doç. Dr. Turgut SANER (İ.T.Ü.)

HAZİRAN 2001

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın gerçekleşmesi için verdiği destekten dolayı danışmanım, sayın Prof. Dr. Metin Ahunbay'a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışmalarım sırasında manevi desteklerini esirgemeyen aileme ve arkadaşım Y.Mim. Damla Acar'a teşekkür ederim.

Haziran 2001

Ayşe Akbaş

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

TABLO LİSTESİ.....	v
ŞEKİL LİSTESİ.....	vi
ÖZET.....	x
SUMMARY.....	xiii
1. GİRİŞ.....	1
2. ROMA DÖNEMİ ÖNCESİ ŞEHİR GELİŞİMİ.....	3
2.1. Yunan Şehir Planlaması.....	3
2.1.1. Posedonia.....	5
2.1.2. Metapontum.....	6
2.1.3. Olinthos.....	6
2.1.4. Rhodos.....	7
2.2. Etrüsk Şehir Planlaması.....	8
2.2.1. Pompeii.....	10
2.2.2. Marzabotto.....	10
2.3. Seleukos Şehir Planlaması.....	11
3. ROMA DÖNEMİ ŞEHİR GELİŞİMİ.....	15
3.1. İmparatorluk Dönemi Öncesi Şehir Planlaması.....	15
3.1.1. Cosa.....	16
3.1.2. Augusta Praetoria (Aosta).....	17
3.2. İmparatorluk Döneminde Şehir Yapısı.....	17
3.2.1 İmparatorluk Dönemi Şehir Gelişimi ve Sütunlu Caddeler.....	19
3.2.1.1. Genel Tanım.....	19
3.2.1.2. Mimari Özellikler.....	20
3.3. Geç Antik Döneminde Şehir Gelişimi ve Sütunlu Caddeler.....	22
4. SÜTUNLU CADDE ÖRNEKLERİ.....	27
4.1. Anadolu'daki Örnekler.....	27
4.1.1. Pisidia Bölgesi.....	28
4.1.1.1. Kremna.....	30
4.1.1.2. Sagalassos.....	34 ✓
4.1.1.3. Termessos.....	35
4.1.1.4. Antiokheia ad Pisidiam.....	36 ✓
4.1.2. Pamfilya Bölgesi.....	38
4.1.2.1. Side.....	38 ✓
4.1.2.2. Perge.....	42 ✓
4.1.3. İyonya Bölgesi.....	47
4.1.3.1. Efes.....	47 ✓
4.1.4. Misya Bölgesi.....	52

4.1.4.1. Bergama.....	52 ✓
4.1.5. Frigya Bölgesi.....	55
4.1.5.1. Aizanoi.....	55
4.1.5.2. Hierapolis.....	60 ✓
4.1.7. Kilikia Bölgesi.....	62
4.1.7.1. Antiokheia ad Cragum.....	63
4.1.7.2. Hierapolis/Castabala.....	64
4.1.7.3. Antiokheia/Antakya.....	66
4.1.7.4. Soloi/Pompeiopolis.....	71
4.2. Suriye'deki Örnekler.....	73
4.2.1. Palmyra.....	74
4.2.2. Bosra.....	76
4.2.3. Damascus.....	78
4.2.4. Petra.....	80
4.2.5. Apamea.....	82
4.2.6. Gerasa.....	84
4.3. Kuzey Afrika'daki Örnekler.....	89
4.3.1. Lepcis Magna.....	89
4.3.2. Timgad.....	93
4.4. İtalya'daki Örnekler.....	94
4.4.1. Ostia.....	94
5. SONUÇ ve TARTIŞMA.....	97
KAYNAKLAR.....	103
EKLER.....	109
ÖZGEÇMİŞ.....	122

TABLO LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 5.1. Suriye’deki sütunlu cadde örnekleri karşılaştırma tablosu.....	100
Tablo 5.2. Anadolu’daki sütunlu cadde örnekleri karşılaştırma tablosu.....	101
Tablo 5.3. Anadolu ve Suriye’deki sütunlu caddelerin kronolojik karşılaştırma tablosu.....	102

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No
Şekil 2.1 Priene şehir planı.....	3
Şekil 2.2 Posedonia şematik planı.....	5
Şekil 2.3 Metapontum şematik planı.....	5
Şekil 2.4 Olinthos şehir planı.....	6
Şekil 2.5 Rhodos şehir planı.....	7
Şekil 2.6 Yön tayininde kullanılan <i>gnomon</i> yönteminin ilustrasyonu.....	8
Şekil 2.7 Roma döneminde şehir akslarının oluşturulması için kullanılan aleti gösteren öneri rekonstruksiyon çizimi.....	9
Şekil 2.8 İtalya haritası.....	9
Şekil 2.9 Pompeii şematik planı.....	10
Şekil 2.10 Marzabotto şehir planı.....	11
Şekil 2.11 Dura-Europos şehir planı.....	13
Şekil 3.1 Cosa şehir planı.....	16
Şekil 3.2 Augusta Praetoria şehir planı.....	17
Şekil 3.3 Akdeniz çevresinde Roma İmparatorluk sınırları.....	18
Şekil 3.4 Caesarea Maritima şehir planı.....	23
Şekil 3.5 1979 yılında yapılan kazılarda açılan açmaların yerlerini gösteren harita.....	24
Şekil 3.6 MS 550-614 yılları arasındaki döneme ait <i>cardo II</i> rekonstruksiyon kesiti.....	25
Şekil 3.7 Balıksırtı döşenmiş cadde ve mozaik kaplı portikleri gösteren öneri rekonstruksiyon çizimi.....	25
Şekil 4.1 Roma dönemi Anadolu haritası.....	28
Şekil 4.2 Pisidia bölgesi haritası.....	29
Şekil 4.3 Kremna sütunlu caddesine kuzeydoğudan bakış.....	31
Şekil 4.4 Caddeden bir sütun kaidesi.....	32
Şekil 4.5 Caddeden bir arşitrav parçası.....	32
Şekil 4.6 Caddeden bir friz parçası.....	32
Şekil 4.7 Caddeden bir sima parçası.....	32
Şekil 4.8 Kremna sütunlu caddesi portik cephe ve kesit restitüsyon çizimleri.....	33
Şekil 4.9 Sagalassos şehir planı.....	35
Şekil 4.10 Termessos şehir planı.....	36
Şekil 4.11 Antiokheia ad Pisidiam şematik planı.....	37
Şekil 4.12 Sütunlu caddeye bakış.....	38
Şekil 4.13 Side, tiyatronun batısından geçen sütunlu caddenin batı portiği, restorasyondan sonraki durumu.....	40
Şekil 4.14 Sütunlu caddenin tiyatronun batısından geçen kısmının kesiti...	40
Şekil 4.15 Sütunlu caddenin agoranın kuzeyindeki kısmı, güneyden kuzeye bakış.....	41

Şekil 4.16	Sütunlu caddenin agoranın kuzeyindeki kısmı, kuzeyden güneye bakış.....	41
Şekil 4.17	Sütunlu cadde ayağa kaldırılmış sütunlar.....	43
Şekil 4.18	Perge şehir planı.....	44
Şekil 4.19	Sütunlu cadde ve güney kapısı planı.....	44
Şekil 4.20	Sütunlu caddeye bakış.....	45
Şekil 4.21	Sütunlu cadde üzerindeki kanala ait kesitler.....	45
Şekil 4.22	Akropolden sütunlu caddeye bakış.....	45
Şekil 4.23	Sütunlu caddenin doğu kısmındaki dükkanların rölöve planı.....	46
Şekil 4.24	Sütunlu caddenin doğu kısmındaki dükkan sırasının öneri restitüsyon plan, görünüş ve kesiti.....	47
Şekil 4.25	Sütunlu caddenin akropol eteğinde sonlandığı kapı-çeşme yapısı planı.....	47
Şekil 4.26	Arkadiane üzerinde yer alan kaide ve postament restitüsyonu plan ve görünüşü.....	48
Şekil 4.27	Geç Antik Dönem Efes planı.....	49
Şekil 4.28	Tiyatrodan Arkadiane ve limana bakış.....	50
Şekil 4.29	Arkadiane için öneri restitüsyon.....	51
Şekil 4.30	Arkadiane üzerindeki tetraklionu içeren plan.....	51
Şekil 4.31	Asklepieion'a ait sütunlu caddesinden akropole bakış.....	52
Şekil 4.32	Bergama şehir planı.....	53
Şekil 4.32	Asklepieion sütunlu caddesi portığının cephe görünüş ve kesit rekonstruksiyon çizimleri.....	54
Şekil 4.34	Sütunlu cadde üzerindeki dairesel mezar anıtı.....	55
Şekil 4.35	Via Tecta portığından sütunlu caddeye doğru bakış.....	55
Şekil 4.36	Restorasyon sonrası sütunlu caddeye bakış.....	56
Şekil 4.37	Aizanoi şehir planı.....	57
Şekil 4.38	Caddenin kuzey portığı.....	58
Şekil 4.39	Caddenin kuzey portik cephesi rölöve görünüşü.....	58
Şekil 4.40	Sütunlu cadde kesiti.....	59
Şekil 4.41	Hierapolis/Pamukkale şehir planı.....	61
Şekil 4.42	Sütunlu caddeye bakış.....	62
Şekil 4.43	Sütunlu cadde portığından bir görünüş.....	62
Şekil 4.44	Antiokheia ad Cragum şematik planı.....	63
Şekil 4.45	Sütunlu caddenin günümüzdeki durumu.....	64
Şekil 4.46	Sütunlu caddenin doğu ucundaki kapı kalıntısı.....	64
Şekil 4.47	Hierapolis-Castabala şematik planı.....	65
Şekil 4.48	Sütunlu caddenin günümüzdeki durumu.....	66
Şekil 4.49	Antiokheia şehir planı.....	67
Şekil 4.50	Sütunlu caddenin farklı dönemlerdeki kotunu gösteren kesit.....	68
Şekil 4.51	Sondajlarda tespit edilen caddenin restitüsyon planı.....	68
Şekil 4.52	Sütunlu caddede yapılan bir sondajda ortaya çıkarılan Helenistik duvarlar ve İmparatorluk dönemi kaldırımı.....	69
Şekil 4.53	Herod-Tiberius dönemi sütunlu cadde kotuna ulaşılacak sondajdan bir görünüş.....	69
Şekil 4.54	Sütunlu caddenin M.Ö.III. yüzyıl ile 20. yüzyıl arasındaki değişimini gösteren şema.....	70
Şekil 4.55	Caddenin VI. yüzyıl kotu restitüsyon kesiti.....	71
Şekil 4.56	Soloi-Pompeiopolis şematik planı.....	71

Şekil 4.57	Günümüzde cadde üzerinde ayakta kalmış sütunlar.....	72
Şekil 4.58	Olba/Diokaisareia konsollu sütunları.....	72
Şekil 4.59	Suriye haritası.....	74
Şekil 4.60	Palmyra şehir planı.....	74
Şekil 4.61	Palmyra şehir merkezinin planı.....	75
Şekil 4.62	Sütunlu caddeye bakış.....	75
Şekil 4.63	Zafer takı ile sonlanan sütunlu caddenin konsollu sütunları.....	76
Şekil 4.64	Decumanus maximus için öneri restitüsyon görünüşü.....	77
Şekil 4.65	Decumanus maximus kısmi planı.....	77
Şekil 4.66	Bosra şehir planı.....	78
Şekil 4.67	Damascus şematik planı.....	79
Şekil 4.68	Petra şehir merkezinin planı.....	80
Şekil 4.69	Sütunlu caddeden batı ucundaki temenos kapısına bakış öneri restitüsyonu.....	81
Şekil 4.70	Apamea sütunlu caddesi doğu-batı kesiti.....	82
Şekil 4.71	Apamea sütunlu caddesi kesiti.....	83
Şekil 4.72	Kuzey-güney yönündeki sütunlu cadde portüğinden bir görünüş.....	83
Şekil 4.73	Sütunlu caddenin kuzey kesimindeki portik entablaturü.....	84
Şekil 4.74	Sütunlu caddenin orta kesimindeki portik entablaturü.....	84
Şekil 4.75	Gerasa şehir planı.....	85
Şekil 4.76	Oval piazza.....	86
Şekil 4.77	I. yüzyıl İon stili korunmuş kuzey sütunlu caddesi.....	87
Şekil 4.78	Cardodan oval piazza kapısına bakış öneri restitüsyonu.....	87
Şekil 4.79	Güney tetrakionianın dairesel piazza inşa edilmeden önceki durumunu gösteren öneri restitüsyon.....	87
Şekil 4.80	Günümüzde güney sütunlu caddesi.....	88
Şekil 4.81	Güney tetrakionia ve dairesel piazza öneri restitüsyonu.....	88
Şekil 4.82	Günümüzde güney tetrakionia ve dairesel piazzanın durumu....	89
Şekil 4.83	Cardo, kuzey tiyatro ve kuzey decumanus kesişimindeki tetrapylon öneri restitüsyonu.....	89
Şekil 4.84	Lepcis Magna şehir planı.....	90
Şekil 4.85	Forumun güneybatı ucunda yer alan cadde portüğünün yan sokağa açılan giriş ile ilişkisini gösteren öneri restitüsyon görünüşü.....	91
Şekil 4.86	Hadrian Hamamları üzerinden sütunlu caddeye bakış.....	92
Şekil 4.87	Timgad şehir planı.....	94
Şekil 4.88	Ostia şehir planı.....	95
Şekil A.1	Kremna şehir planı.....	109
Şekil A.2	Kremna sütunlu caddesi rölövesi kısmi planı.....	110
Şekil B.1	Side şehir planı.....	111
Şekil B.2	(C) caddesinin tiyatronun yanından geçen kısmının planı.....	112
Şekil B.3	(C) caddesi restitüsyonu plan ve kesiti.....	113
Şekil C.1	Asklepieion sütunlu caddesi ve Via Tecta planı.....	114
Şekil C.2	Asklepieion sütunlu caddesi planı (ölçülü).....	115
Şekil C.3	Asklepieion sütunlu caddesi planı (ölçüsüz).....	116
Şekil D.1	Aizanoi sütunlu caddesi rölöve planı.....	117
Şekil E.1	Apamea şehir planı.....	118
Şekil E.2	Apamea sütunlu caddesi portik planı.....	119

Şekil F.1	Lepcis Magna piazza, sütunlu cadde ve nymphaeum planı.....	120
Şekil G.1	Roma dönemi Ostia şehir planı.....	121

ANADOLU'DAKİ ROMA DÖNEMİ SÜTUNLU CADDELERİ

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Anadolu'daki Roma dönemi sütunlu caddelerinin, Suriye'deki örneklerle karşılaştırmalı değerlendirmesini yapmaktır. Sütunlu caddeler Roma şehir planlamasının önemli unsurlarından biridir. Bu sebeple sütunlu cadde mimarisini incelemeden önce, Roma şehir mimarisine kısaca değinilmiştir.

Roma şehir planlaması, sosyal ve politik yapının bir yansımasıdır, bunun yanı sıra mimari, imparatorluk öncesinde, Yunan ve Helen kültürleri ile etkileşim sonucunda gelişmiştir. Kuruluş aşamasında Etrüsk ve Yunan koloni şehirleri ile olan temas, şehir plancılığının ilk adımını oluşturmaktadır. Genişleme sonucu ele geçirilen Suriye ve Anadolu'da ise Helenistik krallıkların şehir mimarisi etkili olmuştur.

İkinci bölümde Etrüsk, Yunan ve Helenistik dönem şehir planlama özellikleri konu edilmiştir. İtalya'da kurulan Yunan kolonileri erken dönem şehirlerinden daha düzenli bir yapıya sahiptirler. Çünkü eski şehirler, süreç içinde topoğrafyaya uygun olarak gelişmişler, ancak koloni şehirleri baştan planlanarak inşa edilmişlerdir. Bu şehirlerde erken dönem şehirlerinden farklı olarak kamu yapıları için bırakılan alan da daha tanımlıdır. Henüz yeterli kazı yapılamadığı için Etrüsk mimarisi hakkında geniş bilgi bulunmamakla beraber, erken dönem şehirlerinin, Yunan şehirleri gibi düzensiz bir yapıya sahip olduğu bilinmektedir. Ancak kurdukları kolonilerde, geniş ve birbirini dik kesen arterler bırakılarak oluşturulmuş bir ızgara sistem tespit edilmiştir.

Roma Devleti genişlemeye başladığı zaman, ele geçirdiği bölgelerde öncelikle askeri denetimi sağlamak için garnizon kolonileri kurmuştur. Yunan şehir devletlerinden farklı olarak Roma, merkezi yönetimle idare edildiği için, kolonilerde standartlaşmış bir planlamaya gidilmiştir. Oysa Yunan kolonilerinin birbirleri ile olan mimari benzerlikleri planlama gerekliliklerinden ve aynı kültürün parçası olmalarından kaynaklanmaktadır. İlk kurulan Roma kolonilerinde askeri ulaşımı kolaylaştırmak için, geniş ana arterler bırakılmıştır. Standartlaşma sonucu dikdörtgen ve surlarla

çevrili yerleşim bu arterlerle eşit olarak bölünmüş ve tüm konut, asker ve kamu alanları tanımlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde kurulan kolonilerde mevcut bir şehir üzerinde yerleşilse bile, aynı standartlaşmanın etkileri hissedilmektedir.

Roma döneminin tüm eyaletlerde yaşanan altın çağı, imparatorluk döneminin başlaması ile eş zamanlıdır. İlk imparator Augustus ile başlayan Pax Romana, yani tüm eyaletlerde sağlanan barış, ticaret yollarının denetim altına alınmasına ve ticaretin gelişmesine olanak sağlamıştır. Özellikle MS I. ve II. yüzyıllarda tüm şehirlerde yaşanan ekonomik refah, şehir mimarisini ve sosyal yaşamı etkilemiştir. Bu dönemde çeşitli festival, oyun ve yarışmalar düzenlenmeye başlanmış, bununla birlikte farklı yapı türleri ortaya çıkmıştır. Sütunlu caddeler de bu dönemde inşa edilmeye başlanmış, anıtsal mimarisi ve tüm şehir boyunca uzanan portik cepheleri ile imparatorluk simgesi olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun Anadolu ve Suriye'deki etkisi özellikle Hadrian dönemi mimarisinde görülmektedir. Hadrian, Yunan kültürüne ilgisi ve tüm eyaletlerin Roma'nın parçası olduğu fikri ile imparatorluğu süresince Yunanistan, Anadolu ve Suriye'ye ziyaretlerde bulunmuştur. Bu ziyaretlerinde de yapılaşmayı teşvik etmiş, tüm şehirlerde Roma Devleti'nin görkeminin mimariye yansımaları amaçlamıştır. Bu sebeple onuruna şehirlerde pek çok yapı inşa edilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde sütunlu caddelerin genel mimari özellikleri açıklanmaya çalışılmıştır. Avrupa'da sınırlı sayıda olmakla birlikte, imparatorluğun tüm eyaletlerinde sütunlu cadde örneklerine rastlamak mümkündür. Ancak Suriye ile coğrafi ve ticari açıdan tarih boyunca ilişkide olduğu Anadolu'da, çok sayıda görkemli örnekleri bulunmaktadır. Bu sebeple tezin araştırma alanı bu bölgelerle sınırlı tutulmuştur. Bu bölgelerden seçilen örnekler ise dördüncü bölümde yer almaktadır.

Suriye, tarih boyunca zengin kaynakları ve tarım potansiyeli olan Mezopotamya'ya yakınlığı ve deniz ticaretini sağlayan Akdeniz'deki limanları ile önemli ticari yolların kesişiminde yer almıştır. Bu sebeple Roma için ekonomik önemi olan bir eyalet olmuştur. Burada kurulan kolonilerin askeri niteliğinin bulunması yanı sıra, ticari önemi dolayısı ile şehirler gelişmiş ve ticaret merkezleri haline gelmiştir. Verilen örneklerde de görüldüğü gibi yerli kültür dini yapılarla kısıtlı kalmış, tüm yapılaşma Roma standartlarına uygun gerçekleştirilmiştir. Bunun bir diğer sebebi, bölgeyi yöneten valilerin de Roma'ya olan hayranlıkları ve bölgeyi Romanize etmeyi

amaçlamalarıdır. Suriye'deki Roma dönemi şehirleri bir ya da iki ana aks üzerine kuruludur. Ayrıca ana aksları dik kesen ve birbirine paralel ikincil ana akslar tüm önemli yapıları birbirine bağlar. Tüm şehri boydan boya kat eden bu akslarda sütunlu caddeler inşa edilmiştir. Forum, hamam, çarşı, tapınak ve tiyatrolar bu caddeler üzerinde yer alır. Cadde kesişimlerinde inşa edilen tetrapylonlar caddenin sürekli giden portik cephelerinin getirebileceği yeknesaklığı kırar ve yönlenmeyi sağlar. Önemli yapı girişlerinde ya da cadde sonlarında zafer takları bulunmaktadır. Ayrıca bazı şehirlerde, cadde üzerinde perspektifi güçlendiren piazzalar inşa edilmiştir. Bu örneklerde de görüldüğü gibi şehirler, sütunlu caddelerin sınırlandırdığı ya da biçimlendirdiği tüm kamu ve dini yapıları ile bir bütün içinde tasarlanmıştır. Sütunlu caddeler bu tasarımın bütünlüğünün en büyük göstergesidir.

Anadolu, Helenistik dönemde çeşitli krallıklarla yönetilmiş, Roma Devleti ise MS I. yüzyıldan itibaren bölgede bütünlüğü sağlamıştır. Anadolu'da kurulan kolonilerde çoğunlukla mevcut yerleşimler kullanılmış ve eski yerleşim alanlarına çok fazla müdahale edilmemiştir. Anadolu'da uygulanan sütunlu caddelerin Suriye'dekilerle ortak özellikleri olarak; önemli kamu ve dini yapıların caddeler üzerinde yer alması, tüm caddelerin portikleri ve portiklerin arkasında dükkanların bulunması sayılabilir. Bazı örneklerde cadde için mevcut ana aks kullanılmış, bazılarında ise Helenistik dönem merkezi bırakılarak yeni bir merkez ve yeni bir ana cadde inşa edilmiştir. Anadolu'daki sütunlu caddelerin boyut ve konum açısından Suriye'dekilerden daha farklı olmasının sebeplerinden biri şehirlerin topoğrafyalarının getirdiği zorluklardır. Ayrıca Suriye ve Anadolu'daki şehirler arasındaki iklimsel ve kültürel farklılıklar da sütunlu cadde mimarisindeki farklılaşmaya sebep olmuş olabilir. Dağlık bölgelerde Denilebilir ki, yukarıda bahsedilen sebeplerden dolayı, Anadolu sütunlu caddelerde özgün tasarımların gerçekleştirildiği bir merkez olmuştur.

COLONADED STREETS IN ANATOLIA DURING THE ROMAN EMPIRE

SUMMARY

This thesis aims at evaluating Roman colonnaded streets by comparing examples in Anatolia and Syria. Since the colonnaded street is an important element of Roman city planning, Roman city development is briefly discussed.

Roman city planning is a reflection of its socio-political structure; in addition, its architecture is developed with the influence of Greek and Hellenistic culture. The contact with the Greek and Etruscan colonies helped forming the first step in city planning. Later during the expansion of the empire through Anatolia and Syria, the city planning is influenced by the architecture of Hellenistic Kingdoms.

In the second chapter of the thesis Etruscan, Greek and Hellenistic characteristics of city planning are discussed. The Greek colonies in Italy have a more rational and pre-planned structure when compared with early Greek cities, which developed in conformance with the topography. In these cities, unlike the early ones, the public spaces are more defined. Because there has been little excavation on Etruscan cities, there is less data available on them. However, early Etruscan cities also have an irregular structure, which in the colonization period becomes more rationalized. It is noted that the grid system is used with great transverse arteries.

During the colonization period, the Roman State established military colonies to provide security and control. Unlike the Greek city-states, the Roman State had a centralized government; therefore, the city planning was standardized. However, the similarities within the Greek colonies lie only in their shared cultural backgrounds and in the necessities of planning. The main characteristics of the early military colonies are the large main arteries that eased the military transportation. Because of standardization, the rectangular settlement is divided into equal segments for

housing, military and public spaces by those arteries. In later periods, these standards were followed in all colonies, even when existing settlements were colonized.

The golden era of the Roman period in all regions begins with the Imperial period. With the Pax Romana that provided peace between the states, all the commercial-roads were under control and trade flourished. Especially during II and I AD, the economical prosperity greatly affected the social life and the architecture of the city. Certain fairs, festivals and games were held; in addition, new archetypes were formed. In this era were constructed the colonnaded streets, which became the symbol of the empire with their monumental architecture that crosses the entire city. In Anatolia and Syria, the Roman influence is observed mostly during the period of Hadrian. Hadrian had a special interest in Greek culture and had a belief that all the states are a part of the empire. For that reason he held numerous visits throughout Greece, Anatolia and Syria. He encouraged architecture in all cities as a reflection of Roman grandiosity. So many buildings were constructed in his honor upon his visits.

In the third chapter of the thesis, the fundamental principles of the colonnaded streets are discussed. Colonnaded streets are scarce in Europe but very common all over the rest of the empire, especially in Syria and in Anatolia that had close geographical and commercial bonds with Syria throughout history. For this reason, the research area of this thesis is limited to Syria and Anatolia. And the examples from these two regions are discussed in the fourth chapter.

Historically, Syria has always been a commercial power because of its closeness to the rich agricultural resources of Mesopotamia and because of its trade ports on the Mediterranean Sea. For this, it was a significant providence in the Roman Empire. In Syria, colonization went further than to serve military purpose, and cities became commercial centers. The native culture was limited to its religious buildings; all other architecture was realized in Roman standards. Another reason for this was the growing admiration of the governors for Rome. In Syria, the Roman cities are founded on one or two main axes. All important buildings are linked to the main arteries by secondary roads that transverse the main roads. Colonnaded streets are built on these axes that cross the whole city. Forums, bazaars, temples and theaters are all situated on these streets. The tetrapylons on the intersections of avenues bring diversity to the otherwise monotonous façade of the street and direct the viewer.

Triumphal arches are situated in front of monumental buildings or at the end of the streets. In some cities, piazzas enrich the perspective on the street. As seen in the given examples, the cities are pre-designed with all important buildings that are limited or shaped by the colonnaded streets. It can be said that colonnaded street is the indicator of the integrity in city planning.

During the Hellenistic period, Anatolia was governed by various dynasties and Roman domination was established in I AD. In Anatolia, Roman colonies were mostly founded in pre-established settlements, which were not interfered. The similarities can be counted as there being porticoes on both sides, shops at the back of the porticoes, and important public and religious buildings on the streets. In some examples, existing main axis becomes the colonnaded the street, whereas in some others a new city center is constructed. One of the main reasons why the Syrian colonnaded streets differ in size and location from the Anatolian streets, is the limitations caused by the topography. The regional and cultural differentiations between these regions can also be the other facts. It is possible to conclude that, because of the reasons counted above, Anatolia is a center where original examples of colonnaded streets are constructed.

1.GİRİŞ

Roma İmparatorluk döneminde, özellikle MS I. ve II. yüzyıllarda, şehirlerarası yollarda güvenliğin sağlanması ile ortaya çıkan ticari gelişmeler, şehirlerde refahın artmasına neden olmuştu. Ayrıca, şehirlerin zenginleşmesi, şehir içinde sosyal aktivitelerin artmasına ve şehirlerin mimari açıdan, yaşanan refahı yansıtmaya olanak sağlamıştı. Bu dönemde mimari gelişmelerin en önemlisi kamu yapılarında işlev çeşitliliğinin artmasıdır. Sütunlu caddeler de, bu dönemde inşa edilmeye başlanmıştır.

Kuzey Afrika ve İtalya'da da örneklerine rastlanan sütunlu caddelerin, Anadolu ve Suriye'deki pek çok şehirde örnekleri bulunmaktadır. Ancak, bu eyaletlerdeki sütunlu cadde uygulamalarında, üslup ve şehir içindeki konumu açısından bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu çalışmada, Anadolu'daki Roma dönemi sütunlu caddelerinin, Suriye'deki örnekleri ile karşılaştırmalı bir değerlendirmesi amaçlanmıştır.

Sütunlu caddelerin, inşa edildikleri şehirlerin büyük bir kısmında şehrin belkemiği konumunda olmaları sebebi ile, öncelikle Roma şehrinin nasıl bir gelişim gösterdiğinin incelenmesi gerekmektedir. Bu nedenle 2. bölümde, Roma şehir planlamasını etkilediği düşünülen Etrüsk, Yunan ve Helenistik dönem şehir gelişimlerinden kısaca bahsedilmiştir.

Roma İmparatorluk öncesi ve İmparatorluk dönemi şehir yapısı ile sütunlu caddelerin mimari özellikleri 3. bölümde incelenmiştir.

Sütunlu caddelerden örnekler verilen 4. bölümde, sırasıyla Anadolu, Suriye, Kuzey Afrika ve İtalya'daki örnekler yer almaktadır. Anadolu'daki sütunlu caddelerin hepsinin tespiti, henüz tüm şehirlerde kazı yapılmadığı için mümkün olmamıştır. Buna rağmen Anadolu'daki sütunlu caddelerle ilgili genel bir fikrin ortaya konulabilmesine olanak sağlayacak sayıda sütunlu cadde örneği tespit edilmiştir.

Suriye'deki örnekler, Anadolu'daki örneklerle karşılaştırma amaçlı verildiği için, bu eyaletteki önemli örneklerle yer verilmiştir. Yine bu karşılaştırmaya, iki eyalet dışından, Kuzey Afrika ve İtalya'dan örnekler verilerek, genel bir çerçeve oluşturulmak istenmiştir.

Sütunlu cadde örnekleri yapılan kazı ve araştırmalara dayanılarak incelenmiştir. Bu sebeple, verilen örneklerin bazıları günümüzde varolan modern şehirlerin altında kaldığı için ya da bu örneklerin bazılarında henüz yeterli kazı çalışması yapılmadığı için, tüm şehirlerin aynı derecede detaylı incelemesi mümkün olmamıştır.

Yapılan tüm araştırma, kazı çalışmalarının yanı sıra Roma mimarisi ile ilgili kaynaklara dayanılarak hazırlanmıştır.

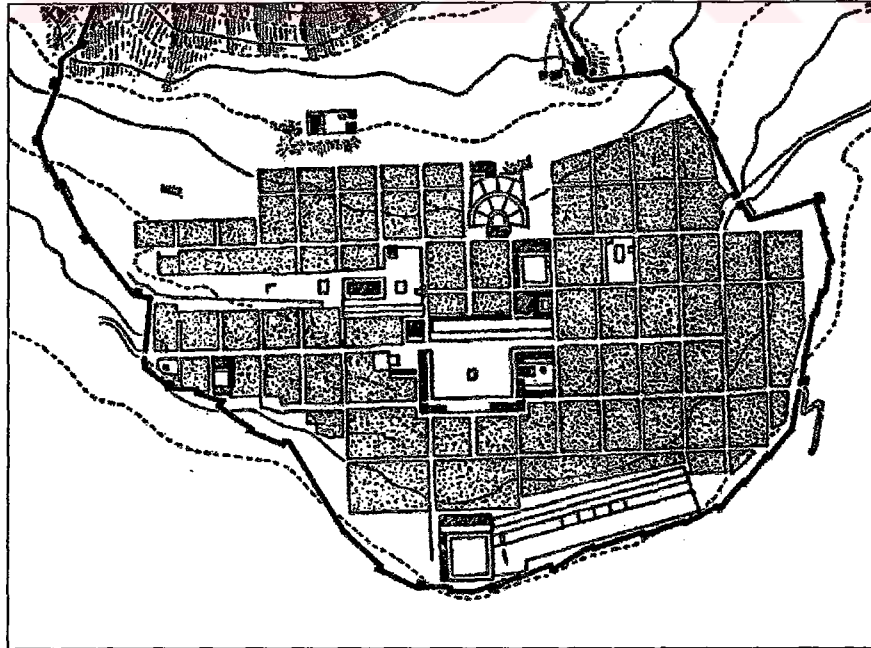

2. ROMA DÖNEMİ ÖNCESİ ŞEHİR GELİŞİMİ

2.1. Yunan Şehir Planlaması

Erken dönem Yunan şehirleri eklenerek büyümeleri sonucu dağınık bir plana sahipti. Şehirler dağlık bölgelerde kurulduğu için dar ve dolambaçlı sokaklar, eğime uygun olarak biçimlendirilmişler. Bu biçimlenme sonucu, sokak genişlikleri ve insula¹ boyutları da belli bir standarda sahip değildi . Ayrıca, agora ve tapınak gibi kamu yapıları sınırlı sayıda ve topoğrafyaya uygun, görsel etkiyi vurgulayacak biçimde tekil yapılar olarak tasarlanmışlar. [51, s.20]

Polis, demokratik kurumlarla işleyen, halkın katılımı ile oluşmuş bir topluluktur. Bunun yanı sıra anıtsal şehir merkezini de temsil eder. [39, s.150] Yunan şehir devletleri de polis olarak değerlendirilmelidir. Yunanlılar, ilişki kurdukları toplumlarda da şehir oluşumuna önemli etkilerde bulunmuşlardı.

Şekil 2.1 Priene şehir planı [63, s.187]

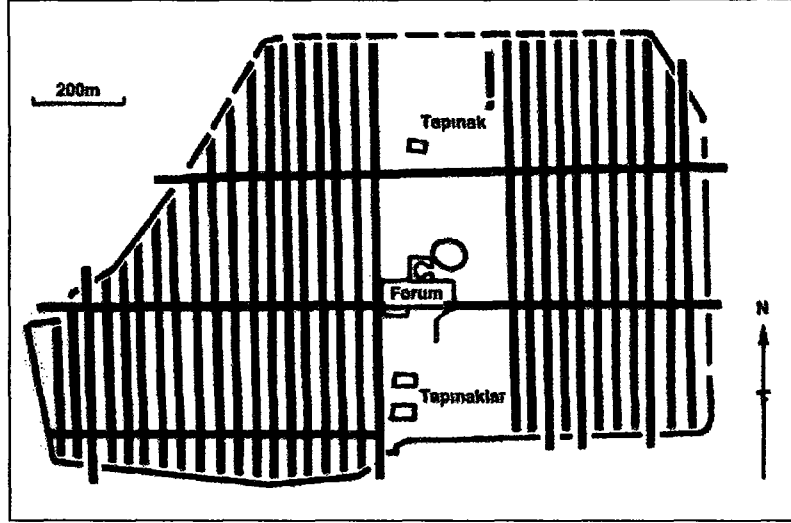
¹ İnsula: Sokaklar ile sınırlanan yapı adası

Yunan şehirlerinde düzenli planlama, özellikle kurdukları koloni şehirlerinde görülmektedir. Bunun bir sebebi, eski yerleşimlerde var olan şehrin baştan inşa edilmesi, yangın veya deprem gibi büyük felaketler sonucunda gerçekleşse bile, eski plana uyma zorunluluğuna karşın, yeni kurulan yerleşimlerde planlamanın tekrar düzenlenebilme olasılığının bulunmasıdır. [27, s.222] İzgara planlama antik kaynaklarda Miletli Hippodamus ile birlikte anılmaktadır. Muhtemelen Hippodamus, ızgara planlama ilkelerini, geçmiş dönemlerin birikimi sonucunda ortaya koymuştu. [63, s.187] Onun döneminde (MÖ V. yüzyıl) Ege’de kurulan yeni yerleşimlerde ortogonal planlamayı, Priene ve Miletus gibi önemli merkezlerde görmekteyiz. [Şekil 2.1]

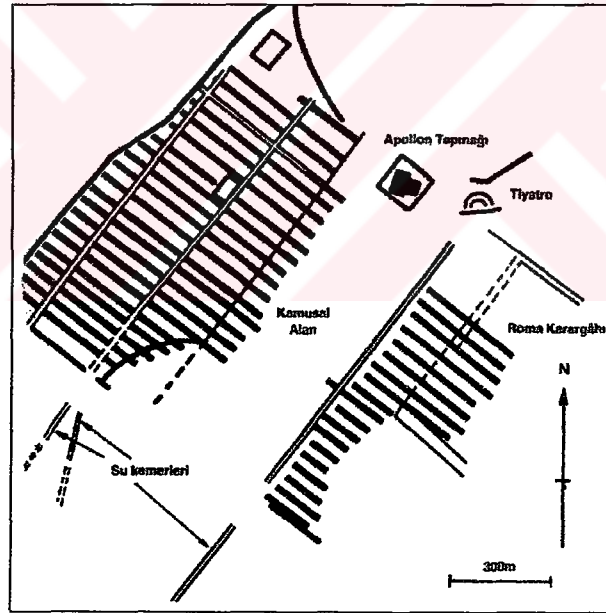
Erken çağlardan itibaren Fenikeliler gibi deniz yoluyla Sicilya ve güney İtalya’da ticaret yapan Yunanlılar, MÖ VIII. yüzyıldan itibaren bu bölgelerde koloniler kurmaya başlamış. [13, s.269] Yunan şehir devletlerinin koloni kurma amaçları ticaret, fazlalaşan nüfusun toprak ihtiyacı ya da komşu devletlerle ilgili problemler gibi, her şehir için farklılaşmaktadır. [13, s.163] Ayrıca, Rhodos örneğinde olduğu gibi, koloni şehirleri dışında synoikismoslar² da kurulmuştu. [51, s.7] MÖ VIII. yüzyılda Yunanistan’daki sınırlı kaynaklar, gelişen tarımsal ekonomiyi etkilemeye başlamıştı. [84, s.444] Etruria ile kurulan ticari ilişkiler sonucunda, İtalya’da verimli alanların tespiti, Yunan şehirlerinin koloni kurmasına olanak sağlamıştı. [84, s.446] Kurulan koloniler, ekonomik açıdan ana şehirden bağımsızdı ve beraberlerinde getirdikleri kurumsal, hukuki, kültürel ve sanatsal birikimi, yerli toplumlara aktarmışlardı. [84, s.449] Kolonizasyon ticaretin hızlanmasını da sağlamış ve tarım ekonomisinin yanı sıra, dokuma, taş işçiliği, demir işleri ve dükkan sahipleri için iş alanları artmıştı. [84, s.450]

Koloniler yoluyla yaygınlaşan Yunan kültürü, daha sonra Büyük İskender’in fetihleri ile başlayan Helenistik krallıklar döneminde bir kez daha yayılma olanağı bulmuştu. Ancak Helenistik dönemde kurulan koloniler, farklı olarak daha merkezci bir otoritenin idari ve ticari merkezleri olarak gelişmişlerdi. [84, s.453] Kolonilerde ızgara planlamanın uygulanması, toprağın ana şehirden gelen kolonicilere eşit paylaşımını sağlamış. İtalya’da kurulan ilk kolonilerde, şehrin ortasında yer alan ve şehri ikiye

ayran geniş bir kamusal alan bırakılmış. Konut alanları ise uzun dikdörtgen insulalara ayrılmış. Ancak bu örneklerin tümünde ortogonal planlamadan bahsedilemez; çünkü sokaklar her zaman düz bir doğrultuda ve dik açı ile kesişmemektedir. [51, s.36]

Şekil 2.2 Posedonia şematik planı [51, s.41]

Şekil 2.3 Metapontum şematik planı [51, s.43]

2.1.1. Posedonia

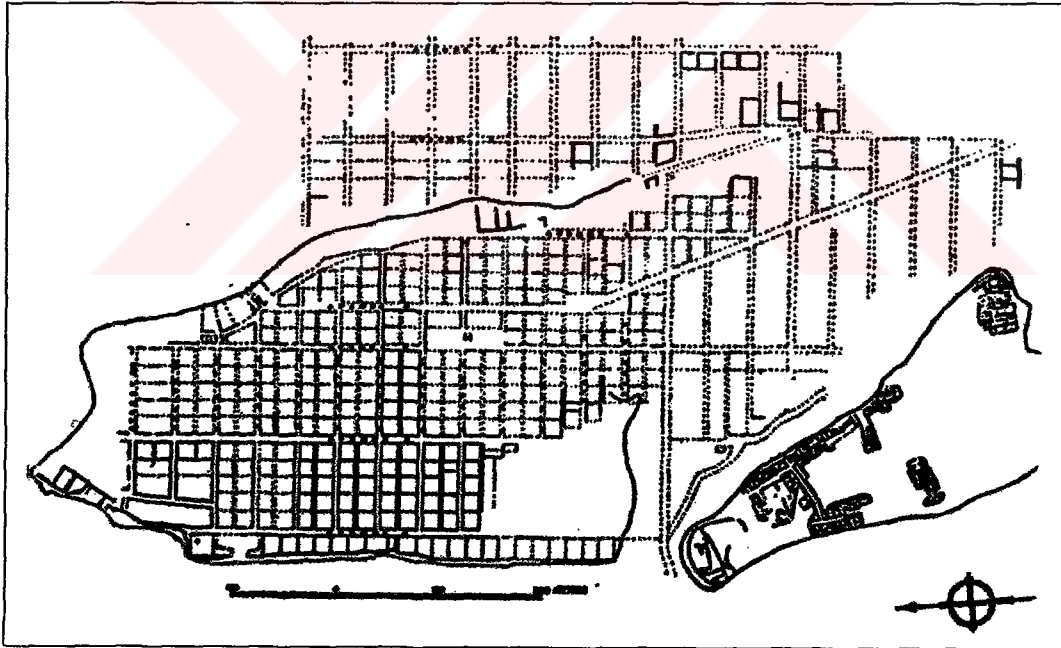
Yunan halklarından biri olan Euboealılar, İtalya'da ilk ticari ilişkileri kurmuş topluluklardandı. [Şekil 2.8] Bu nedenle, İtalya'da kurulan ilk Yunan kolonilerinden biri, Euboea kolonisi olan Posedonia şehridir. [13, s.180] MÖ V. yüzyılda kurulan ve

² Synoikismos: Yerleşmelerin birleştirilmesi ve yeni bir şehir oluşturulması, bazı durumlarda ise siyasal birleşme anlamına gelmektedir. [41, s.7]

daha sonra da Roma kolonisi olan Posedonia, ortogonal planlı, kamusal alan olarak planlanmış geniş bir şerit ve her iki yanındaki konut alanlarından oluşmaktadır. [Şekil 2.2] Alanı doğu-batı yönünde kesen üç ana cadde ve bu caddeleri kesen otuzdan fazla ikincil yol bulunmaktadır. İnsula boyutları ise 35x300 metredir.

2.1.2. Metapontum

Güney İtalya'da, Taranto yakınlarında yer alan şehir, Posedonia ile benzer bir plana sahiptir. [Şekil 2.3] İlk olarak kuzeydeki konut bölgesi inşa edilmiş ve agora ile Apollon tapınağı arasındaki kamusal alandan bir cadde ile ayrılmıştı. Daha sonraki bir dönemde, şehrin güney bölgesindeki konut alanı inşa edilmişti. Metapontum'da insula boyutları 35x190 metredir. Doğu-batı yönünde yer alan bazı sokakların genişliği, 12 metreye ulaşmaktadır. Kuzey-doğu yönünde yer alan sokaklar ise daha dar tutulmuştur. Tespit edilen kalıntılar, şehrin MÖ V. yüzyılda kurulduğunu göstermektedir. [51, s.42] [Şekil 2.8]

Şekil 2.4 Olinthos şehir planı [4, s.40]

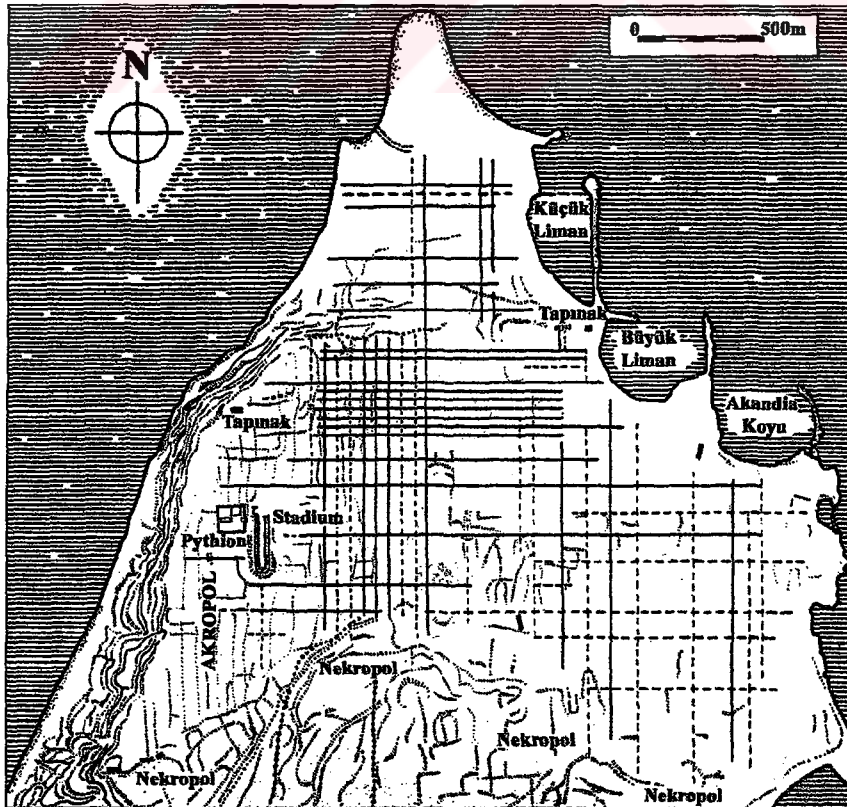
2.1.3. Olinthos

Ortogonal planlamanın kolonilerde uygulanması, Ege'de nehir yataklarının toprakla dolması ile tehdit altında kalan ve daha iç bölgelere taşınan şehirlerin planlanmasında da etkili olmuştu. Kuzey Ege'de yer alan Olinthos, düzensiz bir plana sahipti. MÖ 432

yılında Khalkidikeia birliğinin merkezi olduktan sonra genişletilen şehir ise ortogonal planlanmış. [Şekil 2.4] İlk planda tüm sokaklar eşit tutulmuş; daha sonra komşu parsellerin daraltılması ile, agoranın yanından geçen sokak 7m genişliğindeki ana cadde haline getirilmişti. [4, s.38] Diğer sokaklar ise 5m genişliğindedir. İnsula boyutları, 86,30x35,50m olarak tespit edilmiş. Her adaya beşerli iki sıradan on ev yerleştirilmiş. Evler arasında 1,40m genişliğinde dar geçitler bırakılmış. [4, s.40]

2.1.4. Rhodos

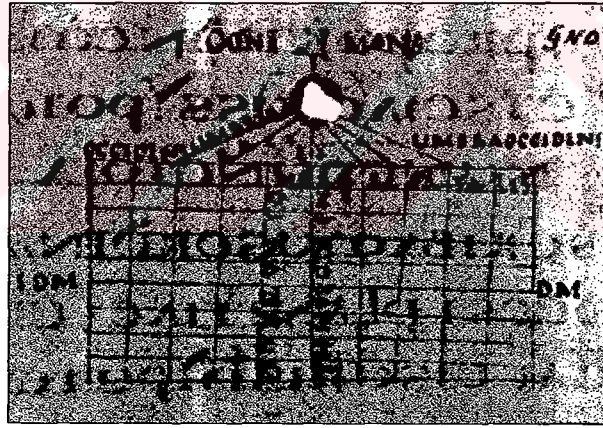
Rhodos, Piraeus ve Thourioi gibi Hippodamus tarafından planlandığı düşünülen bir şehirdir. Bu üç şehrin ortak özelliği, arazinin arterlerle geniş alanlara bölünmüş olmasıdır. Her alan, kendi içinde ızgara sistemde sokaklara bölünmüş. [51, s.61] Ege denizinde Rhodos adasında yer alan ve ızgara plana sahip şehir, MÖ 408/7 yılında üç yerleşimin synoikismosu sonucu kurulmuş. [4, s.40] Sokaklar kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda yerleştirilmiş. [Şekil 2.5] Şehir eşit dört parçadan oluşmakta ve bu parçaların tekrar bölünmesi sonucu insulalar, 50x33m boyutlarındadır. [4, s.41] Ana caddeler 16m genişliğindedir. [78, s.15] Ayrıca stadium, gymnasium ve odeon bir bütün içinde tasarlanmış. [51, s.62]

Şekil 2.5 Rhodos şehir planı [57]

2.2.Etrüsk Şehir Planlaması

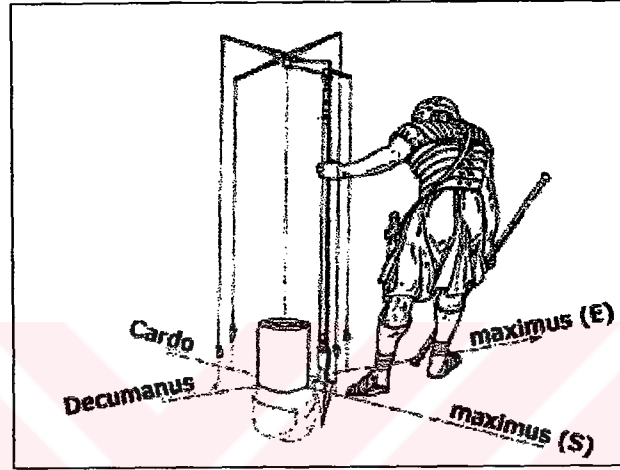
İtalya’da MÖ II. binin sonları ve erken I. binde, Etrüsk şehirleri korunaklı bölgeler olan akropollerde kurulmuştu. [56, s.196] Zaman içinde büyüyen bu şehirlerin çoğu kesintisiz, Roma Devleti’nin hakimiyetine girinceye kadar ve sonrasında yaşamlarını sürdürmüşler. [56, s.200] İtalya’da ortogonal planlamanın ortaya çıkışı geç MÖ VI. yüzyıla tarihlendirilmektedir. [65, s.72] Ovada kurulan koloniler ise düzenli bir planlamaya sahipti. Yunan kültürü ve mimarisinin izlerini taşıyan Etrüsk kolonilerinde, ortogonal planlamanın, Yunan kolonileri ile ilişkileri sonucunda uygulanmaya başlandığı bir varsayımdır. Şehir kurma geleneğinden ayrı düşünelemeyecek olan ortogonal planlama, teknik bir uygulama olmanın ötesinde, dini ve kültürel hayatın içindeki disiplinlerden ayrı düşünülemez. Dolayısıyla Etrüskler’in ortogonal planlamayı bir teknik olarak Yunanlılar’dan edindikleri düşüncesi yeterli değildir. [65, s.86] Ortaya çıkış sebepleri kesinleşmemiş olsa da, ortogonal planlama, Roma döneminde *Ritus Etruscus* olarak adlandırılmıştır.

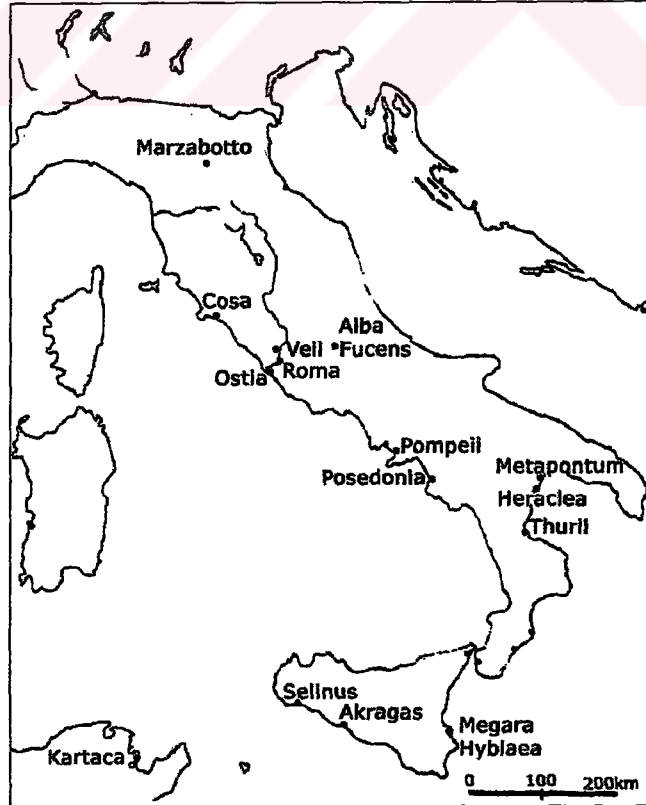
Şekil 2.6 Yön tayininde kullanılan *gnomon* yönteminin ilustrasyonu [65, s.50]

Antik dönem yazarları, ortogonal planlamanın, toprak mülkiyeti yasası ve astronomi ile bağlantılı topoğrafik çalışmaların birleşimi olduğunu ve bu yöntemin de sahip olunan toprak mülküne, ilahi bir kutsanmışlık sağladığını belirtmişler. [65, s.88] Örneğin Pliny (MS 23-79), Etrüsk döneminden itibaren kullanılan *gnomon* yöntemiyle yön tayinini ve ızgara sistemin oluşumunu açıklamıştı. Bu yöntemde göre, günün tam ortasında oluşan gölge üzerinden kuzey-güney doğrultusunda bir aks çizilir ve bu aksa dik, doğu-batı doğrultusunda diğer aks oluşturulur. Oluşturulan ikinci aksı ise *decumanus* olarak adlandırmışlardır. Bu iki aksa paralel çizgiler çizilerek, ızgara

sistem oluşturulur. [Şek il 2.6] Rykwert'e göre, şekil 2.6'da görülen ve merkezden çıkan yedi ışının tam olarak ızgara planla nasıl bir bağlantısı olduğu anlaşılamamıştır. [65, s.50] Roma döneminde de bu yöntemle benzer bir yöntem geliştirilmiş ve şehirlerin planlanma aşamasında yine *gnomon* adı verilen bir alet kullanılarak ızgara sistem uygulanmıştır. Şekil 2.7'de görüldüğü gibi, şehir plancısı, *gnomon* adlı aleti kullanarak, doğu-batı yönünde *decumanus maximus* ve kuzey-batı yönünde *cardo maximus* belirlemektedir. [Şekil 2.7]

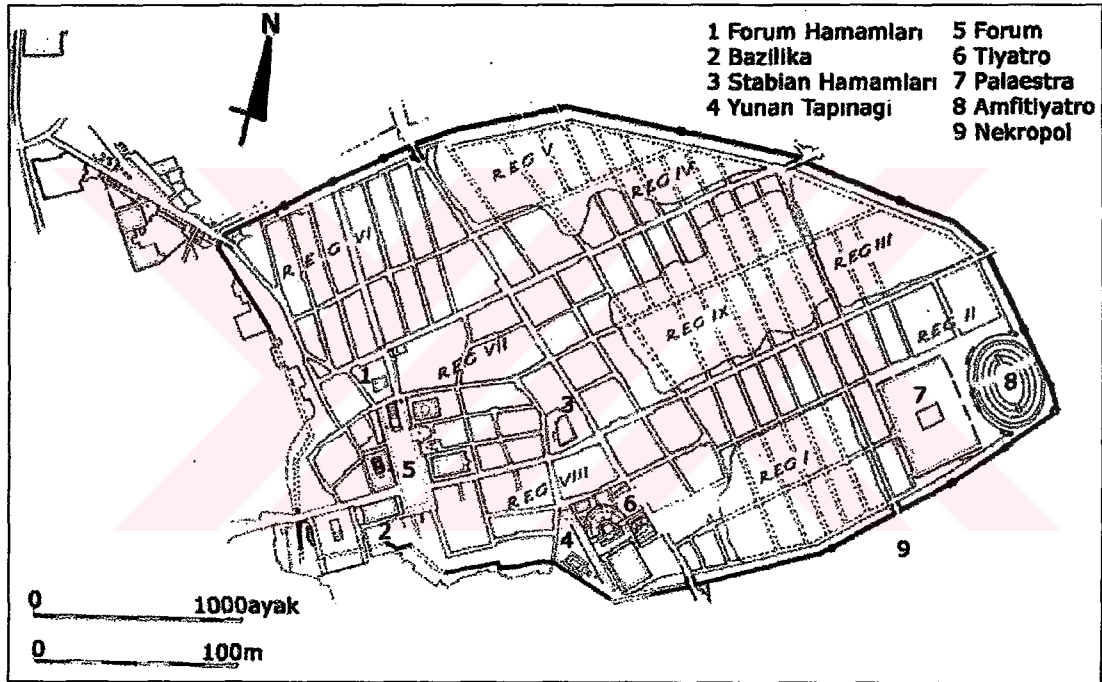
Şekil 2.7 Roma döneminde şehir akslarının oluşturulması için kullanılan aleti gösteren öneri rekonstruksiyon çizimi [65, s.52]

Şekil 2.8 İtalya genel haritası [78]

2.2.1. Pompeii

Etrüsk kolonisi olan Pompeii ilk yerleşimi, düzenli bir plana sahip değildi, ancak MÖ V. yüzyılda ortogonal bir gelişme göstermiş. [Şekil 2.9] Doğu-batı yönünde uzanan paralel iki cadde ve kuzey-güney yönünde ancak bu caddeleri dik kesmeyen diğer bir cadde, yeni şehrin ana akslarını oluşturmaktadır. Pompeii'nin bir diğer özelliği ana akslarda yükseltilmiş yaya yolları, taş döşeli sokaklar ve geniş bir kanalizasyon sisteminin bulunmasıdır. Roma döneminde de yaşamını sürdüren şehir, Sulla (MÖ 138-78) döneminde koloni haline getirilmiş, şehir merkezine bir capitolium ve forum eklenmiştir. [27, s.231] [Şekil 2.8]

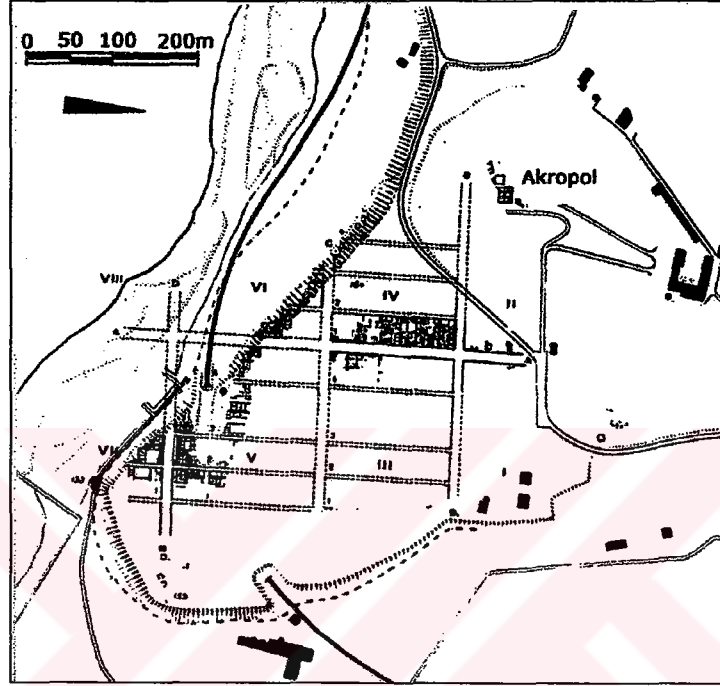
Şekil 2.9 Pompeii şematik planı [51, s.102]

2.2.2. Marzabotto

Başka bir Etrüsk kolonisi olan Marzabotto, imparatorluk dönemi şehirlerinin ipuçlarını vermektedir. Şehir, Po vadisinde MÖ VI. yüzyılda kurulmuş. [Şekil 2.8] MÖ IV. yüzyılda Galyalılar tarafından yıkılan şehrin, kazılar sonucunda planı ortaya çıkarılabilmektedir. [65, s.79] Kuzey-güney aksındaki cardo, şehri boydan boya kat eden ana caddedir ve bu caddeyi dik kesen üç adet decumani³ bulunmaktadır. [Şekil 2.10] Tüm caddeler 15m genişliğindedir. Oluşturulmuş olan uzun insulalar, Yunan

³ decumani: decumanusun çoğul hali

kolonilerindeki insulalara benzemektedir, ancak Yunan kolonilerinden etkilenildiğine dair kesin bir kanıt bulunamamış. Ayrıca tespit edilen dini yapılarda da Etrüsk mimari özellikleri dışında, Yunan mimarisi ile kesin bir benzerlik tespit edilememiş. [65, s.82] Bir diğer Etrüsk unsuru ise, şehrin Pompeii'dekine benzer döşeli sokakları ve yükseltilmiş yaya kaldırımlarıdır. [51, s.105]

Şekil 2.10 Marzabotto şehir planı [78, s.74]

2.3. Seleukos Şehir Planlaması

Büyük İskender'in fetihleri ve daha sonra ölümü ile değişen siyasal ve ekonomik koşullar, Helenistik dönemde kurulan yeni krallıkların genişleme politikaları ile beraber koloni kurma ve yapı inşa programının başlatılmasına sebep olmuştu. Hızlı şehirleşme politikası ise yeni kurulan şehirlerin ızgara biçiminde planlanmasını gerektirmiş olabilir. Bu tip standartlaşmış şehirler, askeri amaçlarla ya da Helenistik krallıkların politikalarını yayma amaçlı kullanılmaktaydı. Bu kolonilerde, Yunan mimarisinde görülen tekil yapılardaki anıtsallık, görsel kompozisyonu güçlendiren doğu mimarisinin şehirselleştirilmesi ile birleştirilmişti.

Bu dönemi en iyi yansıtan örnekler Seleukos hanedanının kurduğu şehirlerde görülebilmektedir. Seleukos Krallığı, Büyük İskender'in generallerinden Seleukos Nikator (MÖ 358-281) tarafından, İskender'in ölümünden sonra parçalanmış

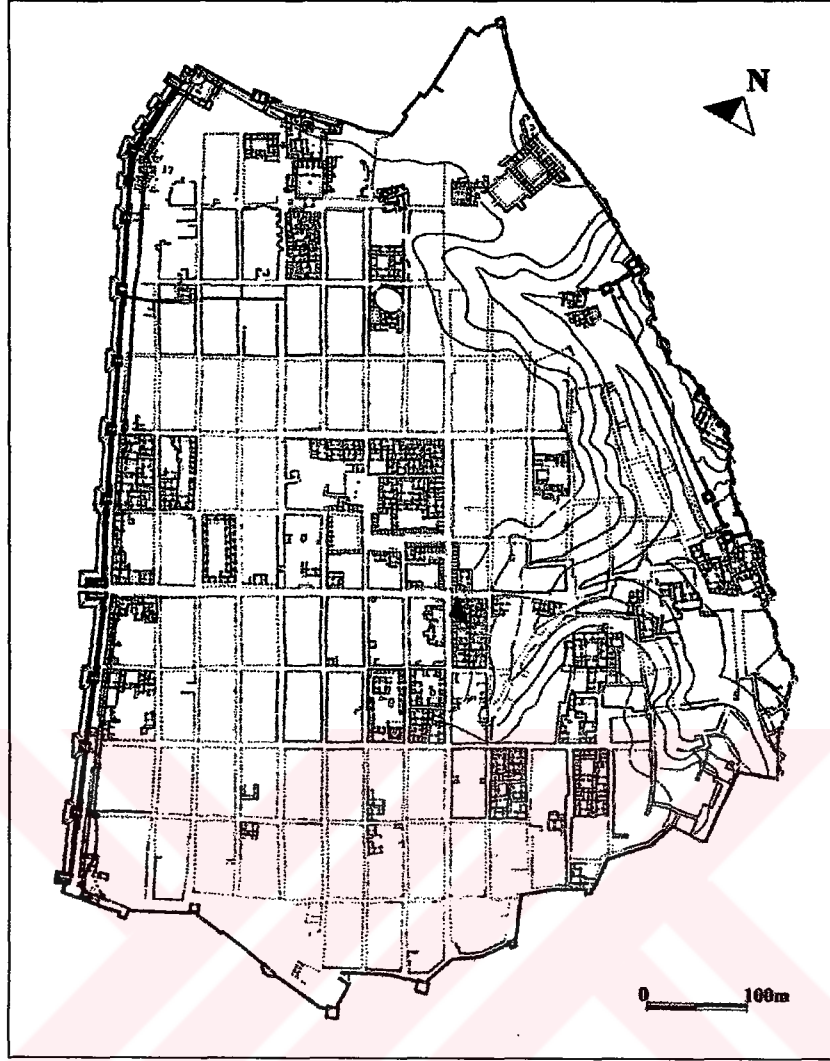
imparatorluğun Doğu Akdeniz'deki kısmında, MÖ 305 yılında kurulmuş. Akdeniz'de Helenistik devir boyunca önemli bir krallık olan Seleukoslar, kurdukları şehirlerle Yunan kolonilerini çoğaltmışlar ve Yunan mimarisini yerel mimari ile birleştirerek Helenistik dönem üslubuna önemli örnekler kazandırmışlar. Özellikle Suriye'de şehir devleti kavramının ve Yunan şehir kültürünün yayılmasını sağlamışlar. Seleukos Krallığı, diğer krallıklar gibi, MÖ 60 yılında Roma'nın hakimiyetine girmiş. [47, s.515]

Kurdukları şehirlerde ızgara planı belirli standartlar içinde uyguladıkları bilinmektedir; sokaklar İonia sokaklarından daha geniş tutulmuş, agora boyunca yer alan bir ya da iki ana cadde, Ege'deki örneklerden farklı olarak birbirini dik kesecek biçimde yerleştirilmişti. İnsula oranı 2:1 olarak standartlaştırılmış. [4, s.53] Şehirler askeri, idari ya da iktisadi sebeplerden dolayı ana yollar üzerinde konumlandırılmışlar, bazıları ise eski şehirlerde kurulmuş⁴. Tespit edilen bazı Seleukos şehirleri; Suriye'de Antiokheia, Laodikeia, Damascus, Halep, Kirrhos, Dura-Europos ve Apamea; Karia'da Stratonikeia'dır. Ancak Anadolu'da henüz araştırılmamış Seleukeia ve Antiokheia adlı şehirler de bulunmaktadır. Seleukos şehirleri, Roma döneminde de önemli merkezler olmaya devam etmiş.

MÖ IV. yüzyıl sonunda kurulan Dura-Europos, bilinen en eski Seleukos şehridir. [4, s.54] Suriye'de Dayr az-Zawr'ın 92 km güneydoğusunda, Euphrates (Fırat) Nehri'nin güney kıyısında yer alır. Dura olan isminin Yunanlılarca Europos diye anıldığı coğrafyacılar tarafından MS I. yüzyıldan beri bilinmekteydi. Şehir surlarla çevrili ve ana kapısı batıya, Palmyra'ya yönlendirilmiş. [83, s.173] Erken dönemlerde de bu bölgede yerleşildiği tahmin edilmekle beraber, MÖ 300 yılında I.Seleukos tarafından kurulan Helenistik şehir öncesi dönemlere ait kalıntıya rastlanmamış.

MÖ 114 yılında Persler'in eline geçen şehir, MS 116 yılında Roma İmparatorluğu tarafından ele geçirilmiş, fakat MS 118 yılında tekrar Persler'in eline geçmiş. MS 168 yılında Lucius Verus, bölgeyi Roma yönetimine geçirmiş. Şehir doğuda Seleucia/Ctesiphon ve Charax/Bosra arasındaki yollar ile Antakya ve Şam'a giden yollar üzerinde yer alır.

⁴ Halep, Şam, Epiphaneia gibi

Şekil 2.11 Dura-Europos şehir planı [37, s.103]

MS 209-211 yılları arasında şehire bir garnizon yerleştirilmiş ve bu garnizon 220 ve 230'lu yıllarda Sasaniler'e karşı güçlendirilmiş. Fakat şehir MS 256 yılında Sasaniler'ce yıkılmış. İlk kazı 1922/3 yıllarında Şam'daki Fransız Yazı ve Yazıt Akademisi tarafından yapılmış, daha sonra Yale Üniversitesi ile birlikte 1928-37 yıllarında kazılara devam edilmiş. Dura, Helenistik dönemde doğu-batı yönünde 12, kuzey-güney yönünde ise dokuz caddeden oluşan ızgara bir plana sahiptir. [Şekil 2.11] Çok büyük bir alanı kaplayan agoranın iki yanından geçen ve T şeklinde birleşen iki ana cadde; 12,65 ve 8,45m genişliğindedir. Geniş olan ana cadde, agorayı şehrin ana kapısına bağlar. Diğer sokak genişlikleri ise 6,36 metredir. İnsulalar, 70,50x35,20m boyutları ile 2:1 oranına uymaktadır. Eski kervan yolları üzerinde yer alan şehrin dikkati çeken agorası, şehrin ticari ve resmi açıdan önemli bir konumda olduğuna işaret eder. [4, s.55]

Roma döneminde şehirdeki ızgara planlama korunmuş. Ele geçen dokümanlardan, en azından Pers ve Roma dönemlerinde şehrin Palmyra ile güçlü ekonomik, kültürel ve idari bağları olduğu anlaşılmaktadır. Şehirdeki tapınak mimarisi, Suriye/Fenike, Palmyren ve Pers geleneklerinin, Helenistik ve Roma unsurları ile birleştirildiğini göstermektedir. [83, s.174]

3. ROMA DÖNEMİ ŞEHİR GELİŞİMİ

3.1. İmparatorluk Öncesi Şehir Planlaması

Roma, şehir birimleri üzerine kurulu merkezi bir yönetime sahipti. Bu sebeple, hakimiyet kurduğu bölgelerde, şehir planlaması açısından belirli değişimler ve standartlar getirmiş; batı eyaletlerinde şehir yapısının oluşumunu sağlamış, Yunanistan ve doğu eyaletlerinde de var olan şehir kültüründe yeni bir düzen oluşturmuştu. Roma dönemi şehirleri, *coloniae*, *municipia* ve *civitas liberae* gibi yönetim birimleri olarak, sosyal ve kamusal gereklilikleri yerine getirecek biçimde düzenlenmişti ve şehir idari merkezleri, kamu yapıları, kamusal faaliyetler ve festivalleri finanse etmekteydi. [27, s.291]

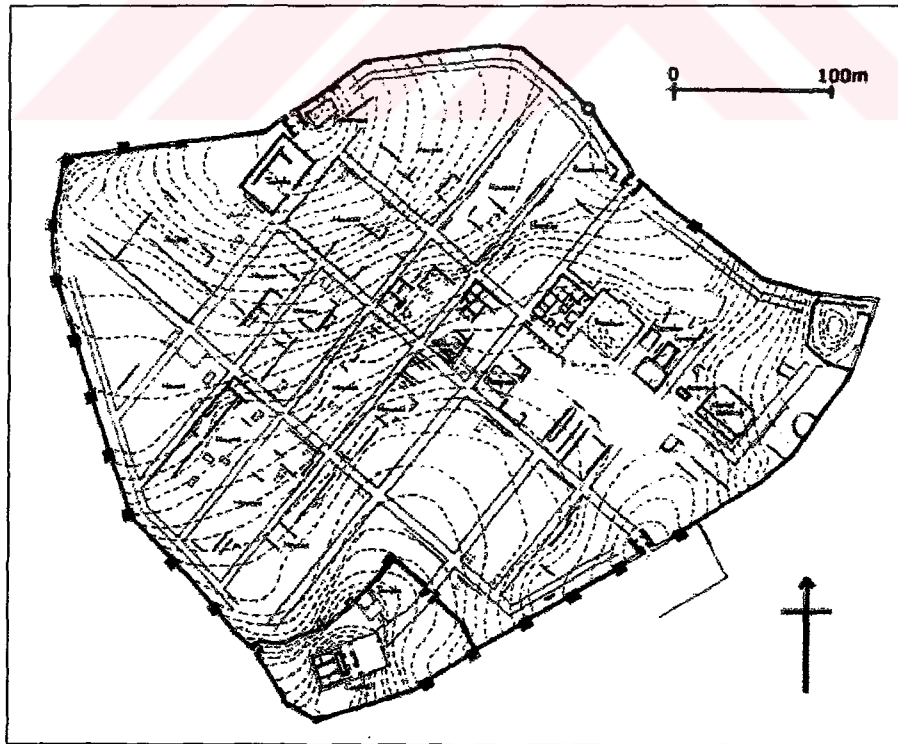
Erken dönem Roma şehir planlaması, Etrüsk ve Yunan kültürlerinden etkilenmiş. Ancak kuruluş dönemini kapsayan MÖ V. ve IV yüzyıllarda Etruria ile olan ilişkilerinin, güney İtalya'daki Yunan kolonilerinden daha yakın olması ve Marzabotto gibi Etrüsk kolonileri ile erken dönem Cosa ve Aosta gibi askeri amaçlı Roma kolonilerinin benzerliği, erken dönem şehir planlamasında Etrüsk etkisinin ön planda olduğuna dair varsayımı güçlendirmektedir. [40, s.43]

Erken dönem Roma kolonileri öncelikle ele geçirdikleri bölgelerde kontrolü sağlamak ve askerlerle ailelerini barındırmak amacıyla kurulmuştu. Bu şehirlerden bazıları, Ostia ve Pompeii örneklerinde olduğu gibi, şartlara bağlı olarak genişletilmişler. Bu garnizon şehirlerinde boydan boya şehri kateden geniş caddeler, askeri trafiğin kolayca hareket etmesini sağlar. Forumun, Roma şehrinin odağı olarak ana caddelerle ilişkisi, şehir planlaması için belirleyici olmuştu. Ana caddenin konumlandırılışı da diğer kamu yapılarının konumları için bağlayıcıydı. Erken dönem şehirlerinin bir kısmında caddeler, doğrudan foruma açılmış ve bu örneklerde, ana caddeler T biçiminde konumlandırılarak, trafiğin forumdaki sürekliliği engellememesi sağlanmış. T kavşak, Servius'un (MÖ 106-43) her şehrin üç kapısı,

üç caddesi ve üç tapınağı olması gerektiğine dair yorumunu akla getirmektedir. [54, s.283] Bu tip planlama örnekleri Pompeii, Ostia, Timgad ve Perge¹ gibi farklı bölgelerdeki şehirlerde daha sonraki dönemlerde forumdan bağımsız olarak da uygulanmış. Daha sonraki dönemlerde sıkça görülen planlamada ise, forum ana caddelerin kesiştiği alandaki bir insulaya yerleştirilmiş. Bu durum açık forum uygulamasından, daha korunaklı ve içe kapalı forumlara geçişle paralel bir gelişmedir. [54, s.285]

3.1.1. Cosa

Cosa, MÖ 273 yılında güney Etruria'da Roma'nın 137 km kuzeyinde kurulmuş. Ele geçirilen Etrüsk kolonileri olan Volsinii ve Vulci'nin yer aldığı bölgenin kontrolünü sağlamak amacıyla kurulan şehir, ticari değil askeri özellikler taşımaktadır. [82, s.30] Şehir, araziden dolayı düzensiz biçimli bir surla sahip olmasına karşın, ortogonal bir planlamaya sahiptir. Kuzeydoğu, kuzeybatı ve güneydoğu kenarlarında bulunan üç şehir kapısı ana caddelere bağlanmaktadır. [Şekil 3.1] İki ana cadde şehri boydan boya katederken, bir ana cadde de şehir kapısını foruma bağlamaktadır. [51, s.108] Şehrin doğu kısmı forumun da içinde bulunduğu kamusal alana ayrılmıştı.

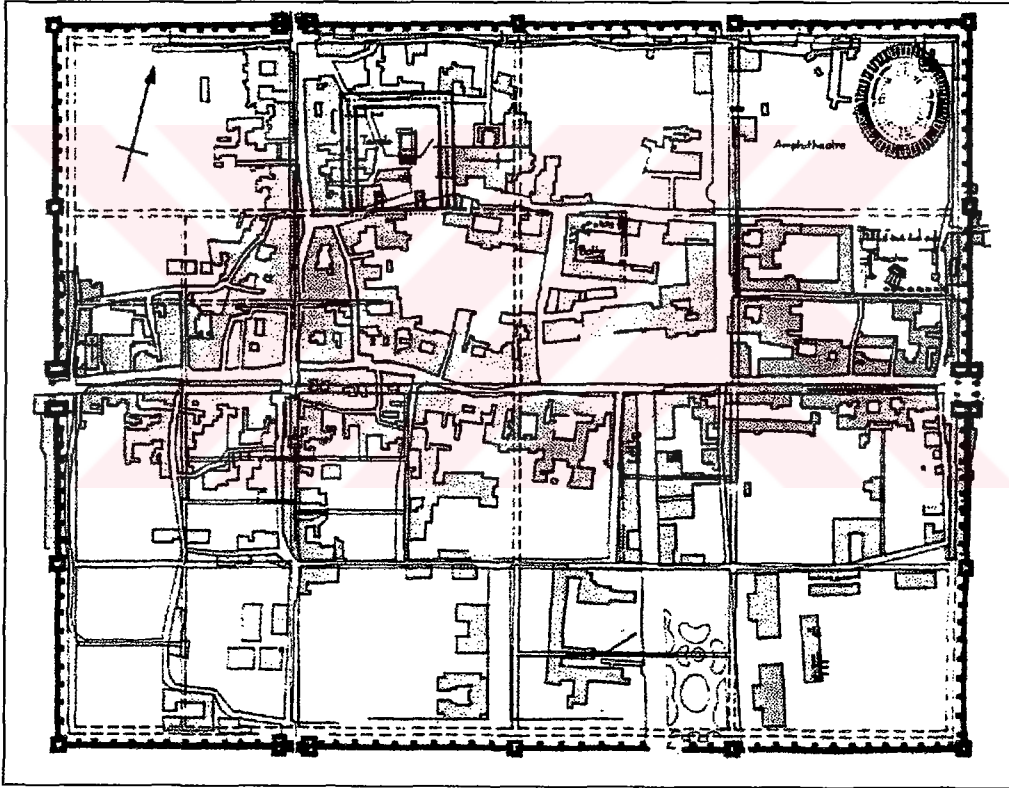

Şekil 3.1 Cosa şehir planı [82, s.30]

¹ Bahsi geçen şehirler için bkz. Bölüm 4

3.1.2. Augusta Praetoria (Aosta)

MÖ 25 yılında kurulan şehir, askeri amaçla kurulan son kolonilerdendi. Dikdörtgen bir dış surun kısa kenarlarına yerleştirilmiş simetrik şehir kapıları ile bu kapılara bağlanan ve birbirini dik kesen iki ana cadde şehri boydan boya kateder. [Şekil 3.2] Ana caddelere paralel ikincil yollar, şehri 16 dikdörtgen alana ve bu alanlar da kendi içlerinde 64x82m boyutlarında insulalara ayrılmış. Şehir planının askeri bir kamp planına benzerliği dikkat çekmektedir, ancak Roma kamp şemasının şehir planından esinlendiği de bir varsayımdır. Örneğin Polybius (MÖ 200-118) bir kampı tarif ederken, 'kampın tümü bir kare biçimindedir ve sanki bir şehir gibi sokaklar ile bölünmüştür' demişti. [82, s.44]

Şekil 3.2 Augusta Praetoria şehir planı [60, s.41]

3.2. İmparatorluk Döneminde Şehir Yapısı

İmparatorluk döneminde tüm Akdeniz'e hakim olan Roma, eyaletlerde ticareti ve sosyal hayatı teşvik eden bir politika izlemişti. Eyaletler, koşullara bağlı olarak büyütülmüş ya da bölünerek çoğaltılmıştı. [Şekil 3.3] Kurulan koloniler, erken dönemden farklı olarak çeşitlilik kazanmış. Kolonileri kuruluş biçimi açısından üçe

şehirleri de kendilerini Sparta ile ilişkilendirmişler ve ana şehirlerinin Sparta olduğunu öne sürmüşlerdi. [49, s.207] Geçmişin yaratılması, şehirlere, Roma'nın idari bir kurumu olmanın ötesinde bir kimlik kazandırmış. [49, s.208] Yunan şehir devletinden Roma şehri olmaya geçiş sürecinde seçkin sınıf kavramı da değişti. Roma, eyaletlerde, demokrasiyi değil oligarşiyi tercih etmiş. Bunun sonucunda, şehirlerde az sayıdaki seçkin kişi, idari ve sosyal hayatın önemli rollerinin tek sahipleri olmuştu. Artık Roma ile iyi ilişkiler kuran seçkinler, şehirlere katkıda bulunan kişilerdi. [49, s.210]

3.2.1 İmparatorluk Dönemi Şehir Gelişimi ve Sütunlu Caddeler

3.2.1.1 Genel Tanım

Sütunlu caddelerin kökeni konusunda kesin bir bilgi bulunmamakla beraber, farklı görüşler vardır; Strabo ve Diodorus'a (MÖ I. yüzyıl) göre, Helenistik dönemde Mısır'da inşa edilmiş olan tören yollarından esinlenerek uygulanmaya başlanmıştır; bir diğer düşünce stoanın, sütunlu caddenin asıl çıkış kaynağı olduğu düşüncesindedir. [68, s.8] Ancak genel görüş, kaynağı ne olursa olsun, sütunlu caddelerin doğu Akdeniz çıkışlı olduğudur. [68, s.9] Anıtsallıkları ile eski tören yollarını anımsatan sütunlu caddeler, Roma dönemiyle birlikte ilk kez, kamu yararı ve halkın ticari amaçlarına hizmet etmek için düzenlenmiş ana caddelerdir. [40, s.51]

Bu tezin araştırma konusu olan sütunlu caddeler, farklı boyut ve konumlarda uygulanmıştır; ancak genel olarak uygulandıkları şehirlerde kuzey-güney, *cardo maximus* ve doğu-batı, *decumanus maximus*, aksında şehri boydan boya kateden ve şehir dışından gelen yollarla şehir kapısında bağlanan ana aks konumundadırlar. Antakya gibi önceden var olan bazı yerleşimlerde de mevcut ana yollar üzerine inşa edilmişlerdir. Cadde boyunca yer alan portiklerin zengin mimari cepheleri ile, bir yapı türü olarak değerlendirilmeleri gerekir. Caddeler ve üzerlerinde yer alan piazzalar, her zaman kamu binalarına ve şehir kapılarına ulaşan ve şehrin merkezinin görsel sürekliliğini sağlayan şehir elemanlarıdır.

Sütunlu caddelerin sosyal ve ekonomik bir fonksiyonu vardır. Hepsinde de portik arkasında yer alan dükkanlar bulunmaktadır. Cadde trafik için kullanılırken, portikler hem hava şartlarından yayaları korumakta, hem de halkın buluşma ve alışveriş

işlevini karşılamaktadır. Bu açıdan, stoa ve agoranın işlevini de kapsamaktadır. Caddedeki sütunlar, sadece çatıyı taşımak için değil, anıtsal yapıyı oluşturmak için kullanılmıştır. [68, s.10]

Sütunlu caddelerin düz bir doğrultuda inşa edilebilmeleri şehir planlamasına bağlıdır. Helenistik dönem şehirlerindeki rasyonel planlama da doğrusal örneklerle olanak sağlamıştır. Yine de Palmyra, Antakya ve Lepcis gibi şehirlerde, caddenin birden fazla parçadan oluştuğu ve kavşaklarda piazzaların bırakılmış olduğu görülmektedir. [40, s.38]

Sütunlu cadde mimarisi, diğer yapı türlerinde olduğu gibi, bölgesel özellikler taşımaktadır ve belli bir standartlaşma bulunmamaktadır. [40, s.44] Sürekli giden portikler ve cadde ile portikleri ayıran basamaklar, caddeye üç boyutlu bir doğrusallık kazandırır. Sütunlu caddelerin bir yapı türü olarak değerlendirilmesini sağlayan bu özellikleri, şehir içindeki sosyal hayatın da sürekliliğini sağlar. [40, s.46]

Cadde, her zaman kamu yapılarının yakınlarında ya da bu yapıları birbirine bağlayacak biçimde konumlandırılmıştır. Caddeye cephesi olan kamu yapılarının girişleri de portik cephesine uygun olarak tasarlanmıştır.

3.2.1.2 Mimari Özellikler

- **Cadde:** Genellikle sütunlu caddeler, dikdörtgen taş bloklarla diagonal ya da balıksırtı biçiminde döşenmiştir. Her iki tarafında ise kenar taşları ile döşeme sınırlandırılmıştır. Kanallar, ya iki kenara ya da orta aksa yerleştirilmiştir. Kullanılan taşlar, genellikle yerel; bazalt ya da kireçtaşı, bazı önemli merkezlerde ise mermer kullanılmıştır. [68, s.47]

Cadde ve portik genişlikleri ile ilgili belirli bir standart bulunmamakta, cadde genişlikleri Herculaneum'da olduğu gibi 12m, Antakya'da 29m ve Lepcis'de maksimum 42 metreye kadar farklılaşabilmektedir. [40, s.38] Fakat, M. Broshi'nin belirlemesine göre, Suriye eyaleti içindeki bazı şehirlerde cadde boyutlarında bir standartlaşma görülmektedir. Jerusalem'de inceleme yapan Broshi, buradaki cardonun, 22m (72 ayak) ile ikincil yolların dört katı genişliğinde olduğunu tespit etmiştir. Gerasa'da cadde üzerindeki Kuzey Kapısı'nda tespit edilen genişlik 5,40m (18 ayak), Güney Tetrapylon'un

bulunduğu piazzanın çapı 43,60m (144 ayak), Gerasa ile aynı dönemde inşa edilmiş olan Palmyra'daki sütunlu cadde ve yine Samaria'daki sütunlu cadde genişliği yaklaşık 22 metredir. [15, s.234] 18:24:36 ile benzer bir oran, Seleukos döneminde Doura-Europos şehrinde uygulanmış, ancak burada kullanılan ayak ölçü birimi farklıdır. Dolayısıyla, Broshi'ye göre bu bölgede topoğrafyanın el verdiği şehirlerde 18 ayak birimine göre bir standartlaşma eskiden beri uygulanmış olabilir. [15, s.235]

Cadde genişliklerinde standartlaşma, Augustus döneminde Roma'da da uygulanmış; örneğin decumani 40 ayak, cardolar 20 ayak ve ikincil sokaklar 12 ayak boyutları ile sınırlandırılmıştı. [74, s.173]

- **Kaldırımlar:** Genellikle, caddeden daha yüksek kotta, iki-üç basamaklı krepisler üzerinde yer alır. Basamaklarda, cadde üzerinde kullanılan taşlardan farklı bir malzeme seçilmiş; örneğin bazalt caddede, basamaklar kireçtaşı ile inşa edilmiştir. [68, s.51]
- **Portikler:** Caddeye paralel giden stylobat üzerindedir. Sütun dizisi, stylobat kenarına yakın yerleştirilmiş, bazen 1m ya da daha geniş bir aralık bırakılmış. Sütun kaideleri için yerel taşlar kullanılırken, sütun gövdeleri bazalt, granit ya da kireçtaşındandır. Başlıklar, genelde Korint düzeninde olmakla beraber İon ve Kompozit örnekler de bulunmaktadır. Çok az örnekte, sütun üzerinde kemer uygulaması görülür³, çoğunlukla arşitrav kullanılmıştır.
- **Dükkanlar:** *Plateia* olarak adlandırılan sütunlu caddelerin arkasında sıra halinde yer alan dükkanlar (*ergasteria*), çoğu şehrin ticari merkezini oluşturmaktadır. Sütunlu caddeler çok sayıda dükkana yer sağlar. Yukarıda da değinildiği gibi, dükkan sahiplerinin bazı şehirlerdeki kamusal projelere katkıda bulundukları bilinmektedir.

Dükkanların portik cephelerinde, düzenli aralıklarda birer pencere ve kapı bulunur. Dükkanların bazı şehirlerde iki katlı olduğu bilinmektedir. Dikdörtgen planlı dükkanların boyutlarında standartlaşma yoktur; mimarisi, detay ve kullanılan malzeme açısından, portiklere göre daha sadedir.

³ Bkz. Bölüm IV.4.2 Lepcis Magna

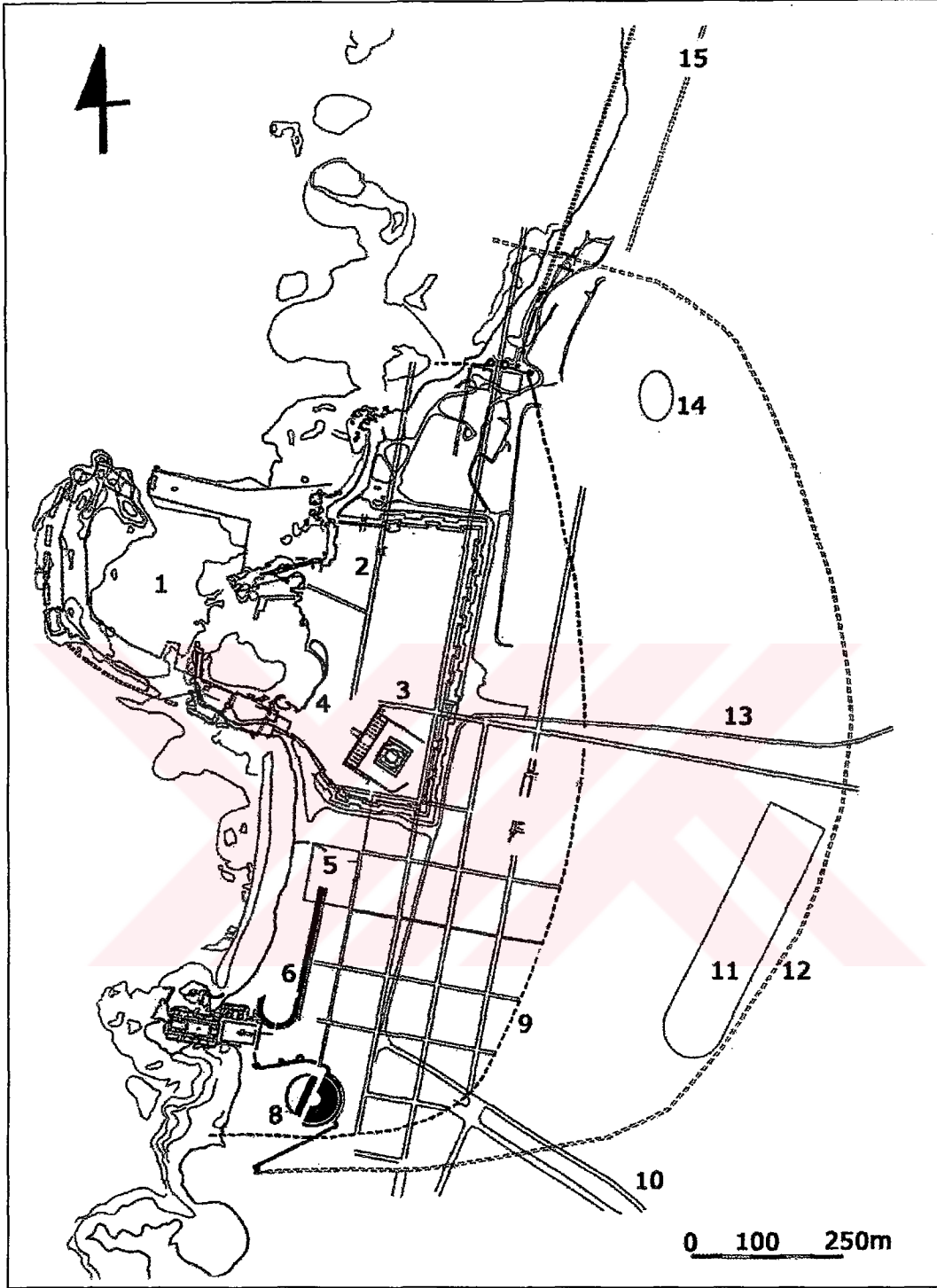
- Çatı örtüsü: Yapıların çatılarına ait mimari parçalar günümüze ulaşmamıştır, bunun sebebi, çatı örtüsünün ahşap strüktüründen dolayı yok olmasıdır. Bununla beraber genel görüş, çatı örtülerinin tek eğimli olduğu doğrultusundadır. Bazı örneklerde de düz çatı kullanıldığı düşünülmektedir.
- Caddede uygulanan yapı türleri: Bazı şehirlerdeki sütunlu caddelerin kesişim noktalarında tetrapylon, tetrakionion ve zafer takları inşa edilmiş. Ayrıca cadde cephesine uygun biçimde tasarlanmış nymphaeumlar da bulunmaktadır. Anadolu'daki, şehire katkıda bulunmuş kişilerin onuruna heykel ve yazıtların cadde üzerine yerleştirilmesi geleneği, Anadolu dışındaki eyaletlerde görülmeyen bir özelliktir. [68, s.52]

Yine bazı şehirlerde cadde doğrultularının değiştiği ya da cadde girişlerinde geniş alanlara ihtiyaç duyulduğu için piazzalar inşa edilmiştir. Piazzalara caddeden geçiş, Lepcis'de olduğu gibi kesintisiz ya da Gerasa'daki propylon gibi anıtsal girişlerle sağlanmaktadır. [40, s.57]

3.3. Geç Antik Dönemde Şehir Gelişimi ve Sütunlu Caddeler

Geç Antik dönemde Suriye'deki gelişmeler, sütunlu cadde mimarisinin gelişiminin son dönemini ve geçirdiği değişimleri göstermektedir. Bu dönemde politik ve ekonomik düzende değişim olmamış, şehirler ekonomik, politik ve dini merkezler olmaya devam etmişti. [77, s.129]

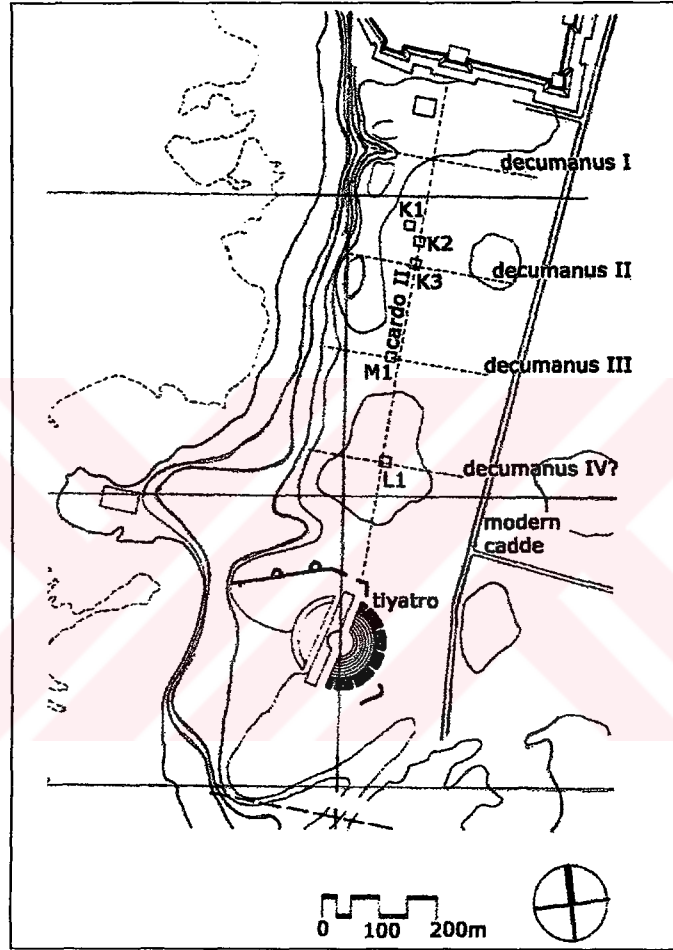
Ana caddeler ve kamusal alanlar, savunma yapısı, su sistemi gibi alt yapı ise artan nüfus, askeri reformlar ve ekonomik gelişmelere uygun olarak değişmişti. Kazılar sonucunda, sütunlu cadde mimarisinin VI. yüzyıla kadar uygulandığı anlaşılmıştır. Örneğin Jerusalem'de 543 yılında, cardo genişletilip kiliseye bağlantısı sağlanmış. Yeni ekleme, 12m genişliğinde, beşer metre genişliğinde portikler ve portik arkasında dükkanlara sahipti. [77, s.143] Yine Scythopolis'de IV. yüzyılda inşa edilmiş olan Palladius caddesi, VI. yüzyılda yenilenmişti. Pella'da ise var olan sokak sistemi VI. yüzyılda tamamen değiştirilmiş, ancak caddeler portiksiz inşa edilmişti. Aşağıda detaylı açıklaması verilen Caesarea şehrinde de ana cadde VI. yüzyılda yenilenmişti. [77, s.144]

Şekil 3.4 Caesarea Maritima şehir planı: 1. Liman; 2. İslam dönemi şehir suru; 3. Tapınak; 4. İç liman; 5. Depolar; 6. Stadium(?); 7. Saray; 8. Tiyatro; 9. Herod dönemi şehir suru; 10. Modern cadde; 11. Hipodrom; 12. Bizans dönemi şehir suru; 13. Modern cadde; 14. Amfitiyatro; 15. Su kemeri [28, s.400]

polis olarak tarif eder. [Şekil 3.4] MS 6 yılında Kral Herod'un ölümüyle şehir, Roma hakimiyetine girmiş ve Judea bölgesinin başkenti olmuş. Müslümanların eline geçinceye kadar da Roma hakimiyetinde kalmış. [28, s.399]

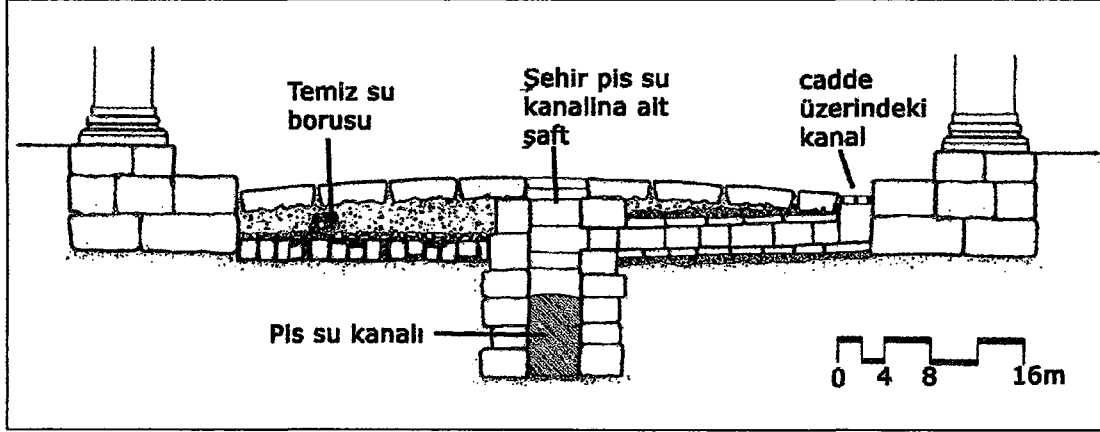
1970'lerde yapılan kazılar sırasında, iki dönemde cadde inşasına ait bilgiler edinilmiştir. MS III. ve VI. yüzyıllara ait bilgiler, Roma döneminden erken Bizans'a geçiş sürecinde, ana caddelerle ilgili, süreklilik açısından bir değerlendirme yapmaya olanak sağlar. Kazılar, cardo II'nin ve decumanusun batısında gerçekleştirilmiş. Şekil 3.5'de görülmekte olan L1 açmasından Roma dönemine ait (MS 200-300) cadde kaplaması ortaya çıkarılmıştır. [Şekil 3.5]

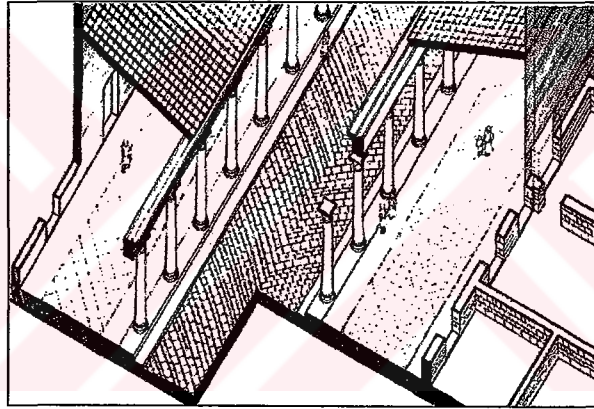
Şekil 3.5 1979 yılında yapılan kazılarda açılan açmaların yerlerini gösteren harita [74, figure2]

Tespit edilen döşeme, 5,40x1,50m boyutlarında kireçtaşında farklı ebatta taşlarla döşenmiş. Taşların üst kısmı, kullanım tahripleri ile aşınmış, alt kısmı ise düzeltilmemiş ve sivri biçimde bırakılarak zemine oturması sağlanmış. Döşemenin altında yer alan zemin, iki yumuşak kum katmanından oluşturulmuş. [74, s.166] Yine C30 açmasında da üst cadde seviyesinden 0,65m aşağıda, kireçtaşı döşeli bir cadde tespit edilmiş. Bu kısımdaki taşlar 0,35x0,65x0,20m boyutlarındadır. Cadde üzerinde tespit edilen kanal girişi, 0,82x0,49m boyutlarındadır. [74, s.167] Bu açmada Bizans dönemi caddesi ile Roma dönemi seviyesi arasındaki katmanlar ortaya çıkarılmış; Roma dönemi caddesi üzerinde bir kum katmanı tespit edilmiş. Bu katmanın

üzerinde, su geçirimini engellediği düşünülen harçlı taş katmanı bulunmuştur. Yine bu katmanın üzerinde iki kat kırık seramik katmanı ile döşeme alt yapısı bitirilmiştir. Kaldırım taşları doğrudan bu katman üzerine yerleştirilmiş. [74, s.172]

Şekil 3.6 MS 550-614 yılları arasındaki döneme ait cardo II rekonstruksiyon kesiti [74, figure16]

Şekil 3.7 Balıksırtı döşenmiş cadde ve mozaik kaplı portikleri gösteren öneri rekonstruksiyon çizimi [74, figure 17]

MS 330-550 yılları arasına ait çok az kalıntıya rastlanmıştır, ancak 550-614 yılları arasındaki dönemde cadde üzerinde yenileme yapıldığı anlaşılmıştır. En önemli kanıtlar iç limandan tiyatroya giden cardo II üzerinde tespit edilmiştir. C13 açmasında tespit edilen döşeme, balıksırtı şeklinde döşenmiştir. [Şekil 3.7] Kuzey-güney doğrultusunda, caddenin orta aksında yer alan kanal ise cadde seviyesinden 1,75m aşağıdadır. [Şekil 3.6] Stylobat seviyesinde tespit edilen sütun kaideleri arasındaki mesafe 3,10 metredir. Cadde üzerinde de 0,60 çapında, kireçtaşından sütun gövdeleri tespit edilmiştir. Yine tespit edilmiş olan Korint stiline ait başlığın, portişe ait olduğu sanılmaktadır. [74, s.167] Mozaikle kaplı portik 5,35m genişliğindedir. C23-24 açmalarında elde edilen tespitler portiklerle ilgili daha ayrıntılı bilgi sağlamıştır. Sütun gövdeleri 3,74m yüksekliğinde, kaideler 0,26m ve başlıklar 0,55m yüksekliğinde tespit edilmiştir. [74, s.168] K3 açmasında cardo II ile

decumanus II arasındaki kesişim ortaya çıkarılmış. Decumanus II, cardodan daha dar, kenar taşları arasındaki genişlik 3,30m olarak tespit edilmiş. M1 açmasında tespit edilen decumanus III, daha önceden inşa edilmiş bir Roma caddesi üzerinde yer aldığı düşünülmektedir. Kenar taşları arasındaki mesafe 5,20m olarak tespit edilmiş. [74, s.170]

Yapılan kazılarda Herod dönemine ait cadde seviyesine ulaşılamamış olmakla beraber, MS 200-300 yılları arasına tarihlenen tespitlerin orijinal düzenin devamı olduğu düşünülmektedir. Decumanus II caddesinin ise erken Bizans döneminde inşa edilen yeni bir cadde olduğu sanılmaktadır. [74, s.171] Cardo II caddesinin, elde edilen tespitlerden, şehrin ana caddesi, cardo maximus olduğu tahmin edilmektedir. Bu caddenin genişliğinin 5,40m olması, yukarıda bahsi geçen Suriye şehirlerindeki cadde genişliklerindeki standartlaşma olasılığını desteklemektedir.

Yukarıda geçen örnekler, sütunlu caddelerin geç Antik dönemdeki sürekliliklerini yansıtmakla birlikte, sütunlu caddeler VI. yüzyıldan itibaren değişmek zorunda kalmıştır. Sütunlu caddeler ve kamusal alanlar, Roma şehir mimarisinin geniş açık alanlarını oluşturmaktaydı. Doğal olarak şehirlerdeki sosyal aktivitelerin azaltılması ve ihtiyaçların değişmesi ile birlikte, bu alanlar işgal edilmeye başlanmıştır. Ayrıca, politik ve askeri belirsizlikler ile birlikte, şehir merkezleri küçültülmüştü. Örneğin Gerasa'daki güney cardo ve oval piazza, derme çatma yapılar tarafından işgal edilmiş, yine Scythopolis'de cadde kaldırımları ve döşeli yollar, konut ve dükkanlara zemin oluşturmuştu. [77, s.144]

4. SÜTUNLU CADDE ÖRNEKLERİ

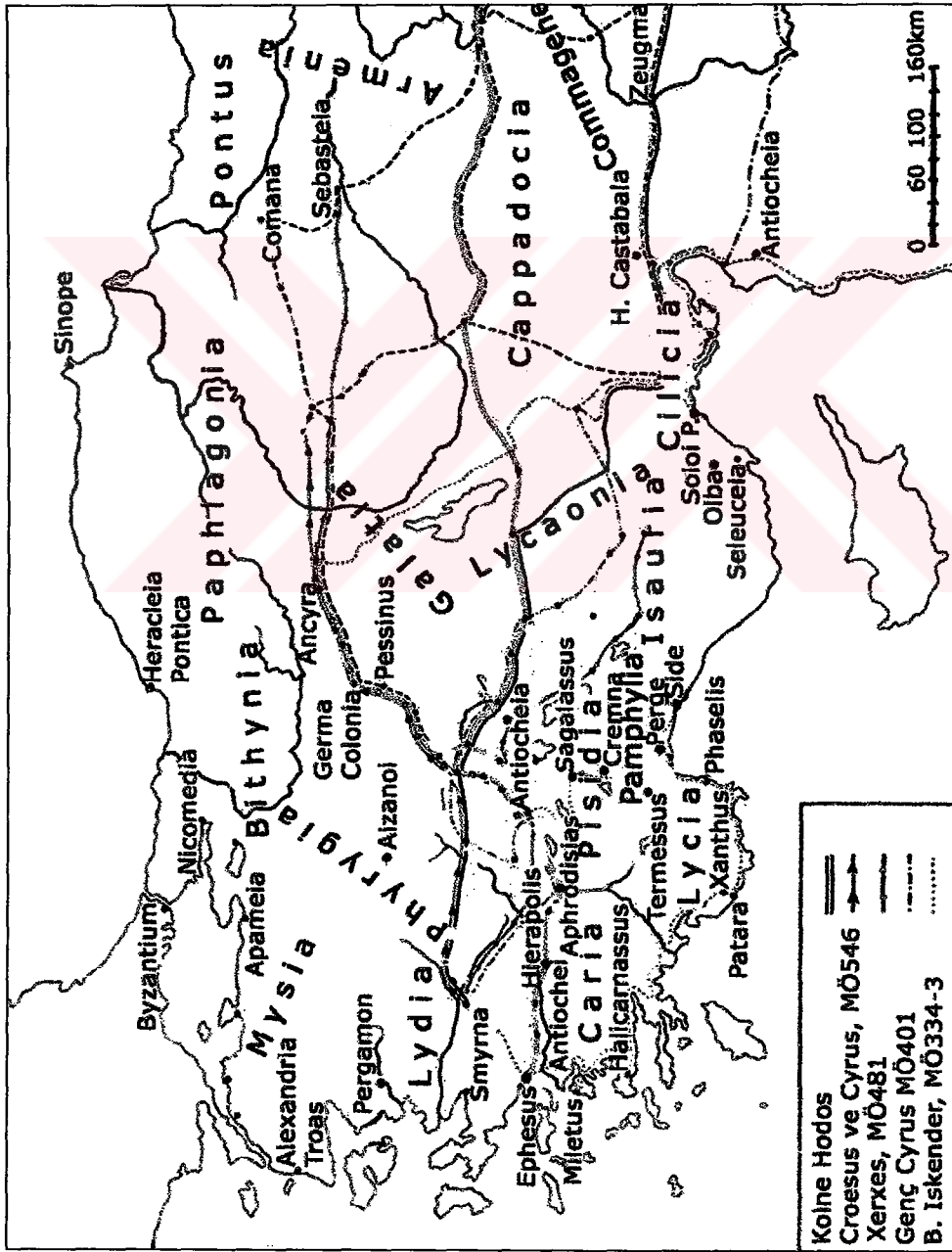
4.1. Anadolu'daki Örnekler

Büyük İskender'in ölümünden sonra (MÖ 323) imparatorluk, İskender'in halefleri tarafından yönetilen dört krallığa ayrıldı; Toros Dağları'nın kuzeyi I. Seleukos'a, Likya ve Pamfilia Ptolemaios'a verildi; Ege kıyıları, şehir devletleri ve Kapadokya, Pontus ve Bithynia bağımsız krallıklar olarak kaldılar. [Şekil 4.1] MÖ 280 yılında Ege'ye yarı bağımsız Attalos hanedanı egemen oldu. [67, s.131] III. Attalos'un ölümünden sonra ise toprakları Roma'ya devredildi. MÖ 25-MS 235 yılları arasında Anadolu, beş ana eyalete bölündü; Asya, Bithynia, Pontus, Galatia ve Kapadokya. MS 68'de Julius-Claudius hanedanı döneminde ilk kez Anadolu'da şehir ağı tam olarak kurulmuş oldu. [67, s.132] Roma döneminde, MÖ 133 yılında Asya eyaleti resmen kurulmuş ve eyalet Misya, Lidya, Karia ve Frigya'nın bir kısmını kapsamaktadır. Bu dönemde Frigya, Pontos devletine; Likaonia ve kesin olarak bilinmemekle beraber Pisidia ve Pamfilia bölgeleri Roma'yla müttefik Kapadokya Krallığı'na bırakılmış. [51, s.70] Daha sonra ortaya çıkan korsan prenslikleri kontrol altına alan Antonius, MÖ 102 yılında, Kilikia, Pamfilia, Pisidia, Misya ve Frigya'nın bir kısmını içine alan Kilikia Eyaletini kurdu. [51, s.71]

MS I. ve II. yüzyıllarda Pax Romana ile eyaletlerde barışın sağlanması Anadolu'daki şehirlerde de ekonomik gelişmelere olanak sağlamış. Bu dönemde tüm şehirlerde Roma İmparatorluğu'nun bir parçası olma, şehir mimarisine de yansımıştı. İmparatorların izledikleri politika ve şehirlerdeki seçkin nüfusun kamu yapılarının inşasını desteklemeleri sonucunda, Anadolu'da Roma şehir kültürü hızla yaygınlaşmıştı. Bu dönemin imparatorlarından olan Hadrian, öncülü Trajan'ın tersine barışçıl bir politika izlemiş ve imparatorluğu döneminde Yunanistan, Anadolu ve Suriye'de dolaşarak, şehirlerin imparatorluğun bir parçası olarak onurlandırılmalarını amaçlamıştı. Bu politikası sonucunda onun döneminde pek çok kamu yapısı inşa edilmişti. Bu yapıların arasında sütunlu caddeler de yer almaktadır.

4.1.1. Pisidia Bölgesi

Anadolu'nun güneyinde yer alan Pisidia, erken çağlardan itibaren yerleşilen bir bölgedir. [Şekil 4.1] Yerli halkların kurduğu Pisidia şehirlerinde, özellikle MÖ IV. yüzyıldan itibaren Helen etkisi görülmektedir. Büyük İskender'in Anadolu'ya gelişinden sonra şehirlerde, kamu yapıları da yaygınlaşmıştı. [74, s.121] Helenistik dönemde var olan Pisidia şehirleri, yüksek rakımlarda inşa edilmişti. Bu dönemin kamu yapıları arasında, tapınaklar, stoalar, dükkanlar, bouleterion ve bazı şehirlerde agoranomionlar¹ sayılabilir. [48, s.139] Yazılı kaynaklar, Sagalassos, Termessos ve

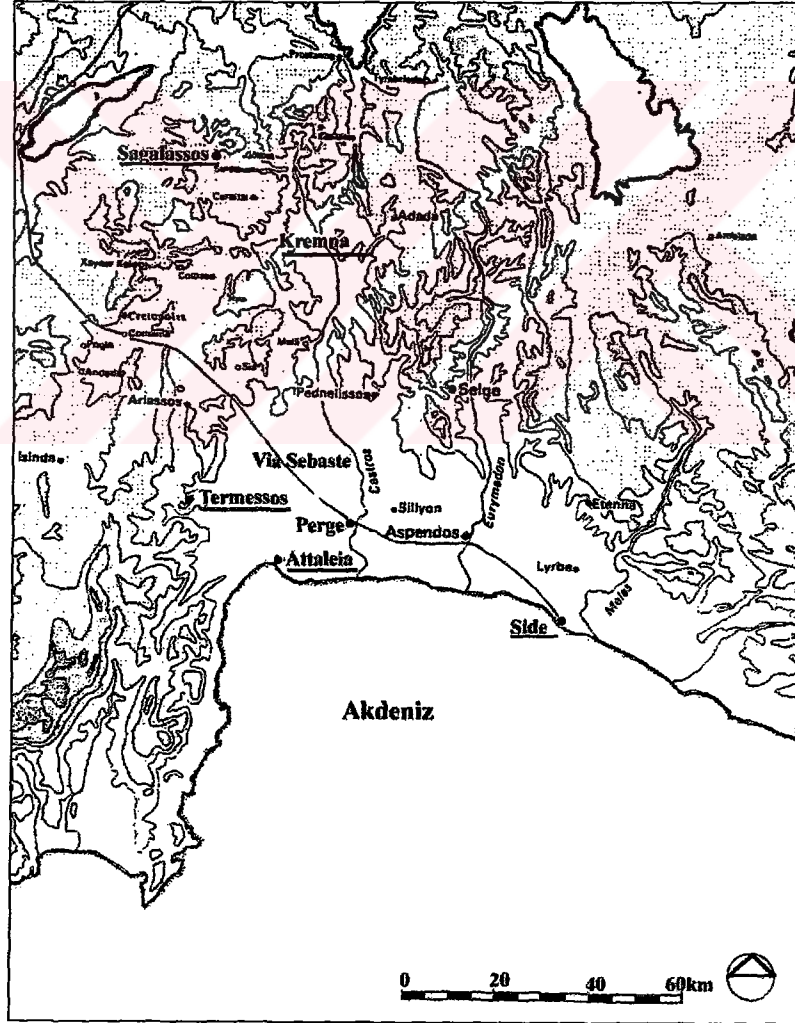

Şekil 4.1 Roma dönemi Anadolu haritası [38]

¹ ticari kontrolü sağlayan ofisler

Selge² gibi bölgenin önemli şehirlerinin yanı sıra, İside, Pednelissus, Etenna ve Adada gibi şehirlerin de MÖ I. yüzyılda bağımsız idare edildiklerini göstermektedir. [48, s.139]

Pisidia bölgesi, MÖ 102-49 yılları arasında Kilikia Eyaletine dahil olmuş, daha sonra Asya Eyaleti kapsamına alınmış. [51, s.81] Kısa bir süre Amyntas yönetimine geçen bölgeyi, MÖ 25 yılında, Augustus Galatia Eyaletine dahil etti. Başkenti Anycra olan eyaletin Pisidia bölgesindeki Termessos ve Antiokheia ad Pisidiam, *civitates liberae* olarak seçilmiş şehirlerdendi. [51, s.85] Buradan da anlaşıldığı gibi Pisidia şehirleri, Roma İmparatorluğu ile iyi ilişkiler içindedir. Bu çalışma Pisidia'daki tüm sütunlu cadde örneklerini kapsamamaktadır; bölgedeki Kremna, Sagalassos, Termessos ve Antiokheia ad Pisidiam örneklerine yer verilmiştir. [Şekil 4.2]

Şekil 4.2 Pisidia bölgesi haritası [50, s.7]

² Selge'deki sütunlu cadde için bakınız, Machatschek, A.; Schwarz, M., 1981. Bauforschungen in Selge, Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.

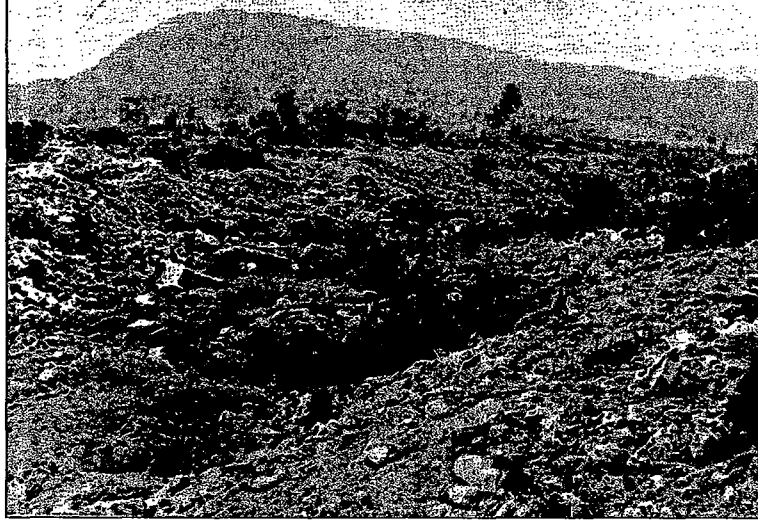
4.1.1.1. Kremna

Kremna, Pisidia'da yukarı Aksu vadisinde, 1200m yükseklikte üç tarafı sarp bir tepe üzerine kurulmuş. Şehir, muhtemelen Amyntas döneminde ele geçirilmiş ve burada askeri bir garnizon kurulmuş. [50, s.53] Önemli bir konumda olan Sagalassos yerine Kremna'nın garnizon olarak seçilmesi, savunma açısından ele geçirilmesi zor bir topoğrafyaya sahip olmasına bağlanabilir. [50, s.47] Şehir, Augustus döneminde, Colonia Iulia Augusta Felix Cremna adını almış. Ancak MÖ I. yüzyıla ait sikkeler dışında şehir hakkında bilgi verebilecek kanıta rastlanamamış. [50, s.53] Muhtemelen bu dönemde, halk önceden var olan yapıları kullanmış ve sadece yeni yerleşim birimlerini ve şehir planını hazırlamışlar. Lanckorónski³ ekibinden Petersen'in de belirlediği gibi, evlerin ızgara planlı yerleşiminden şehrin daha sonradan planlandığı anlaşılmıştır. [50, s.54] Yazıtlardan, özellikle Dor düzeninde Agora ve Hadrian Forumu arasındaki kamu yapılarının bazılarının şehir halkı tarafından finanse edildiği anlaşılmış. Ancak sütunlu caddenin kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. [50, s.85] Bulunan yazıtlarda İmparator Hadrian⁴'ın adının geçmesi sebebiyle, Hadrian'ın MS 129'da Pamfilia'ya giderken şehri ziyaret ettiği düşünülmektedir. [51, s.134] Hadrian ve Caracalla dönemi boyunca Kremna'da gözlenebilen bir değişim yaşanmış; tapınak grupları, sütunlu cadde, propylon ve piazza gibi yapılar MS II. yüzyılın genel özelliklerini taşımaktadır. [50, s.138]

Şehir, topoğrafyaya uygun olarak iki kısma ayrılmış; daha eğimli olan doğu kısmında da ızgara plan uygulanmış, ancak adalar eşit boyutlarda bırakılmamış. Bu kısımda at nalı biçiminde üç stoadan oluşan bir agora bulunmaktadır. Güney kapısından şehre giren yol, kuzeydoğu yönünde tiyatronun önünden geçerek bu agoraya ulaşır. Bu cadde, şehrin 8m genişliğindeki Roma dönemi öncesi ana caddesidir. Hadrian döneminde güney kapısına yakın bir noktada inşa edilen forum ve bazilikaya, şehri çapraz kesen bir sütunlu cadde inşa edilmiştir. [Ek A.1] Güney kapısından başlayan caddenin agoraya yönlendirilmiş olması gibi, sütunlu cadde de forum ve bazilikaya yönlendirilmiştir. [4, s.79] Kazılarda incelenen bu sütunlu cadde, güneybatı-kuzeydoğu yönünde yaklaşık 230m uzunluğunda ve portikler arası mesafe 10 metredir. [Ek A.2] [50, s.123]

³ Bkz. Lanckorónski, C., 1890. Les Villes de la Pamphylie et de la Pisidie, II, Paris.

⁴ MS 117-138

Şekil 4. 3 Kremna sütunlu caddesi kuzeydoğudan bakış [29, s.74]

S.Mitchell başkanlığında yapılan kazılarda, sütunlu cadde ile ilgili elde edilen tespitler [Şekil 4.3]: Cadde, yerel kireç taşı ile döşenmiş ve kuzey kenarında yer alan yamaçlardan inen kanalizasyon şebekesi ile kesişen bir kanal boyunca devam etmektedir. Kuzey kenarında yan sokaklara açılan ve insula boyutlarını belirleyen sokak girişleri tespit edilmiş. [50, s.123]

Caddenin iki portığının de yaklaşık 0,30m genişliğinde üç basamaklı krepisleri vardır. Yine iki portik arkasında da yaklaşık 7m genişliğinde ve 6m derinliğinde dükkanlar yer alır. Dükkan duvarları, harçlı moloz taştan inşa edilmiş ve dükkanların sade ve yine kireç taşından kapı söveleri tespit edilmiştir.

Cadde, fonksiyonel açıdan ticari amaçlı inşa edilmiş olmakla beraber, portik cepheleri zengin dekoratif süslemelere sahiptir. [Şekil 4.8] Portiklerde tespit edilen sütun gövdeleri monolitik kristalin granittir. Sütunların yaklaşık yükseklikleri 3,57m, alt çapları 54 ve üst çapları 40cm. Sütun kaideleri İon stilinde dar konkav bir scotia ile ayrılmış iki torustan oluşmakta, toplam yüksekliği 68cm. [Şekil 4.4] Korint stilindeki sütun başlıkları alt çapı 38,50 ve üst çapı 54cm olarak tespit edilmiş. Kazıda bulunan mermer başlıkların önemli sokak köşelerinde ya da kemer gibi önemli yapılarda kullanıldığı düşünülmektedir. Burada tespit edilen mermer başlık ve granit sütunların, Pamfilia bölgesinde Side ve Perge’de de tespit edildiği gibi, Marmara Adası’ndan getirildiği tahmin edilmektedir. Kireç taşı ise yereldir, çünkü Kremna yakınlarında bir taş ocağı vardı.

Şekil 4. 4 Caddeden bir sütun kaidesi [50, s.126] Şekil 4. 5 Caddeden bir arşitrav parçası [50, s.126]

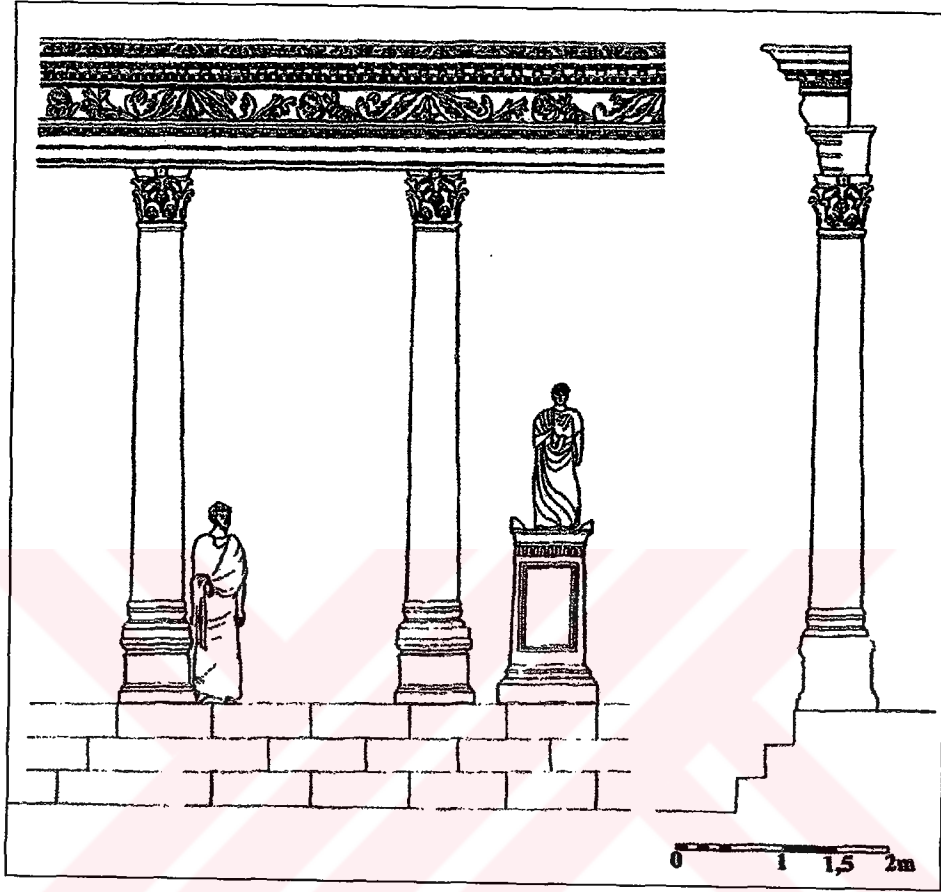

Şekil 4. 6 Caddeden bir friz parçası [50, s.127] Şekil 4.7 Caddeden bir sima parçası [50, s.127]

Sütunlar üzerindeki entablatur, yaklaşık 45cm yüksekliğinde üç fascialı bir arşitrava sahiptir. [Şekil 4.5] Arşitrav üzerindeki zengin süslemelere sahip friz sırası 37,50cm, sima ise 35cm yüksekliğindedir. [Şekil 4.6; 4.7; 4.8] [50, s.125] Cadde üzerinde, bir duvara bitirilmek üzere tamamen işlenmemiş sütun başlıklarının bulunması, portiklerin iki katlı olma ihtimalini akla getirmektedir. Ayrıca bu başlıkların alt çapı 28,50cm olduğu için, tespit edilen sütun başlık sırasına ait olamazlar. Bunun yanı sıra 36,50cm çapında kaideler ve 17,50cm yüksekliğinde alçak arşitrav parçaları da ortaya çıkarılmış. Eğer tüm bu mimari parçalar bir üst kata ait ise, sürekli giden bir duvar üzerine yerleştirilecekleri düşünülürse, alt sıra için ağır bir yük oluşturmaları gerekir. Ayrıca dükkanlarda merdiven izine rastlanmamıştır. Diğer bir olasılık ise bu parçaların, bir kemer yapısına ait olabilecekleridir. [50, s.127]

Portiklerdeki sütun aralıkları her iki tarafta da 2,60m, portik derinliği ise kesin olarak tespit edilememekle beraber, stylobatın kenarından arka duvara kadar yaklaşık 6 metredir. Sokak köşelerinde, üç kemerli yapılar olduğu tahmin edilmektedir. Bu yapılara ait olduğu düşünülen mimari parçalar, caddenin üç noktasında tespit edilmiş; caddenin batı ucunda kemer cephesinde sıkça kullanılan iki arşitrav parçası ve bu noktada bulunan kemerdeki pilastıra ait olabilecek bir Korint sütun başlığı; cadde

üzerinde yaklaşık 75m güneyde caddenin her iki kenarında 1,25m genişliğinde, 1,33m derinliğinde ve 0,80m yüksekliğinde iki adet blok in situ ve çevrede yaklaşık çapları 0,50m olan sütun parçaları tespit edilmiş. [50, s.128]

Şekil 4.8 Kremna sütunlu caddesi portik cephe ve kesit restitüsyon çizimleri [50, s.124]

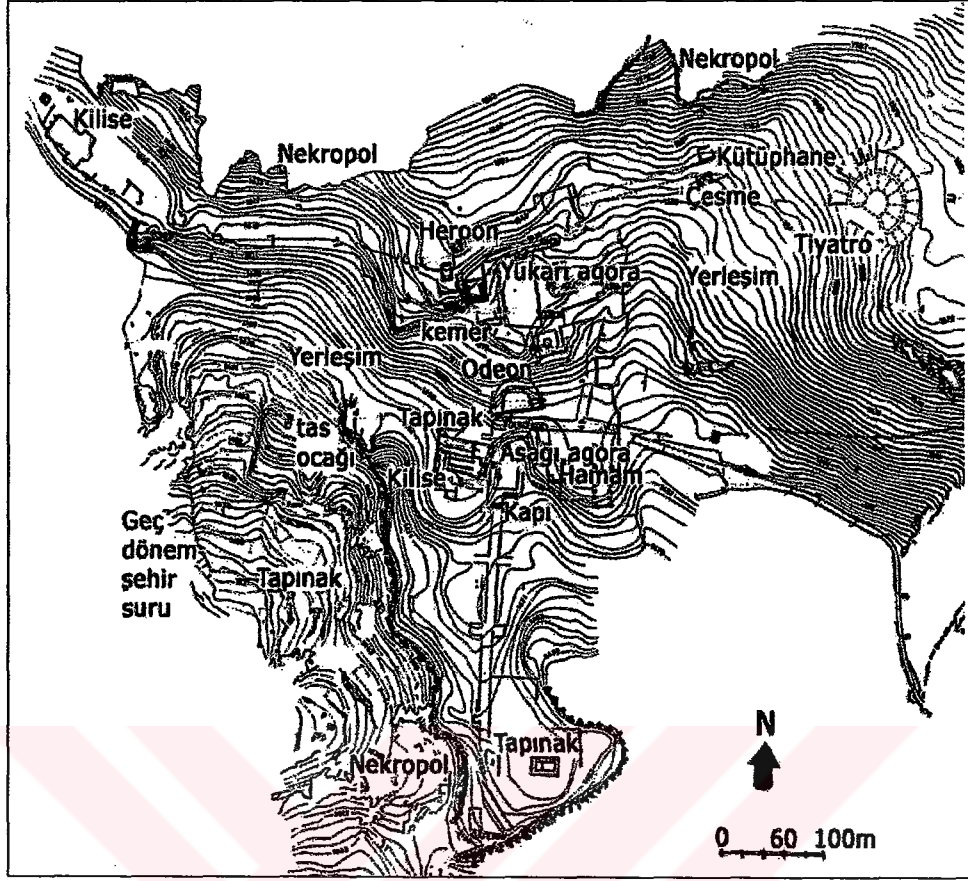
Kaidelere ait ölçülerden, 3,30m genişliğinde bir kemere ait olabilecekleri düşünülmektedir. Bir diğer kemerin bulunduğu doğu ucunda, piazza ile cadde arasında oluşmuş kot farkı sebebiyle kemerin, bir deprem sonucu yıkıldığı düşünülüyor. Bulunan parçalardan çıkartılan sonuç kemer yapısının üç katlı olduğudur. Dolayısıyla bu yapının basit bir kemerli girişten ziyade, bir propylon olduğu düşünülmektedir. Bu propylon, bulunduğu yer itibariyle, caddenin şehir içindeki son noktasını vurgular ve piazzaya yöneltir. Aynı amaçla batı ucunda da bir kemer yapısı inşa edilmiş. Ancak aradaki üçüncü kemerin bulunduğu nokta, bir yan sokaktan 6m uzaktadır ve bu noktada, caddede herhangi bir yön değişikliği de bulunmamaktadır. Bununla beraber kuzey portüğünde yer alan dükkan sırasındaki büyük bir mekanın (9,80x9m) yanında yer aldığı için bu mekanı işaret ettiği ve bu mekanın da dini ya da kamusal bir işlev taşıdığı düşünülebilir.

Caddenin yan sokaklar ile kesiştiği, özellikle doğu kısmında, yüksek ve zengin süslemeli heykel kaideleri tespit edilmiş. [50, s.130] Çoğu yıkılmış durumda bulunan bu kaidelerden sadece birindeki MS III. yüzyıla ait yazıt okunabilir durumdadır. [50, s.133]

Yazıtlardan tarihlendirme yapılamamış, ancak doğu uçtaki kemere ait bir friz parçasının Side'de de benzerinin MS II. yüzyıla tarihlendirilmiş olması dolayısıyla, kemerin, MS II. yüzyılın üçüncü çeyreğine ait olabileceği düşünülmektedir. Bu kemer, sütunlu caddenin başlangıç noktasıdır ve bu yüzden caddenin de kemer yapısı ile aynı dönemde inşa edildiği düşünülmektedir. [50, s.134] Bulunan bir diğer friz parçası, güneybatı Anadolu'da Hadrian döneminde sıkça kullanılmış, MS 129'a ait bir örneği Attaleia'daki Hadrian Kapısı'nda görülmektedir. Bir diğer benzerlik S.Mitchell tarafından tespit edilmiş; bahsi geçen bu friz parçasının Sagalassos'daki sahne binasına ait süslemelerdeki işçilik ile benzer bir işçiliğe sahip olmasıdır. Sagalassos'daki benzer parçalar, MS 180-95 yılları arasına tarihlendirilmiştir. [50, s.135]

4.1.1.2. Sagalassos

Pamfilia ovasına inen yol üzerinde stratejik bir öneme sahip olduğu için, Pisidia'nın önemli merkezlerinden olan Sagalassos'un, ismi sebebiyle MÖ III. binyıla ait bir yerleşim olduğu tahmin edilmektedir. [Şekil 4.1] [3, s.81] MÖ 30 yılına kadar yazılı kaynaklarda yer almayan şehir, ilk kez Galatia Kralı Amyntas döneminde Kremna ile birlikte anılmaktadır. [50, s.124] MS 25 yılından itibaren, Roma hakimiyetine giren şehir, Hadrian dönemi ile birlikte zenginleşmiş ve gelişmişti. [76, s.46] M.Waelkens başkanlığında yapılan kazılarda, şehrin özgün planının, Helenistik dönemde, MÖ IV. yüzyılda tasarlandığı ve daha sonraki yapılaşmalarda özgün plana sadık kalındığı tespit edilmiştir. Izgara sisteme yakın bir plana sahip şehirde, agoraya uzanan, kuzey-güney doğrultusunda bir cadde inşa edilmiş. [Şekil 4.9] Cadde, agoradan doğuya dönüp, tekrar kuzeye yönelir. [4, s.80] Antoninus Pius kutsal alanının batısında yer alan, kuzey-güney doğrultusundaki caddenin sütunlu kısmı, yaklaşık 280m uzunluğunda ve 9m genişliğindedir.

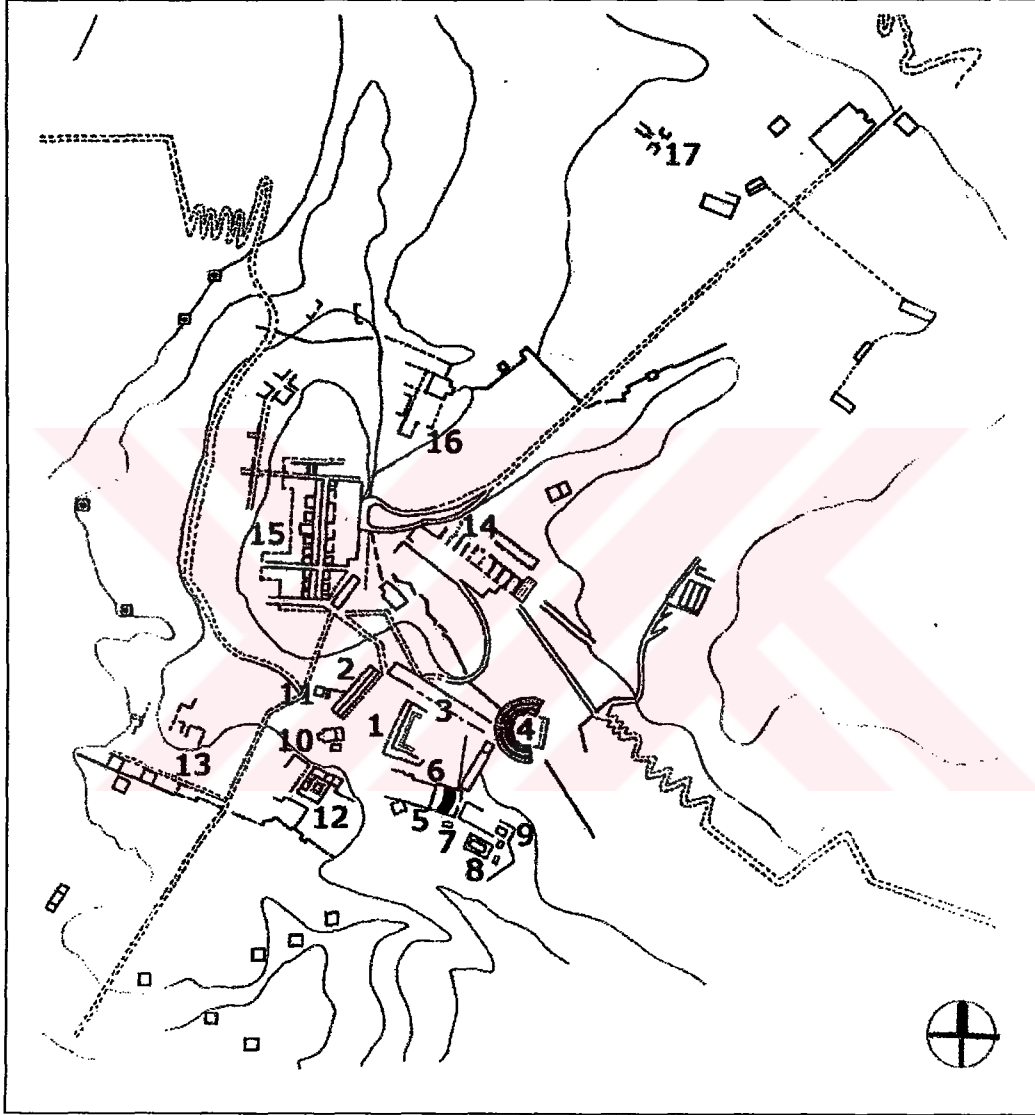
Şekil 4.9 Sagalassos şehir planı [76]

Sütunlu caddenin, eğimden dolayı iki ucu arasında 25m seviye farkı vardır. Bu sebeple, anıtsal merdivenlerle birleştirilmiş üç kademe oluşturulmuş. Caddenin kuzey bölümünün düzeni, MÖ I. yüzyıl olarak tespit edilmiş. MS I. yüzyılda caddenin güney ucunda bir giriş yapısı inşa edilmiş. Bu yapı, geç Augustus ve Tiberius dönemi kuzey kapısına karşılık yapılmış olmalı. Kuzey kapısı da caddeyi Aşağı Agora'ya bağlamaktadır. Sütunlu caddenin bazı kısımları dükkanlı portiklere sahiptir. Geç Antik dönemde caddenin üzerindeki yapıların büyük kısmı yıkılmıştır. [76, s.193]

4.1.1.3. Termessos

Günümüzde Antalya'nın 34km kuzeybatısında yer alan şehir, Antik dönemde Solymos olarak adlandırılan Güllük Dağı yakınlarında, denizden 1050m yükseklikte kurulmuş. [Şekil 4.1] [5, s.463] Sagalassos ile benzer sebeplerden dolayı MÖ III. binyıldan kalma eski bir yerleşim olduğu düşünülmektedir. MÖ 189'da Roma İmparatorluğu yönetimine giren şehir, bu dönemde idari olarak Likya-Pamfilia eyaletinin Pamfilia bölgesine dahil edilmiştir. [51, s.107] Şehir sikkelerinde

kullanılan 'otonom' ünvanı, Roma ile ilişkilerinin de iyi olduğunu göstermektedir. Şehir planında izlenebilen sütunlu cadde (15), kamu yapılarının bulunduğu alanın kuzeyinde, kuzey-güney doğrultusunda yer almaktadır. [Şekil 4.10] Ancak cadde ile ilgili kesin ölçüler henüz bilinmemektedir. 1986-87 yılları arasında yapılan yüzey araştırması dışında henüz detaylı çalışma yapılmamış. [18, s.428]

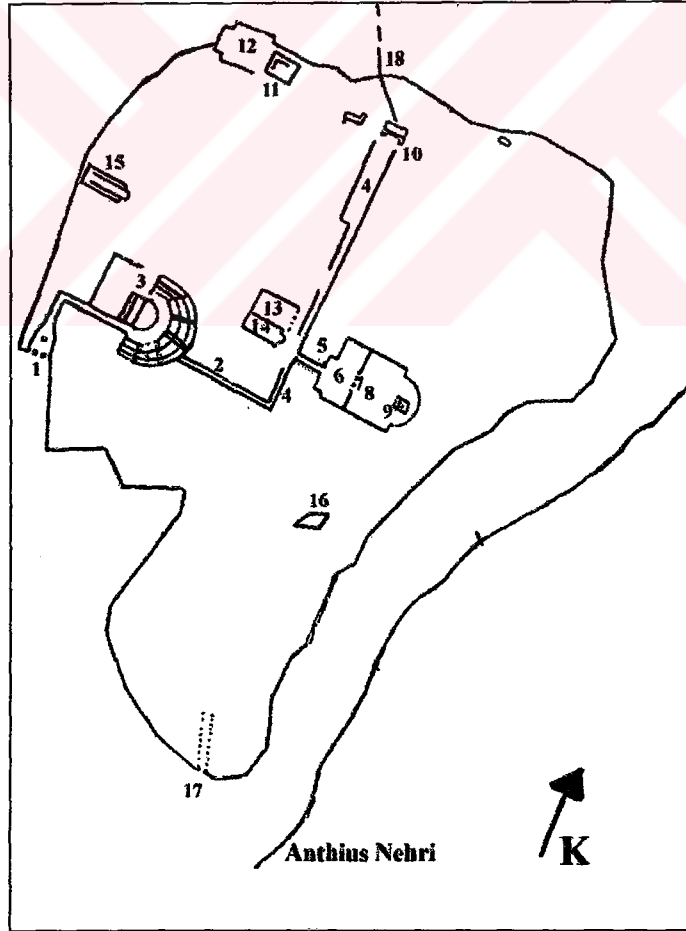
Şekil 4.10 Termessos şehir planı 1. Agora; 2. Attalos Stoası; 3. Büyük yapı; 4. Tiyatro; 5. Bouleterion; 6. Zeus Solymeus Tapınağı(?) 7. Artemis Tapınağı; 8. Baş tapınak; 9. Templum in antis; 10. Korint Tapınağı; 11. Küçük Korint Tapınağı; 12. Şehir kurucusunun evi; 13. Ev kalıntıları; 14. Gymnasion; 15. Sütunlu cadde; 16. Ev kalıntıları; 17. Hadrian Propylonu [70, s.63]

4.1.1.4. Antiokheia ad Pisidiam

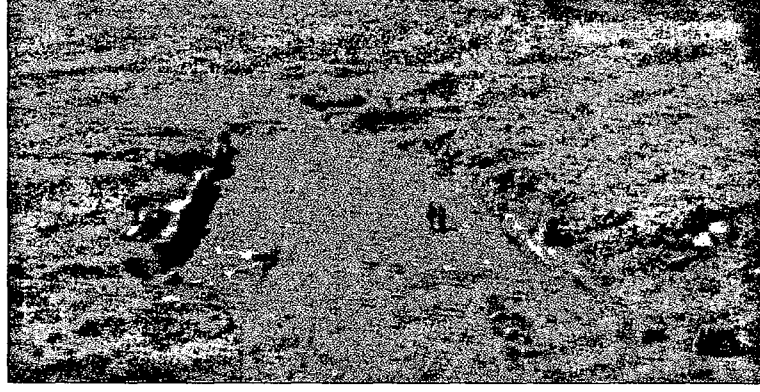
Isparta ili Yalvaç ilçesinin yaklaşık 1km kuzeyinde, Sultan Dağları'nın güney yamaçlarında kurulmuş bir Seleukos şehridir. [72, s.5] Şehre, bu dönemde Magnesia ad Meandr'dan gelen kolonistler yerleşmiş. MÖ 39-36 yılları arasında Amyntas

tarafından ele geçirilmiş, Amyntas'ın ölümünden sonra, diğer Pisidia şehirleri ile birlikte Galatia eyaletine dahil edilmiş. Şehir, MÖ 25 yılında ya da daha sonra, Colonia Caesarea adıyla Roma kolonisi olmuş. [51, s.131]

Dağlık bir topoğrafyası olmasına rağmen şehirde ızgara plan uygulanmış, güney-kuzey yönünde ve doğu-batı yönünde iki ana caddeye sahiptir. İki ana meydan, şehrin doğusuna ve merkezine yerleştirilmiş; biri Augustus tapınağı önünde aynı adla anılan meydan ve diğeri Tiberius alanıdır. Bu iki meydan arasında bir propylon yer almaktadır. Kuzey-güney doğrultusundaki ana caddeden Tiberius alanına sütunlu bir cadde ile ulaşılmaktadır. [Şekil 4.11] [72, s.11] İmparatorluk dönemi kamusal alanı, Augustus ile Cladius dönemleri arasında inşa edilmiş, cardonun portikleri, nymphaeum, hamam ve su kemeri ile şehrin kuzey kısmı ise geç I. yüzyıl ile erken II. yüzyıl arasına tarihlenmektedir. Şehir, Diocletian döneminde Pisidia eyaletinin metropolisi olmuştur. [49, s.214]

Şekil 4. 11 Antiokheia şematik planı 1. Şehir kapısı; 2. Ana cadde; 3. Tiyatro; 4. Ana cadde; 5. Sütunlu cadde; 6. Tiberius Alanı; 7. Propylon; 8. Augustus Alanı; 9. Augustus Tapınağı; 10. Nymphaeum; 11. Palaestra; 12. Roma hamamı; 13. Bouleterion (odeon?); 14. Küçük kilise; 15. St. Paul Kilisesi; 16. Bizans yapısı; 17. Güney kapısı; 18. Su kemerleri [72, s.73]

Şekil 4. 12 Sütunlu caddeye bakış [72, s.26]

Cadde (5), yaklaşık 11m genişliğinde, 69m uzunluğundadır. Güney portiği 5,50m, kuzey portiği ise 5,60 m genişliğinde ve her iki portik boyunca yer alan dükkanlar 5m derinliğindedir. İncelemelerde portik üzerinde heykel kaideleri, cadde orta aksından geçen bir kanal ve dükkanların altından kaynak sularını nakleden taş ve toprak künkler tespit edilmiştir. Mimari üslubu açısından MS I. yüzyılda inşa edildiği düşünülmektedir. [Şekil 4.12] [72, s.26]

4.1.2. Pamfilia bölgesi

Pamfilia bölgesi Anadolu'nun güney kıyısında yer alır. Bölge, MÖ VII. yüzyılın başlarında muhtemelen Rhodos tarafından ele geçirilmiş. MÖ 190'a kadar Seleukoslar'ın hakimiyetinde, daha sonra MÖ 133 yılına kadar Attalid hanedanının yönetiminde kalmış. [12, s.692] Bu dönemde Romalılar Anadolu'nun iç bölgelerinin yönetimini bağımsız bırakmışlar, ancak MÖ I. yüzyılda korsanların bölgeyi kontrol altına almasını engellemek için tekrar yönetimi ele almışlar. [53, s.26] Augustus Pamfilia'yı tek bir eyalet haline getirmiş, bu durum Cladius dönemine kadar devam etmiş. MS 43 yılında Likya ve Pamfilia tek bir eyalet haline getirilmiş. Roma hakimiyeti boyunca çeşitli eyaletlere dahil edilen Pamfilia şehirleri, Roma eyalet politikasına göre içte özerk, dış ilişkilerde Roma'ya bağımlı kalmıştır. [53, s.29] [Şekil 4.1]

IV.1.2.1. Side

Modern Antalya'nın 80km doğusunda, Attaleia kuruluncaya kadar bölgenin tek limanı olan Side'de yapılan kazılarda, en erken MÖ VII. yüzyıla ait izlere rastlanmıştır; Strabon'a göre, Side'yi Aioli şehirlerinden Kymeliler kurmuş. [5, s.472] MÖ VI.

yüzyılda bütün Pamfilia şehirleri ile birlikte Lydia krallığının, daha sonra Persler'in, MÖ 334 yılında Büyük İskender'in ve onun ölümünden sonra Ptolemaios hanedanının, MÖ 218 yılında da Seleukoslar'ın hakimiyetine girmiş. MÖ 188 yılında Pamfilia eyaleti Attalid Krallığı'na verildiğinde ise bağımsız kalmış. Roma İmparatorluk döneminde yarı bağımsız yönetilen şehir, özellikle MS II. ve III. yüzyıllarda gelişmiş. İmparatorluğun zayıflaması ile birlikte şehirde de gerileme yaşanmış, V. ve VI. yüzyıllarda metropolis ve doğu Pamfilia Metropolit'i'nin başkenti olarak son parlak dönemini yaşamış. Daha sonra 20. yüzyılın başında bölgede Selimiye adlı bir köy kurulmuş. [2, s.236]

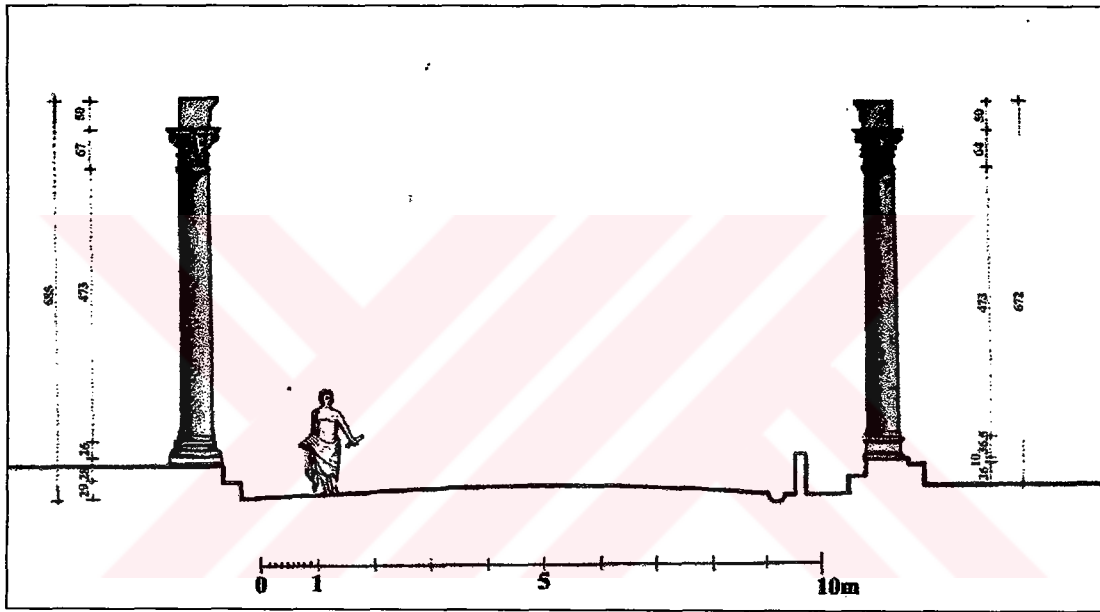
Şehir planında ana aksları oluşturan iki sütunlu cadde bulunur. [Ek B.1] Yazıtlarda 'büyük kapı' olarak adlandırılan Helenistik sur üzerindeki ana kapıdan başlayan caddelerin biri kuzey-güney, diğeri doğu-güneybatı doğrultusundadır. Kuzey-güney yönündeki cadde (B), kısmen kumullarla örtülmüş ve büyük bir kısmı geç Antik Çağ'da yapılan piskoposluk sarayı tarafından bloke edilmiş. Diğer cadde (C), şehri doğrusal olmayan bir biçimde boydan boya kat eder ve (P) mabedinin önündeki meydana son bulur. [45, s.21] Şehrin ana caddesi konumundaki bu sütunlu cadde, şehrin ana kapısı ile agora, tiyatro, hamam ve çeşme gibi kamu yapılarının bulunduğu şehir merkezini, liman ve tapınakların bulunduğu, şehrin güney kısmına bağlar. [45, s.28] Bu cadde, yaklaşık bir kilometre uzunluğunda ve tiyatronun kuzeyinde, yaklaşık 92,5 derecelik bir açı sapması yapar. Caddenin yön değiştirerek tiyatronun yanından geçen bölümü, A.M. Mansel başkanlığında, 1947-66 yılları arasında yapılan kazılarda ortaya çıkarılmış. [Ek B.2]

(B) caddesine dair, 1884-5 yıllarında C. Lanckorónski başkanlığında yapılan yüzey araştırmasında, arkeolog E. Petersen tarafından tespit edilen ölçüler; cadde genişliği bir sütun kaidesinden diğer kaideye yaklaşık 9 metredir ve caddenin doğu portiği boyunca, yoldan taş levhalarla ayrılmış açık bir su kanalı bulunmaktadır. Portiklerin arkasında yer alan dükkanların derinliği, yaklaşık 5m olarak saptanmıştır. Caddedeki sütun başlıkları Korint stilindedir.

(C) caddesinin Zafer Takı (D) ile (A) şehir kapısı arasındaki kısmına ait tespitlerde, cadde kesitinin hafif bir kavis yapacak şekilde yassı taşlarla döşeli olduğu ve genişliğinin 9,60-11,60m arasında değiştiği saptanmıştır. [Ek B.3] [45, s.21]

Şekil 4.13 Side, tiyatronun batısından geçen sütunlu caddenin batı portiği, restorasyondan sonraki durumu [45, s.23]

Şekil 4.14 Sütunlu caddenin tiyatronun batısından geçen kısmının kesiti [45, 2.24]

Batı portiğinin önünde, genişliği 0,55m, yüksekliği 0,75m olan bir yeraltı su kanalı, doğu portiğinde ise (B) caddesindeki su kanalına benzer, taş levhalarla ayrılmış, 0,66m genişliğinde açık bir su kanalı tespit edilmiş. Harçsız yerleştirilmiş taş levhaların kalınlığı 18cm, yüksekliği 70cm boyutlarındadır. [Şekil 4.14] Ayrıca kazılarda, bu açık su kanalının önünde sert kalkerden bir su oluğu bulunmuş. Tiyatronun önündeki kısımda batı portiği, 6,70m; doğu portiği ise, 5,20m genişliğindedir. [45, s.23] [Şekil 4.13] Portikler, 28cm yüksekliğinde iki basamaklı krepislere sahiptir. Portik zemini sertleştirilmiş topraktır. Attika-İon stilindeki sütun kaideleri, plinthos ile birlikte 38cm yüksekliğindedir. Sütun gövdeleri gri renkli granittir. [41, s.12] Doğü portiğinde, batı portiğinden farklı olarak, sütun kaidelerinin altında postamentler bulunmuş. [45, s.23] Tespit edilen postamentler, profilili ve 35cm yüksekliğindedir. [Şekil 4.15; 4.16]

Sütun aralıkları, doğu portüğinde 2,25-2,33m arasında değişmekte ve zeminde geç Antik döneme tarihlenen mozaik döşeme parçalarına rastlanmıştır. Portik genişliği, 5,20-5,37m arasında değişmektedir. [41, s.12] Sütun yükseklikleri 4,735m, sütun gövde alt çapı 62cm ve üst çapı 56 cm. Korint stilindeki mermer sütun başlıklarının yükseklikleri 67cm, üç fascialı arşitrav yüksekliği ise 50 cm boyutlarındadır. Kazılarda geison ve çatı ile ilgili bilgi bulunamamıştır.

Şekil 4.15 Sütunlu caddenin agoranın kuzeyindeki kısmı, güneyden kuzeye bakış [45, s.26]

Şekil 4. 16 Sütunlu caddenin agoranın kuzeyindeki kısmı, kuzeyden güneye bakış [45, s.26]

Portiklerle dükkanlar arasındaki duvar kalınlığı 70cm, bulunan kapıların genişlikleri 1,95-2,20m arasında değişmektedir. Dükkanlar Bizans döneminde de kullanıldığı için, özgün hali ile günümüze ulaşamamıştır. Caddenin tiyatro ile birleşen kısmında, dükkanların yerine, kapılarla tiyatroya geçiş sağlanmıştır.

Ayrıca (C) caddesinin şehir kapısı civarındaki kısmının geç bir dönemde değiştirilip, sütunlarının kaldırıldığı, dükkan cephelerinin söküldüğü ve Bizans döneminde farklı parçalarla tekrar onarıldığı tespit edilmiştir. [45, s.25] Caddenin giriş bölümü, tiyatro yanında incelenmiş olan kısımla aynı özellikleri taşımaktadır. Her iki portik arkasında yer alan dükkanlar ve arkalarındaki evler, evlerin bahçe duvarları ile ayrılmıştır. Kuzeye doğru portik genişliği daraltılmış ve 3,80m indirilmiş, bazı sokak

köşelerinde ise 6,85 metreye kadar genişletilmiş. Ortalama kapı genişliği, 1,35m ve kapılar arası mesafeleri, 2,50-3,00m. Dükkan genişlikleri yaklaşık 4,50-5,00 metredir. Caddeye bağlanan yan sokak genişlikleri 2,20-2,40-2,75 ve 3,60m olarak değişmektedir. Bütün ara sokaklar, yassı kaldırım taşları ile döşenmiş ve kanallarla caddeye bağlanmış. Tespit edilen insulalar, 17,50-18,60m genişliğinde, bir ya da iki evi kapsamaktadır. Batı portiği, bazı yerlerde 6 metreye kadar genişlemekte, bazı yerlerde 2,70 metreye kadar daralmaktadır ve ortalama 5m genişliğindedir. [45, s.27] Bu kısımda açık su kanalı mevcut değildir. Kazılarda yer yer tuğla tonozlu yeraltı su kanalına rastlanmıştır. Cadde genişliği şehir kapısı önünde 23 metreye ulaşır ve meydan biçimini alır. [45, s.28]

Yapılan kazılarda, sütunlu caddelerde heykel ve heykel grupları, zafer takı, sunak, çeşme ve yazıtlar bulunmuştur. Zafer takı (D), (C) caddesinin tiyatronun yanında yön değiştirdiği noktada inşa edilmiştir.

Şehir planında görüldüğü gibi, Side şehri, doğrusal olmayan bir ana hat üzerinde inşa edilmiştir. Şehrin Roma dönemi ve sonrasındaki gelişimi de bu plan üzerinde uygulanmıştır. Yapılan kazılar ve incelemeler neticesinde, caddenin bir defada ve eski plana uygun olarak inşa edildiği düşünülmektedir.

IV.1.2.2. Perge

Şehir, Antalya'nın 18km doğusunda yer alır. Antik çağda Perge için önemli rol oynayan ve Akdeniz ile bağlantısını sağlayan Kestros (Aksu) nehri, şehrin 4km doğusundan akar. Strabon Perge'nin, Troia Savaşı'ndan sonra göç eden Argoslu kolonistler tarafından kurulmuş olduğunu belirtir. Buluntulardan, kolonicilerin yerli halkla kaynaştıkları tespit edilmiştir. Akropoldeki kazılarda bölgenin erken Tunç Çağı'nda iskan edildiği anlaşılmıştır. [3, s.243]

Pamfilia ovasının en büyük şehirlerinden biri olan Perge, MÖ III. yüzyılda, ızgara plana uygun biçimde ovada planlanmış, daha önceki dönemlerde ise şehrin merkezi, akropolis üzerinde kurulmuş. Helenistik dönemde ovadan gelen yollar, daha sonra şehrin ana caddeleri olarak kullanılmış. Bu yollar üzerinde inşa edilen caddeler, mevcut doğrusal olmayan yönlenmeye uygun olarak biçimlendirilmiş. Şehir

planlaması açısından, Dura-Europos'a⁵ benzemektedir; Dura'daki gibi T şeklinde kesişen iki ana caddesi bulunmaktadır. [Şekil 4.19] [4, s.81] MS I. yüzyıldan itibaren şehir güneye doğru gelişmeye başlamış ve II-III. yüzyıllarda en parlak dönemini yaşamıştır. Helenistik dönem surları üzerinde doğuda, batıda ve güneyde üç kapı bulunmaktadır. Dört katlı, dairesel iki kule ile korunan anıtsal güney kapısının arkasında da oval bir avlu bulunmaktadır. Hadrian döneminde kapı ve avlusu değiştirilerek onarılmış, ayrıca bir zafer takı inşa edilmiş. [53, s.3] [Şekil 4.18] Bu avludan başlayıp kuzey-güney doğrultusunda şehri boydan boya kat eden, ancak aksında kırılmalar olan ana cadde, akropol yamacındaki kapı-çeşme yapısı ile son bulur. Arşitravlar üzerinde tespit edilen yazıtlardan da caddenin Tiberius döneminde sütunlu caddeye dönüştürülmeye başlandığını göstermektedir. [3, s.244]

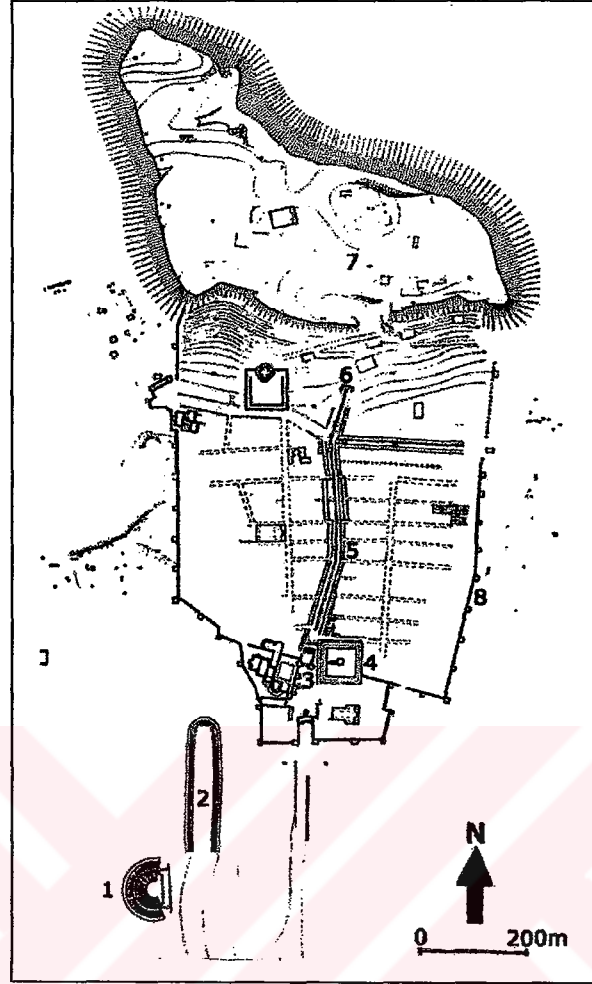
Caddenin doğu-batı yönündeki diğer bir cadde ile kesiştiği noktada, bir zafer takı ile İmparator Nero'ya (MS 37-68) ithaf edilmiş palaestra bulunmaktadır. [3, s.245] Caddede kullanılan sütun başlıkları İon ve Korint stilindedir. [Şekil 4.17]

Perge'de ilk kazı çalışmaları, 1946 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından başlatılmış. A.M. Mansel başkanlığında yürütülen kazılarda, sütunlu cadde üzerindeki çalışmalar ise 1957'de başlatılmış. İlk çalışmalarda caddenin 150 metrelik kısmı ortaya çıkarılmış ve çok sayıda heykel ve yazıt bulunmuş. 1958 yılında arkeolog M. Baran tarafından anastylosis çalışmaları gerçekleştirilmiş. 10 yıllık bir aradan sonra, 1967 yılında caddenin 60 metrelik bir kısmı daha kazılmış. [Şekil 4.22]

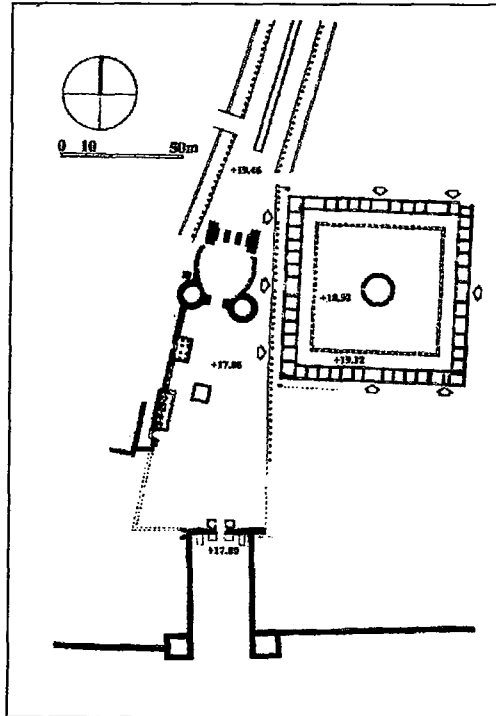

Şekil 4. 17 Sütunlu cadde üzerindeki ayağa kaldırılmış sütunlar [71, Tafel VII]

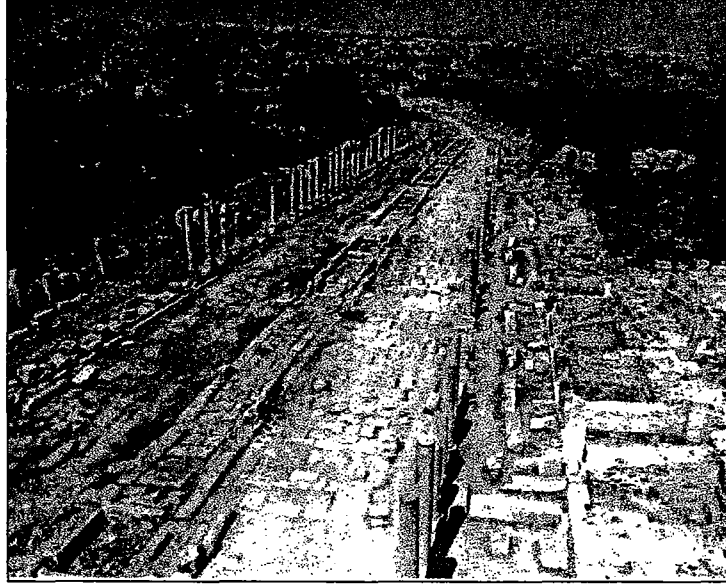
⁵ Bkz. Bölüm 2.2.1.1 Dura-Europos

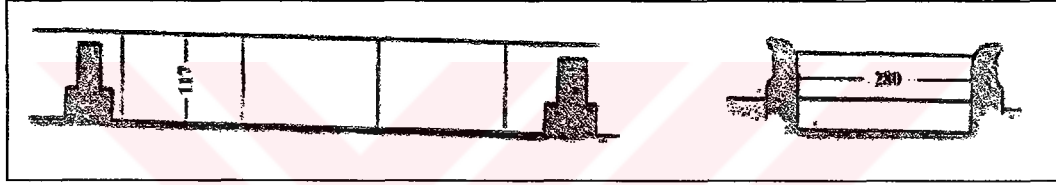
Şekil 4. 18 Perge şehir planı: 1. Tiyatro; 2.Hipodrom; 3. İki kuleli güney kapısı; 4. Agora; 5. Sütunlu cadde; 6. Çeşme yapısı; 7. akropol; 8. Şehir suru [71, Tafel I]

Şekil 4. 19 Sütunlu cadde ve güney kapısı planı [44, s.61]

Şekil 4. 20 Sütunlu caddeye bakış [3, s.242]

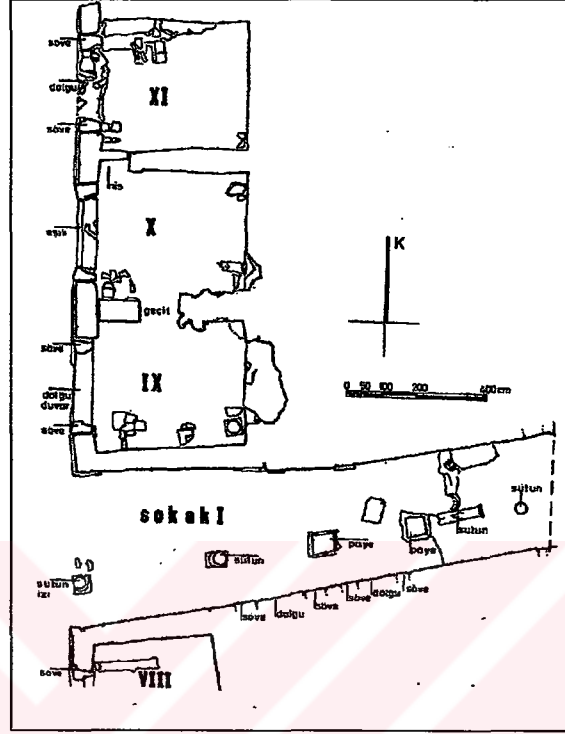
Şekil 4. 21 Sütunlu cadde üzerindeki kanala ait kesitler [33, s.44]

Cadde ortalama genişliği, 20m ve iki tarafında yaklaşık 5m derinliğinde portikler ve yine bu portiklerin arkasında 5 ile 8m arasında değişen derinliklerde dükkanlar bulunmaktadır. [Şekil 4.23; 4.24] [42, s.101] Yaklaşık 0,8km uzunluğunda olan caddenin orta aksında, üzerine 6m arayla köprüler yerleştirilmiş büyük bir açık su kanalı vardır. [Şekil 4.20] [12, s.692] Su kanalının iç genişliği 2,50m ve derinliği 1,17 metredir. [Şekil 4.21]

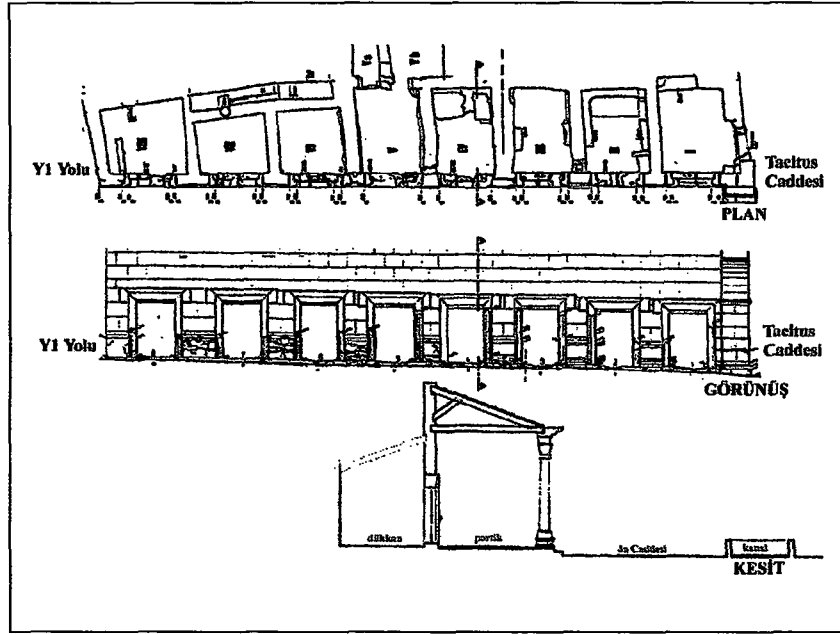
Şekil 4. 22 Akropolden sütunlu caddeye bakış [71, Tafel II]

Kazılar sırasında, portikler üzerinde yazıtlar ve heykellerin yanı sıra daha geç dönemde yapılmış yapılar da tespit edilmiş. Batı portiğinin bazı kısımları çok harap olmakla beraber, doğu portiğinden daha iyi durumdadır. [42, s.102]

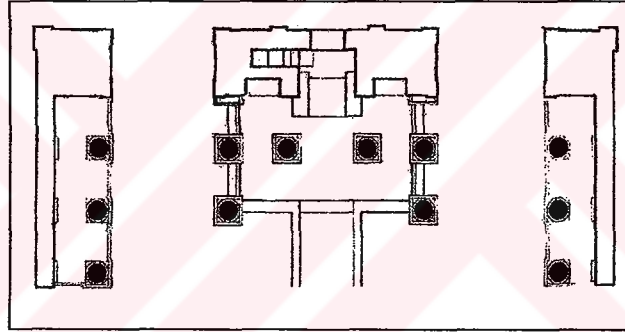

Şekil 4. 23 Sütunlu caddenin doğu kısmındaki dükkanların rölöve planı (mim. S. Silav) [1, s.602]

Caddenin sonunda 1970 yılında yapılan kazılarda bir çeşme yapısı tespit edilmiş. U şeklinde bir plana sahip olan yapı iki katlı ve cephe genişliği 21m, yan kanat uzunlukları ise 8,75 metredir. [Şekil 4.25] Asıl çeşme orta kısımda yer almakta ve üç bölüme ayrılan bu cephenin orta bölümünde bir nehir tanrısının heykeli bulunmaktadır. Ayrıca çeşme cephesindeki nişlerde başka heykeller de bulunduğu tespit edilmiştir. Diğer iki bölümden kemerli açıklıklar, caddeden akropole geçişi sağlamaktadır. Çeşmenin önünde 6x3,55m boyutlarında bir havuz bulunmaktadır ve suyun fazlası bu havuzdan caddenin orta aksındaki kanala aktarılıyordu. [43, s.144] Çeşmenin akropol tarafındaki cephesinin mermer ile kaplı olması, akropole çıkan bir yol ya da meydan olabileceğini akla getirmektedir. Cephede orta kısımda bulunan yazıtın silinmiş olması, tarihlendirmenin yapılmasını zorlaştırmaktadır, ancak sağ kanat podiumunda daha sonraki bir onarımı gösteren, MS III. yüzyıla ait bir yazıt tespit edilmiştir.

Şekil 4. 24 Sütunlu caddenin doğu kısmındaki dükkan sırası öneri restitüsyon plan, görünüş ve kesiti [1, s.610]

Şekil 4. 25 Sütunlu caddenin akropol eteğinde sonlandığı kapı-çeşme yapısı planı [43, s.150]

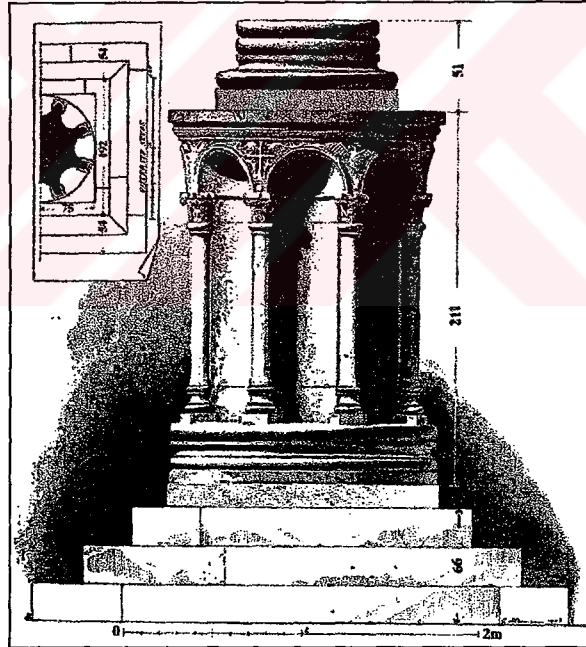
Ayrıca çeşme üzerinde kullanılan Hadrian heykelinin çıplak oluşu, heykelin Hadrian'ın ölümünden sonra yapılmış olma olasılığını kuvvetlendirmektedir. [43, s.145] Cadde ile eş zamanlı ya da daha sonra inşa edildiği ise kesinlik kazanmamıştır.

4.1.3. İonya Bölgesi

4.1.3.1. Efes

Ege'de Bronz Çağı'ndan beri kullanılan bölgedeki şehrin yeri konusunda hiçbir zaman şüphe duyulmamıştır. Geç Bronz Çağı'nda, muhtemelen bu bölgeye Arzawa Krallığı'nın başkenti olan Apasa denilmekteydi. Helenistik dönemde Kral Lysimachos, şehre Arsinoeia adını vermiş, ancak ölümünden sonra eski ismi kullanılmaya devam edilmiş. Erken İon göçleri ile ilgili bilgi bulunmamakla beraber

Efes, MÖ 800 yılından beri İon uygarlığında önemli bir rol oynamış. VIII. yüzyıla tarihlenen Artemision dışında, MÖ VI. ve V. yüzyıl hakkında pek az bilgi günümüze ulaşabilmiştir. IV. yüzyılda, Artemision şehrin merkezi olmaya devam etmiş, ancak İskender'in generallerinden Lysimachos tarafından yeni bir merkez kurulmuş ve Efes gelişmeye devam etmiş. Şehir, Lysimachos döneminde⁶, iki dağın arasına, Artemision'un aksına uygun biçimde ızgara biçimde inşa edilmiş. Helenistik şehirleşme, Roma döneminde tamamlanmış. [Şekil 4.27] Gallienus (MS 218-268) döneminde Gotlar tarafından tahrip edilen şehir, Diocletian (MS 245-316) dönemi ve sonrasında tekrar eski ihtişamına kavuşmuş. Günümüzde tespit edilen yapılar, bu dönemin onarımlarını ya da yeniden inşa edilmiş durumlarını göstermektedir. Örneğin stadium ve tiyatro MS III. ve IV. yüzyılda onarım görmüşler. Yine, Arkadiane'nin güneyinde yer alan agora IV. yüzyılda tekrar inşa edilmiş. [24, s.472] Efes pek çok gezginci tarafından 15. yüzyıldan beri ziyaret edilmiş; ilk arkeolojik araştırmalara, 19. yüzyılın ikinci yarısında başlanmıştır. [10, s.252]

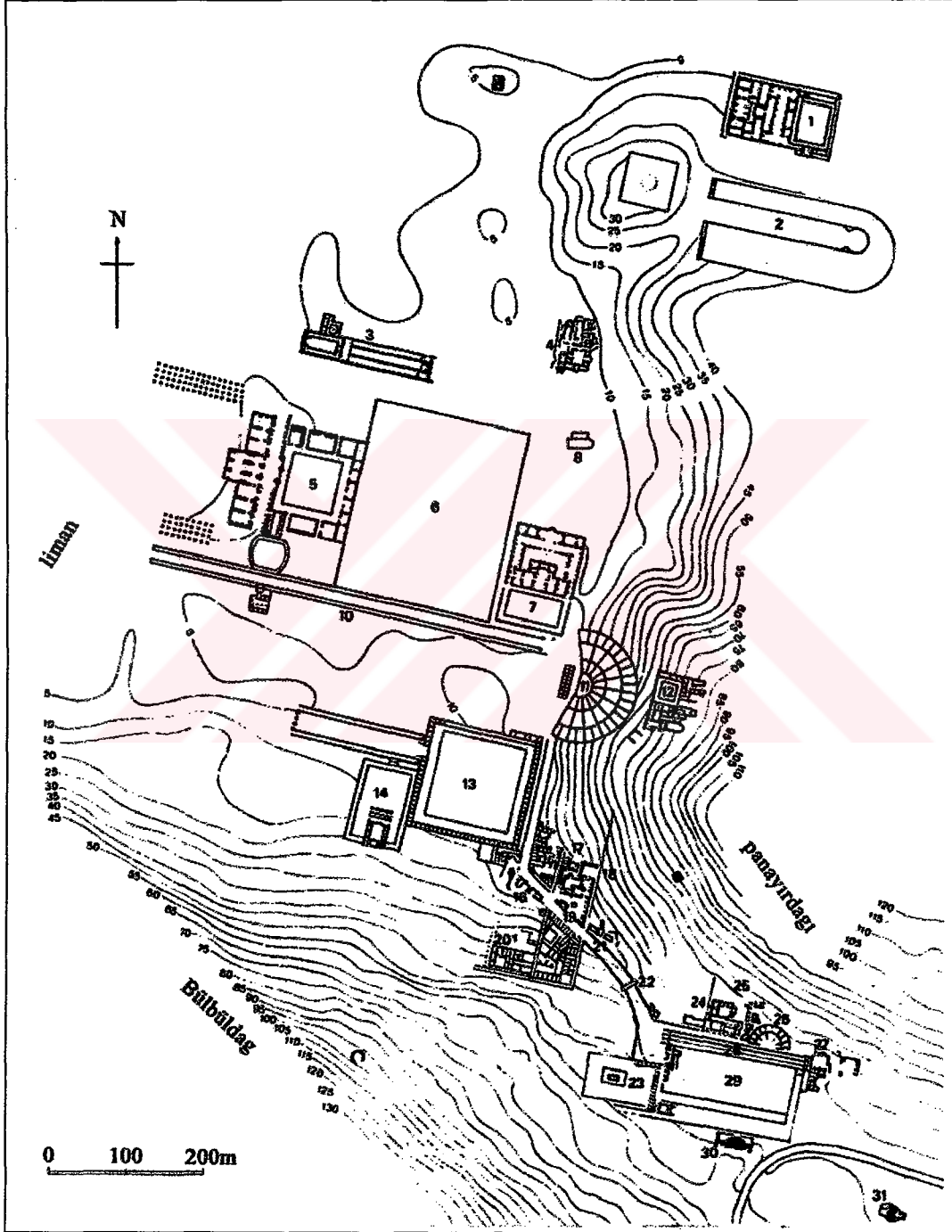

Şekil 4. 26 Arkadiane üzerinde yer alan kaide ve postament restitüsyonu plan ve görünüşü (G.Niemann) [79, s.135]

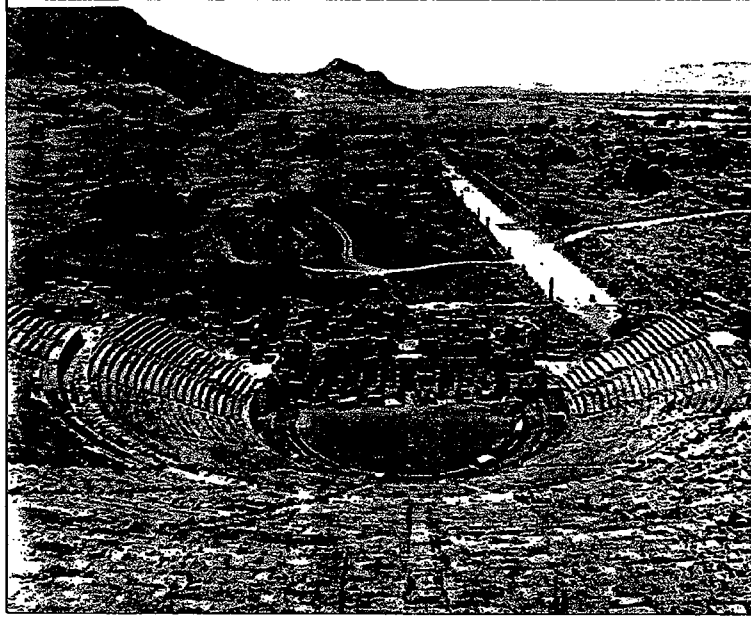
Tören yolu olarak adlandırılan Arkadiane, tiyatro ile liman arasında, kuzeybatı-güneydoğu yönünde inşa edilmiş, mermerden görkemli bir caddedir. [Şekil 4.28] Cadde inşasını finanse eden İmparator Arkadius (MS 395-408) onuruna, Arkadiane olarak adlandırılmış. [85, s.133] Helenistik dönemde de bu aks üzerinde bir cadde

⁶ MÖ 322-281

bulunduğu tahmin edilmektedir. Başka bir sütunlu cadde ise Arkadiane'nin tiyatroya ulaştığı alandan başlar, kuzey-doğu yönünde agoraya ulaşır. Arkadiane'nin kuzey kenarında bulunan büyük palaestranın caddeye bakan yüzünde, muhtemelen geç Antik dönemden kalma bir sıra dükkan bulunmaktadır.

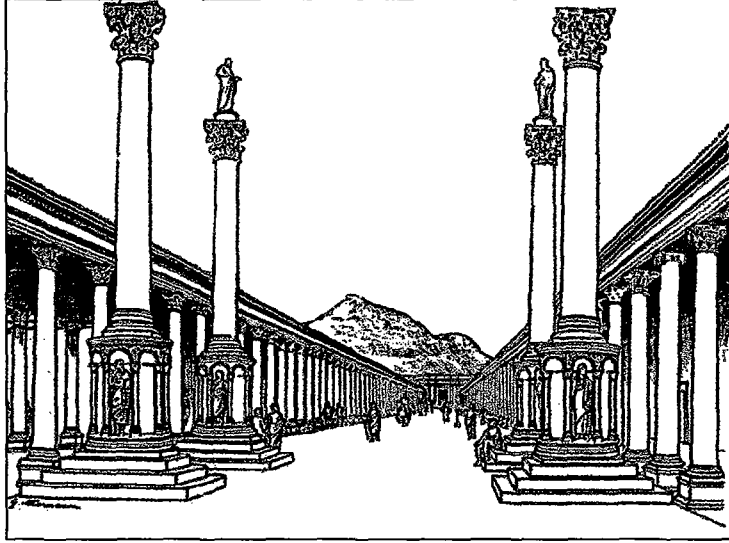

Şekil 4. 27 Geç Antik dönem Efes planı [25, s.49]: 1. Vedius Gymnasionu; 2. Stadium; 3. St. Mary Kilisesi; 4. Saray; 5. Constantius Hamamları; 6. Palaestra; 7. Tiyatro Gymnasionu; 8. Sinagog; 9.Liman Kapıları; 10. Arkadiane; 11. Tiyatro; 12. Tiyatro üzerindeki villa; 13. Agora; 14. Serapis Tapınağı; 15. Celsus Kitaplığı; 16. Roma yapıları; 17. Konutlar; 18. Scholastica Hamamı; 19.Hadrian Tapınağı; 20. Teras evler; 21. Embolos; 22. Kemer; 23. Domitian Tapınağı; 24. Prytaneum; 25.Konutlar; 26. Senato Binası; 27. Varius Hamamı; 28. Bazilika; 29. Üst Agora; 30. Nymphaeum; 31. St. Luke Mezarı

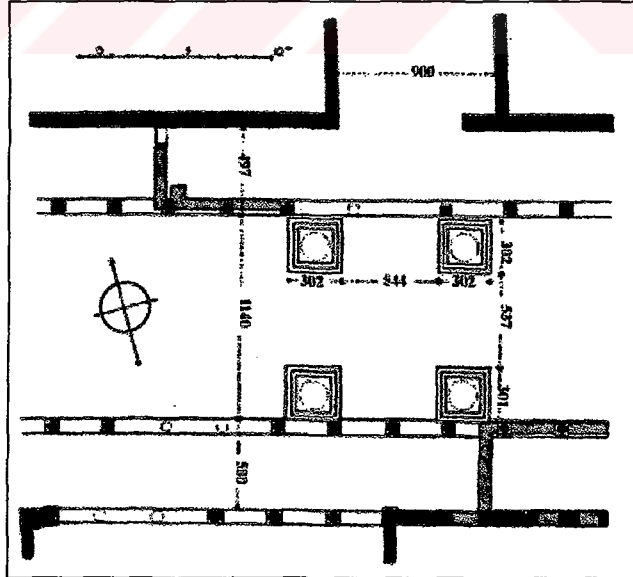
Şekil 4. 28 Tiyatrodan Arkadiane ve limana bakış [79, s.157]

Mermer döşemeli cadde (10), 530m uzunluğundadır ve limandaki Helenistik veya Roma dönemine ait bir kapı ile son bulur. [79, s.132] Tiyatro gymnasionunun batısında, cadde bir kemerle genişletilmiş, her iki tarafında portik ve dükkanlar bulunmaktadır. Tespit edilen kalıntılardan, erken Bizans dönemi yenilemesi olduğu anlaşılan caddenin genişliği 11m, portik genişliği yaklaşık 5m ve sütun aralıkları merkezden merkeze 3,30m olarak tespit edilmiş. Portikler, basit geometrik desenli üç renkli mozaiklerle döşenmiş, iki portikte bulunan 50 adet lamba, caddenin gece aydınlatılması için kullanılmış. Benzer uygulamalar, Antiokheia ve İskenderiye gibi önemli şehirlerde de görülmektedir. [25, s.56] Yapılan kazılarda caddenin iki tarafında kapaklı kanalların bulunduğu tespit edilmiş. Caddedeki sütun gövde ve kaideleri kısmen ayakta ve Korint stilindedir. Caddenin saçaklık kısmına ait bilgi bulunamamıştır. Sütun aralıklarının dar oluşu sebebiyle kemer kullanılmadığı tahmin edilmektedir. [79, s.132] Caddenin başı ve sonu kapı yapıları ile sonlandırılmış, ayrıca Antiokheia'daki⁷ cadde kesişimindeki tetrapylon benzeri bir tetrakionion, caddenin mermer kaplı bir sokak ile kesiştiği noktada tespit edilmiş. [Şekil 4.30] [79, s.133] Yapının 3m yüksekliğindeki dairesel kesitli sütunları, sekiz nişli kaideler üzerine oturtulmuş. [Şekil 4.26] [25, s.57] Ayrıca İmparator Arkadius döneminden daha geç bir dönemde inşa edildiği tespit edilmiştir. [Şekil 4.29] [79, s.134] Cadde portiklerinin arkasında yer alan dükkan duvarları kalın ve moloz taşlarla inşa edilmiş ve portiklere açılan pek çok depo ve dükkan bulunmaktadır. [79, s.133]

Şekil 4. 29 Arkadiane için öneri restitüsyon [79, s.132]

Arkadiane, üç girişli zafer takına benzer bir propylon ile sınırlandırılmış. Güneyde agora yakınında özenli bir kapı yapısı ile son bulur; kuzeyde ise daha sade ve anıtsal üçlü kemer bulunmaktadır. [25, s.58] Arkadiane ile Embolos'u karşılaştırdığımızda, iki caddenin farklı fonksiyonları olduğunu görürüz; Arkadiane önemli bir güzergah olması ile birlikte Embolos'da bulunan heykel ve onursal ithaflardan yoksundur. Dolayısıyla, Geç Antik dönemde Embolos'un Arkadiane'den daha merkezi bir cadde olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 4. 30 Arkadiane üzerindeki tetrakionionu içeren plan (G. Niemann) [79, s.134]

⁷ Bkz. Bölüm 4.1.7.4. Antiokheia

4.1.4. Misya Bölgesi

4.1.4.1. Bergama

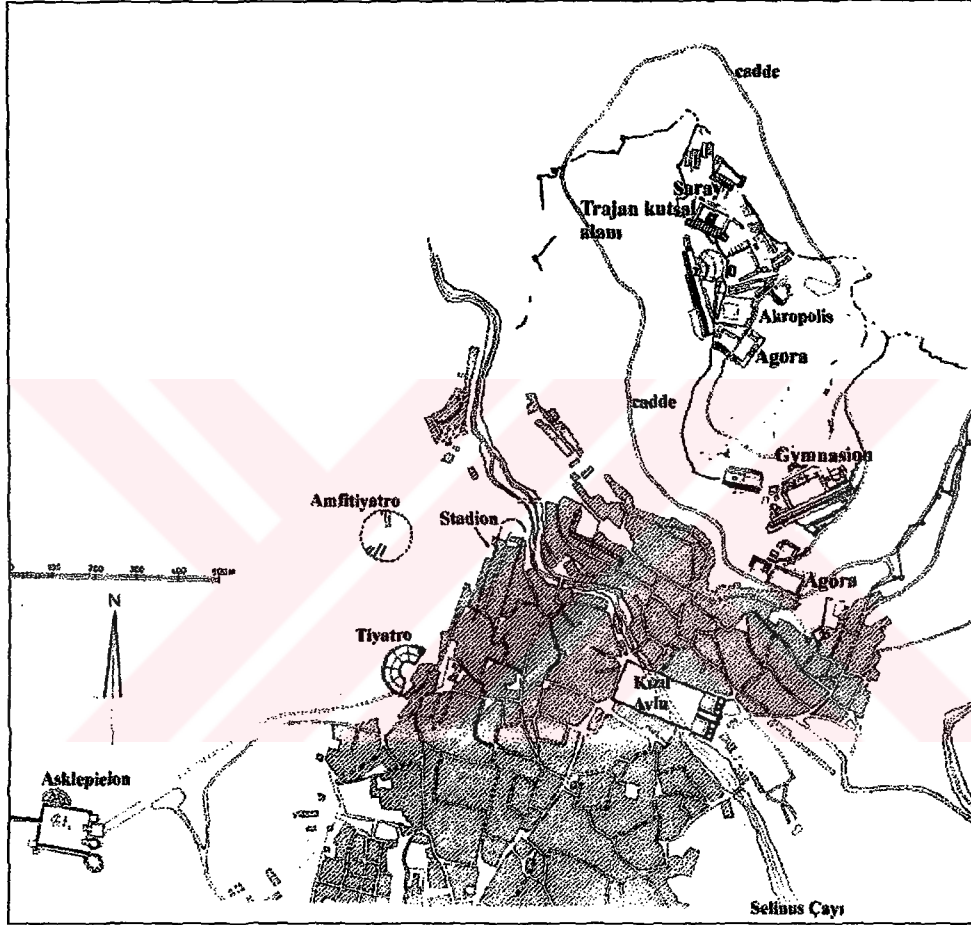
Şehir kuzey Ege’de, modern Bergama içinde yer almaktadır. Yunan mitolojisine göre şehri, Herakles’in oğlu Telephos kurmuş. Arkeolojik buluntular, ilk yerleşimi MÖ VII. yüzyıla tarihlemektedir. IV. yüzyıla kadar küçük bir yerleşim olarak kalan şehirde halk, Yunan ve başka halklardan oluşan kompozit bir toplumdur. Şehir için önemli değişim, MÖ 301 yılında Trakya kralı Lysimachos’un şehri ele geçirmesi ile başlamış. Şehrin yönetimini bıraktığı Philetaerus, MÖ 282 yılında isyan edip bugün Attalid hanedanı olarak bilinen krallığı kurmuş. Bergama şehri, krallığın başkenti olarak gelişmeye devam etmiş. Attalid hanedanı, III. Attalus’un ölümünden sonra (MÖ 133) topraklarını Roma’ya devretmesi ile sona erdi. Bergama, Roma dönemi boyunca da önemli bir merkez olmaya devam etmiş. Şehir üç bölgeye ayrılır; Helenistik şehrin geliştiği akropol, Roma döneminde inşa edilen akropolün güney yamacı ve bu kısmın güneybatısında yer alan Asklepieion kompleksi. [Şekil 4.32] [59, s.260]

15. yüzyıldan itibaren sayısız gezgin tarafından ziyaret edilen şehirde, 1878 yılında Berlin Müzesi’nin sponsorluğunda Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından kazı yapılmaya başlanmıştır. Yapılan kazılarda Asklepieion kutsal alanının, MÖ IV. yüzyıldan beri var olduğu ve Helenistik dönemde geliştiği saptanmıştır. Ancak Asklepieion’un en parlak devri MS II. yüzyılda Hadrian döneminde (117-138) yaşanmıştır. Yapılan kazılarda 18 yapı devresi tespit edilmiş, ancak bugün görülebilen yapılar Roma dönemine aittir. [57, s.28]

Şekil 4. 31 Asklepieion sütunlu caddesinden akropole bakış [58, s.175]

Roma döneminde Asklepieion'a giden kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda ve 820m uzunluğunda, şehirden dar bir yol olarak başlayıp daha sonra genişleyen ve sütunlu bir caddeye dönüşen bir yol, Via Tecta, bulunmaktadır. [EkC.1] Cadde, Asklepieion kutsal alanının girişinde yer alan propylon avlusu⁸ ile açı oluşturarak birleşir. Bu durum aslında yolun MÖ IV. yüzyıldan beri var olduğunu göstermektedir; çünkü Helenistik dönemde yolların dik açı oluşturması kural değildi. [EkC.2] [5, s.281]

Şekil 4. 32 Bergama şehir planı [57, s.38]

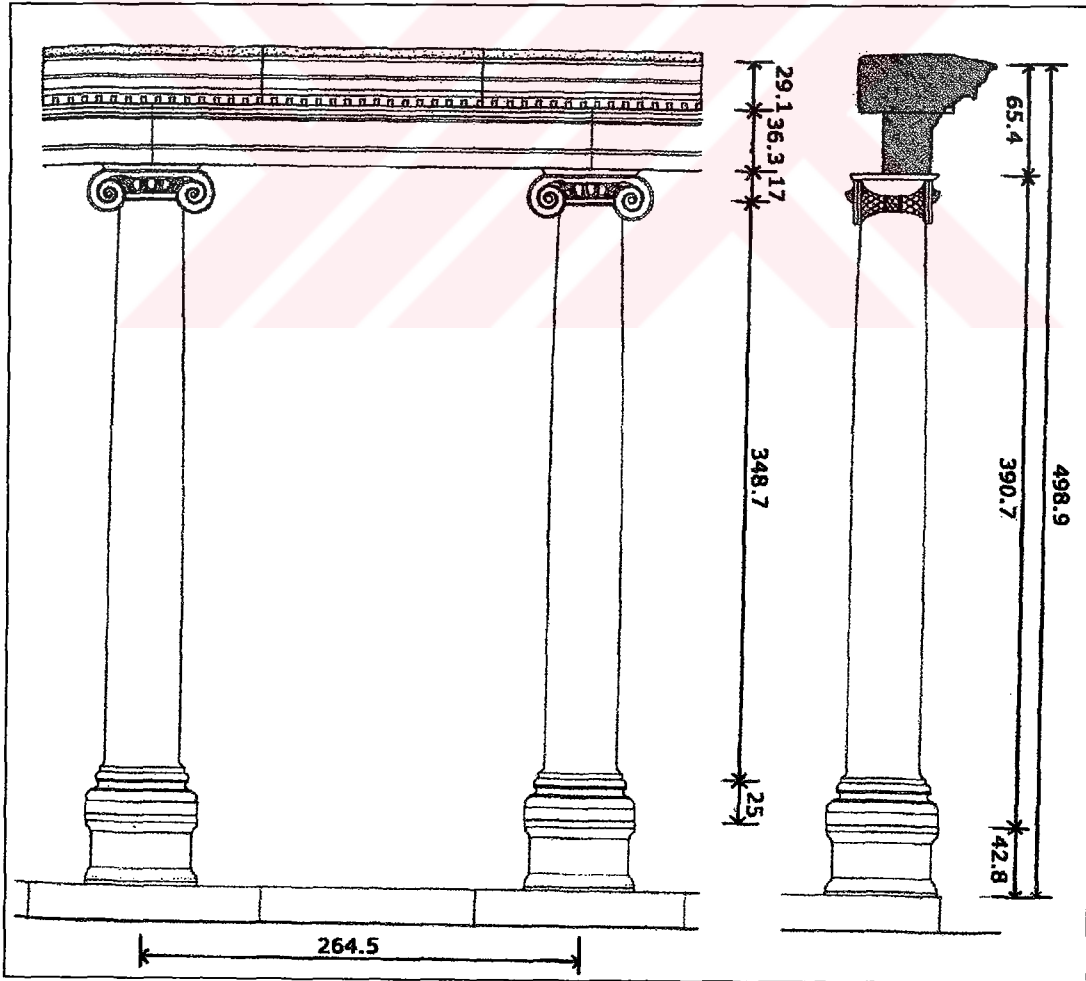
Bu yol MÖ III. yüzyıldan beri, mütevazî olmasına rağmen, festivallerin düzenlendiği kutsal yol olarak kullanılmış. Bulunan geç Klasik ve erken Helenistik mezar rölyefleri, yolun iki kenarında varlıklı ailelerin mezarlarının bulunduğunu göstermektedir. [64, s.46]

E. Boehringer başkanlığında yapılan kazılarda sütunlu kısım tamamen ortaya çıkarılmıştır. [Şekil 4.33; 4.31] Cadde Helenistik dönemde de kullanılmış ve kaplanmamış olduğu tespit edilmiş. Kazıda bulunan mezar kalıntıları sonucunda

⁸ MS II. yüzyıl

Helenistik yolun eğiminin Asklepieion kompleksine doğru yükseldiği anlaşılmış. Roma döneminde cadde inşa sürecinde yol kotu düzeltilirken bu eğim, yol traşlanmak suretiyle ortadan kaldırılmış. Sütunlu caddenin uzunluğu 140m, genişliği 8,34m, toplam genişliği ise 18,14 metredir. [88, s.45] Tespit edilen portik arkasındaki dükkanların, portik düzenine uygun inşa edilmemiş olması, dükkanların zaman içinde inşa edilmiş olabileceklerini akla getirmektedir. [87, s.187] Ayrıca zaman içinde Asklepius Kutsal Alanı'na ilginin artması ile dükkanların arkasında da bir dizi dükkan inşa edilmiş. [87, s.188]

Caddenin ortasına yakın bir noktada, güney portiğe teğet yerleştirilmiş dairesel bir mezar anıtı (Heroon) olduğu düşünülen bir yapı bulunmaktadır. [Şekil 4.34] Augustus dönemine tarihlenen bu mezar yapısının döşemesinin, Roma dönemindeki cadde stylobatından 70cm daha yüksek oluşu, Helenistik dönemde yol kotunun daha yüksek olduğunu göstermektedir. [88, s.45]

Şekil 4.33 Asklepieion sütunlu caddesi portiğinin cephe görünüş ve kesit restitüsyon çizimleri [58, Abb.16]

Ayrıca yolun kuzey portüğünde yer alan çeşme yapısının da yolun inşa edildiği tarihten daha geç bir dönemde inşa edildiği düşünülmektedir. [Ek C.3] Cadde, Bizans döneminde de kullanılmaya devam etmiş. Cadde üzerinde daha sonraki dönemlerde oluşan bir değişiklik tespit edilmemiş, ancak stylobatlarda tahrifatlar yapıldığı anlaşılmıştır. Cadde kare kesitli iki ayak ile son bulur. Bu ayakların arkasında caddeyi dik kesen bir başka cadde bulunduğu da tespit edilmiştir. Bu kesişim noktasında, daha önce stylobatlara paralel giden taş döşeme, güneydoğuya doğru sapma göstermektedir. Buradan çıkarılan sonuç, bu alanın bir meydan niteliğinde olabileceğidir. Daha sonra üstü örtülü bir yol başlar; Via Tecta olarak adlandırılan bu yola geçiş, girişindeki dört adet ayak ile vurgulanmış. [86, s.449]

Şekil 4.34 Sütunlu cadde üzerindeki dairesel mezar yapısı [88, Tafel 29]

Şekil 4.35 Via Tecta portüğünden sütunlu caddeye doğru bakış [58, s227]

4.1.5. Frigya Bölgesi

4.1.5.1. Aizanoi

Aizanoi’de Helenistik dönemde küçük çapta inşaat izleri tespit edilmişse de, en erken tarihlenen yapılaşma Flavian dönemindedir (MS 69-96). Küçük bir şehirden anıtsal yapılaşmaya geçiş MS 125-175 yılları arasında gerçekleşmiş. Bu 50 yıl içinde Zeus kutsal alanı ve tapınağı, tiyatro ve gymnasium inşa edilmiş. MS III. yüzyıldan itibaren de inşaat faaliyetleri durmuş. [49, s.214] Geç Antik dönem örneklerinden biri olan Aizanoi’deki sütunlu cadde, muhtemelen şehrin ileri gelenleri tarafından inşa ettirilmiştir; Roma İmparatorluğu’nun çöküş dönemine kadar kullanılan cadde, daha sonra çevresi ile birlikte terk edilmiş ve muhtemelen deprem sonucu yıkılmış. [60, s.718]

1992 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından yapılan kazılarda, daha önce sondajlarla saptanan bölgede bir sütunlu cadde ortaya çıkarılmış. [Şekil 4.37] Portiğe ait parçalar mermer kaplı cadde üzerinde düştükleri pozisyonlarda tespit edilmiş. Bu durum da anastylosis çalışmalarını kolaylaştırmış. [60, s.699] Caddede kullanılan tüm mermer döşeme ve portik elemanlarının daha eski dönemlere ait yapılardan alınıp devşirildiği anlaşılmış. Ayrıca cadde üzerinde daha önceki dönemlere ait yazıt ve heykeller kullanılmış. [60, s.710] Bu durum caddenin tarihlendirmesini zorlaştırsa da, cadde üzerinde bulunan sikkeler yardımı ile; kuzeydoğu portiği en erken MS 395 yılından sonra ve güneybatı stylobatı terminus post quem V. yüzyılın ilk 10 yılına tarihlendirilmiştir. Sütunlu caddede bulunan tüm devşirme malzemeler göz önüne alındığında yapının en erken 402 yılı ile en geç V. yüzyılın ilk 20 yılı arasında inşa edildiği anlaşılmıştır. [60, s.712]

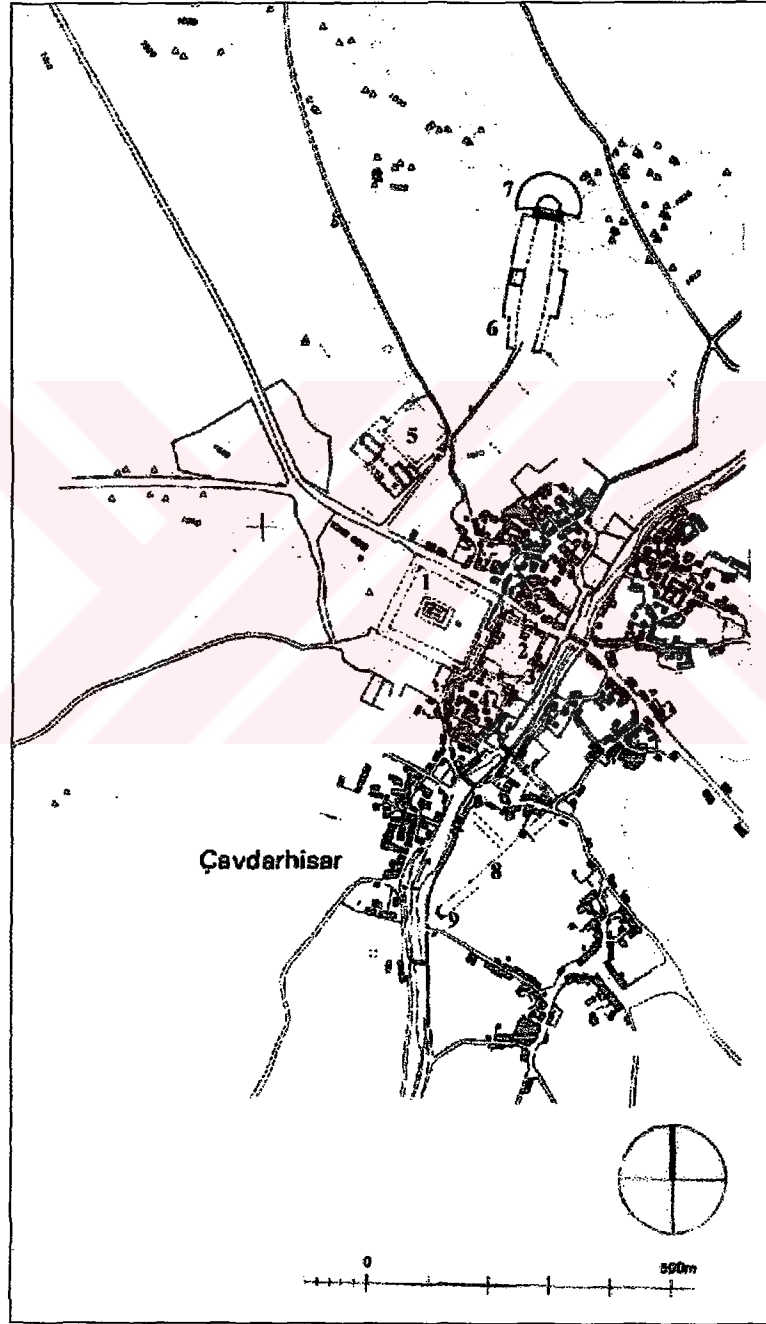
Stylobata cadde kotundan 30 cm yükseklikte bir basamakla ulaşılır. Stylobat döşemesinde kullanılan blokların üzerlerindeki izlerden devşirme oldukları anlaşılmaktadır. Bazılarının orijinal işlevlerinin kaide ya da postamanet altında kullanılan bloklar olduğu tespit edilmiş. Sütun kaidesine ait parça bulunmadığı için 4,90m yüksekliğindeki sütun gövdelerinin kaidesiz stylobata oturtulduğu anlaşılmıştır. [Şekil 4.36; 4.38] Yine bu sütunlara ait ve iyi bir işçiliğe sahip İon başlıklarının çaplarının gövdelerden daha küçük olması, onların da devşirme olduğunu göstermektedir. [60, s.700]

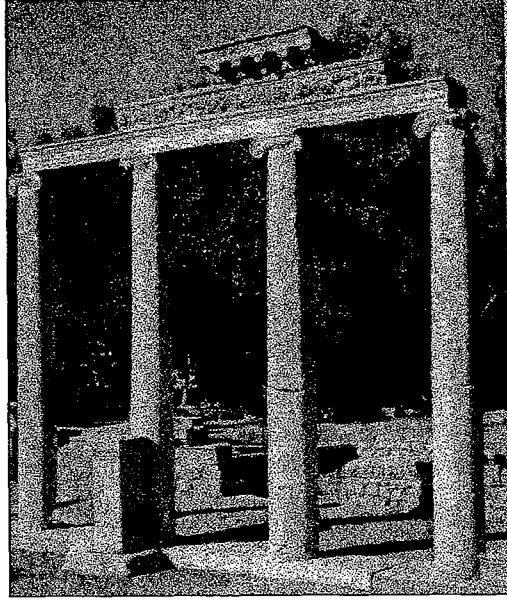
Şekil 4.36 Restorasyon sonrası sütunlu caddeye bakış [61, s.19]

Kazıda elde edilen sütun başlıklarının MÖ I. yüzyıl sonları ile MS I. yüzyıl ortaları arasında inşa edilmiş bir yapıya ait olduğu sonucuna varılmış. Başlıkların altında tespit edilen taşçı işaretleri, başlık ve arşitravların, sistematik biçimde sökülüp

caddede tekrar kullanıldığını göstermektedir. [60, s.701] Arşitrav üzerinde tespit edilen yazıtlardan, bazılarının bugün varolmayan Artemis tapınağına ait oldukları ve tapınağın MS I. yüzyıla tarihlendiği, ayrıca geç MS II. ve erken III. yüzyıl arasında onarım gördüğü de anlaşılmıştır. Arşitrav üzerinde kullanılan friz bloklarının bazıları 3m uzunluğunda ve 70cm derinliğindedir ve yine önemli bir yapıya ait olmalıdırlar. [60, s.703]

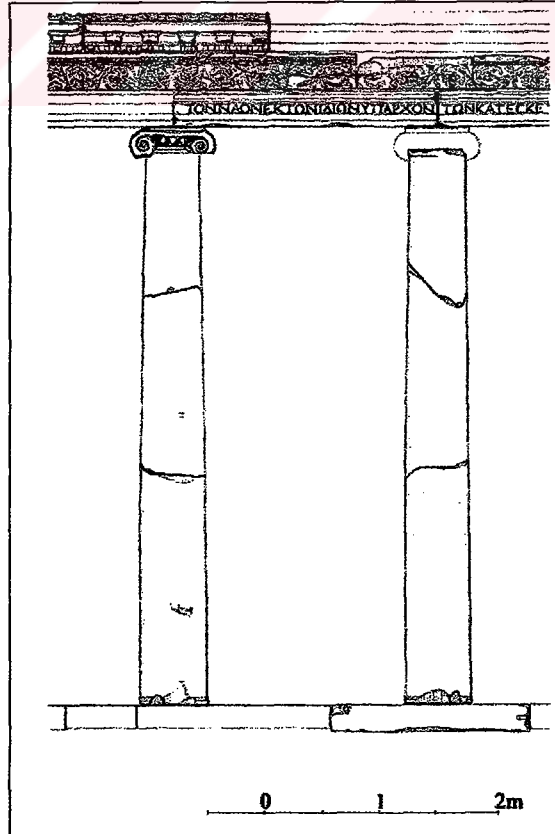

Şekil 4.37 Aizanoi şehir planı [61, s.26]: 1.Zeus Tapınağı; 2.Agora; 3.Heroon; 4.Dorik Agora; 5.Hamam; 6.Stadion; 7.Tiyatro; 8.Sütunlu Cadde; 9.Kapı Yapısı

Şekil 4.38 Caddenin kuzey portığı [61, s.21]

Bazı frizlerdeki süslemeler, II. yüzyılın ikinci yarısı veya en geç erken III. yüzyıla ait bir yapıdan alındıklarını göstermektedir. Saçakta kullanılan bloklar üç ayrı yapıdan alınmış; bezeme ve ölçü farklılığına bakılmaksızın birarada kullanılmışlar. Yine stylobat döşemesinde kullanılan bazı mermer blokların Artemis tapınağının alınlığına ait parçalar olduğu düşünülmektedir. [60, s.704]

Şekil 4.39 Caddenin kuzey portik cephesi rölöve görünüşü [60, s.702]

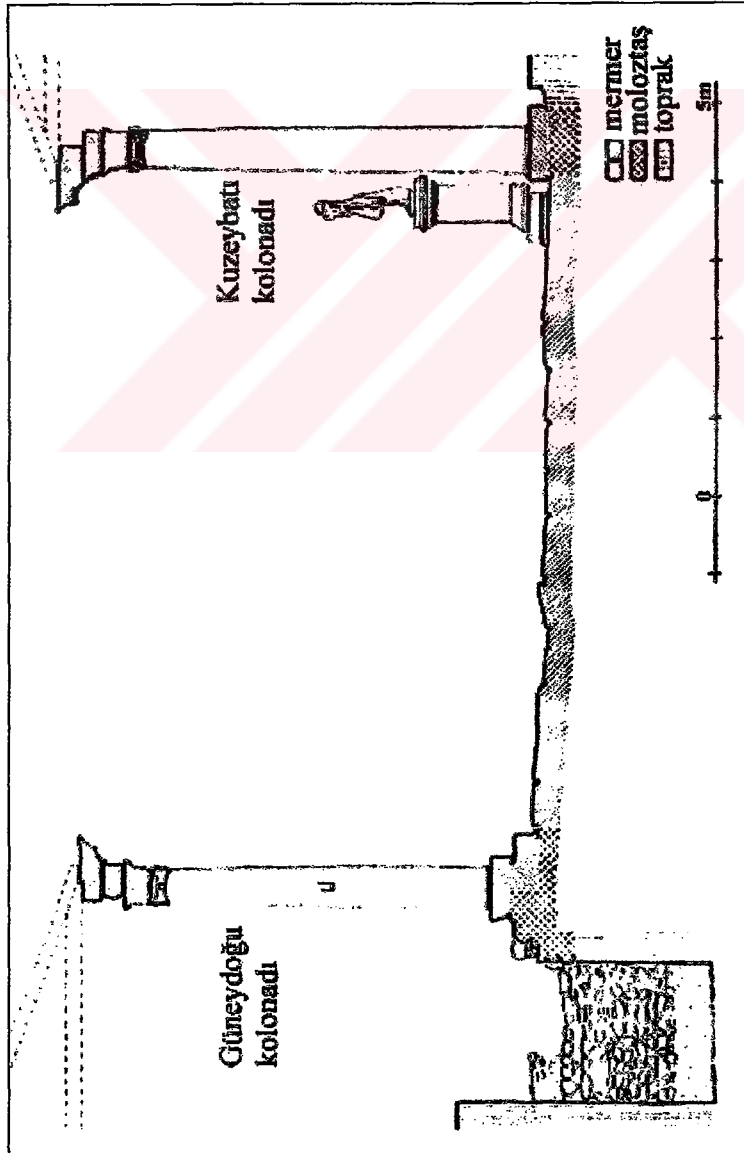
4.1.5.2. Hierapolis

Kireçtaşıdan bir düzlük üzerine kurulu şehirde, kalsiyum açısından zengin kaynak suları bulunmaktadır. Arkaik çağdan itibaren bu bölgede, 40km uzaklıktaki Apollo Lairbenos kutsal merkezini ve Lydia bölgesini, doğudaki bölgelere bağlayan yol üzerinde olması dolayısıyla, önemli bir yerleşim var olmuş. Şehir aynı zamanda Lydia ile Frigya bölgelerinin sınırında bulunduğu için, eski coğrafyacılara arasında kararsızlık oluşturmuştur. Ancak dinsel özellikleri açısından Karia bölgesi şehirleri ile benzerlikler taşımaktadır. Ele geçirilen belgelerde, eski yerleşimle ilgili kesin bilgi bulunmamaktadır. Helenistik dönemde ise bulunduğu bölgedeki hakim krallığın egemenliği altında kalmış. [22, s.70] Seleukos ve daha sonra Attalid hanedanı hakimiyetine giren şehir, MÖ 133'de, diğer şehirler gibi Roma hakimiyetinde Asya eyaletine dahil olmuş. MS III. yüzyılda eyaletlerin daha küçük parçalara bölünmesi ile birlikte, önce Karia ve Frigya, daha sonra Frigya Pacatiana eyaletine dahil edilmiş. [22, s.71]

Şehir büyük ihtimalle bir Helen şehri olarak Yunan polisi anlayışında inşa edilmiş. Ancak şehrin Seleukos ya da Attalid hanedanı tarafından kurulduğuna dair kesin kanıt bulunmamakla beraber, tiyatro sıralarında tespit edilen isimlerden Seleukos döneminde, dinsel nedenlerle komşu şehir Laodiceia'dan önce kurulmuş olabileceği düşünülmektedir. Adının Hierapolis olması da kutsal bir merkez olduğuna işaret etmektedir. Hadrian'ın yazdığı bir mektupla şehri ayrıcalıklı kılması yine bu kutsal önemini devam ettirdiğini gösterir. [22, s.73] MÖ 190 yılından itibaren önemli yollar üzerinde bir kült merkezi olması, askeri öneminden çok, ekonomik önemini ön plana çıkarmaktadır.

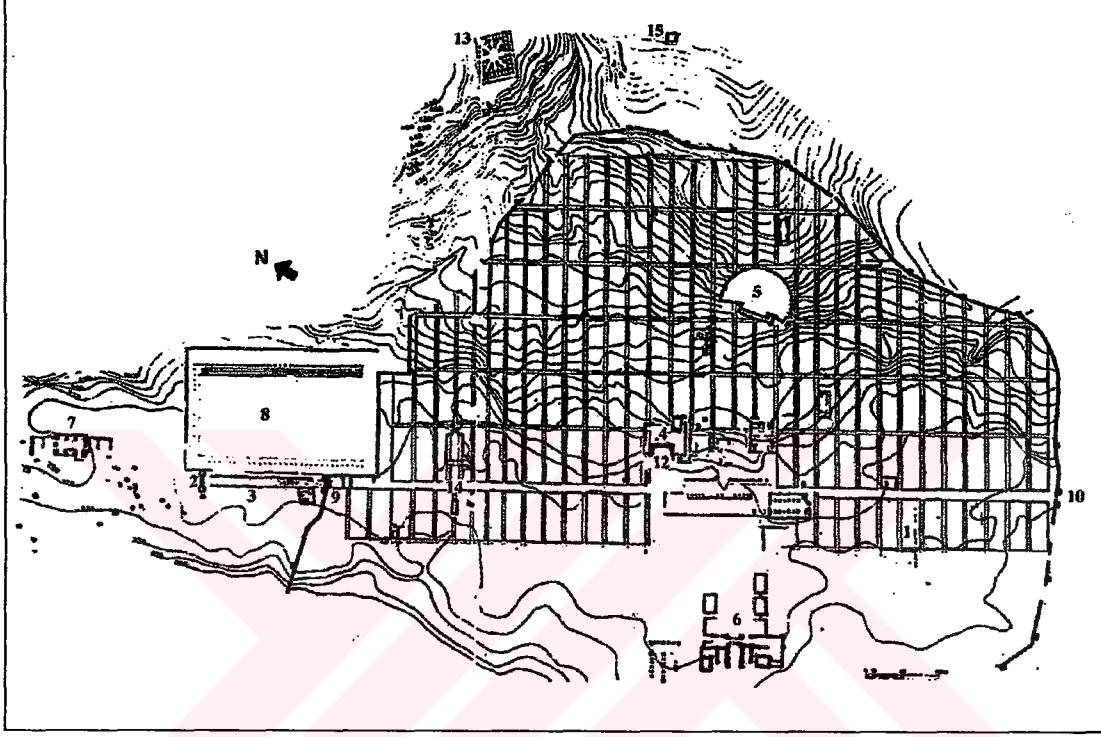
Yerleşim 1000x800m boyutlarında bir alanla sınırlandırılmış; ızgara planlı, standart 3m genişliğinde yollarla bölünmüş, 30x75m boyutlarında insulalardan oluşmaktadır. [Şekil 4.41] Şehrin ana caddesi olan Frontinus Caddesi, 13m genişliğinde ve kuzey-güney yönünde tüm şehri kateder. Şehir dik yamaçlarla korunaklı bir bölgede olduğu için savunma amaçlı bir yapıya sahip değildir. Jeolojik özelliğinden dolayı kült yeri olarak seçilmiş olan Plutonion, şehrin merkezini oluşturmaktadır. Şehir planı MS 60 yılında gerçekleşen depremden sonra karmaşıklaşmış olduğu için, planı tam olarak ortaya çıkarılamamış. [22, s.85] Ancak kazılarda şehir planının deprem sonrasında genişletildiği ve ana caddenin iki ucunda konut ve ticari amaçlı iki yeni mahalle

Ayrıca kuzeydoğu portiği tarafında ve cadde üzerinde üç tane postament ve kaideli anıt; yine kuzeydoğu portiğinin arka kısmında yapılan kazılarda uzun bir oda sırası tespit edilmiş. Moloz ve kireç taşından kalın duvarları olan odalar, yaklaşık 5x5m boyutlarındandır. [60, s.706] Güneybatı portiğinin mimarisi de kuzeydoğudaki gibi devşirme malzemeden oluşturulmuş. İki basamaklı stylobatı ise daha iyi korunmuş. Stylobat döşemesinde kullanılan bazı büyük blokların başka bir yapının duvarının alt ya da üst sırasından alındıkları anlaşılmıştır. Yine sütun gövdeleri kaidesiz stylobata oturtulmuş. [60, s.708] [Şekil 4.39] 4,10m yüksekliğindeki sütun gövdelerinin üzerinde birbirlerinden farklı İon başlıkları kullanılmış. Arşitrav kısmı ise sadece ön yüzlerinden kabaca birleştirilmiş, bu blokların üzerindeki yazılardan, MS I. yüzyıla ait bir yapıya ait oldukları anlaşılmıştır. [60, s.710] [Şekil 4.40]

Şekil 4.40 Aizanoi sütunlu caddesi kesiti [60, s.700]

eklendiği anlaşılmış. Bu genişleme projesi ise iki uçtaki anıtsal kapılarla sonlandırılmış. II. ve III. yüzyıllarda da agora, hamam, anıtsal çeşme ve tiyatro gibi kamusal yapıların inşası ile şehrin geliştirilmesine devam edilmiş. [22, s.86] Daha sonraki dönemlerde şehir Hristiyanlık kültürünü taşımaya başlamış, katedral ve bazilikalar şehrin önemli merkezleri haline gelmiş. [22, s.87]

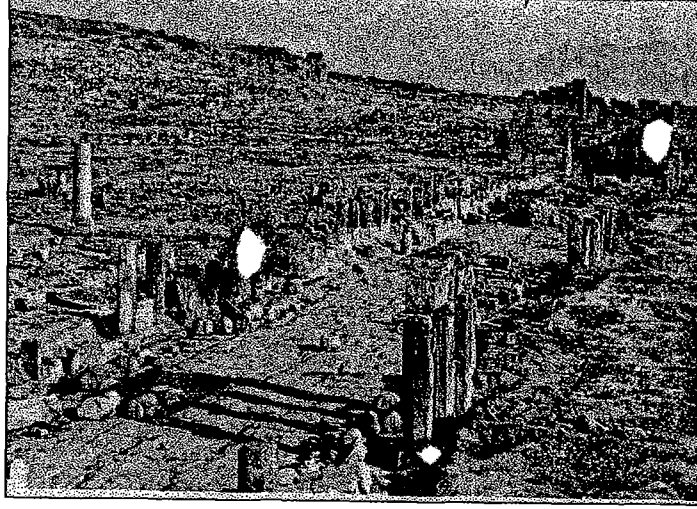

Şekil 4.41 Hierapolis/Pamukkale şehir planı [23, s.23]: 1.Gymnasium; 2.Frontino Kapısı; 3.Domitian Caddesi; 4.Apollon Tapınağı; 5.Tiyatro; 6-7.Hamam; 8.Agora; 9-10.Şehir Kapısı; 11-12.Çeşme; 13.Anıt; 14.Katedral; 15.Sarnıç

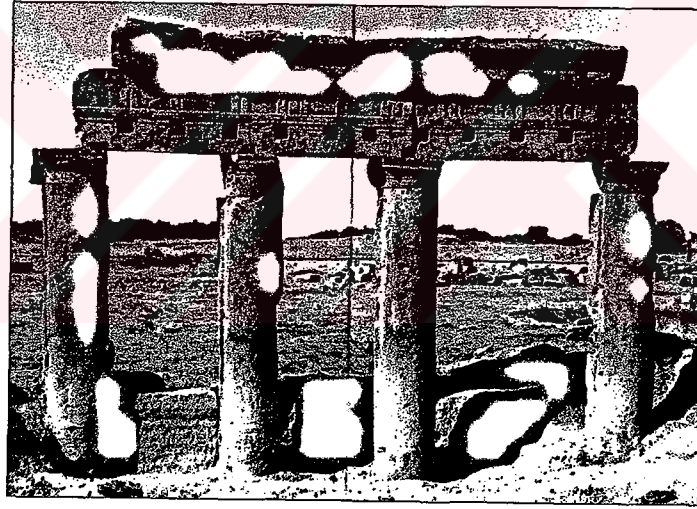
Ana caddenin kuzey ucundaki iki dairesel kuleli ve üç kemerli anıtsal kapı, Pamfilia'daki Perge şehrindeki anıtsal kapı ile benzer bir yapıdır. Üzerinde tespit edilen bir yazıttan, bu kapıyı ve ana caddeyi inşa ettiren kişinin Domitian (MS 81-96) döneminde Asya valisi olan Sextus Iulius Frontinus olduğu anlaşılmıştır. Cadde taş döşeli ve kaldırımlıdır. [Şekil 4.42] Caddenin orta aksında, üzeri büyük taş bloklarla örtülü bir su kanalı bulunur. Kenarlarında pamuktaşı denilen yöresel taşlarla inşa edilmiş dükkanlar bulunur ve 170m sonra, V. yüzyılda inşa edilmiş Bizans Kapısı ile sonlanır. Caddenin portik cephesi Dor düzenindedir. [Şekil 4.43]

Kazılar sırasında caddenin,daha sonraki yüzyıllarda kullanılmaması sonucu kalkerli sularla kaplanmış olduğu tespit edilmiş. Caddenin doğusunda Flavius dönemine tarihlenen ve ticari agora olduğu anlaşılan büyük bir meydan bulunmaktadır. [22, s.97] Agora ve çevresi IV. yüzyılın sonu ya da V. yüzyılın başında, surların ve

Bizans Kapısı'nın inşa edilmesi ile birlikte terkedilmiş ve yağmalanmış. Bu dönemde Frontinus caddesi de devşirme malzeme ile inşa edilen yapıların işgaline uğramış. [22, s.99]

Şekil 4.42 Sütunlu caddeye bakış [23, s.130]

Şekil 4.43 Sütunlu cadde portiginden bir görünüş [23, s.132]

4.1.7. Kilikia Bölgesi

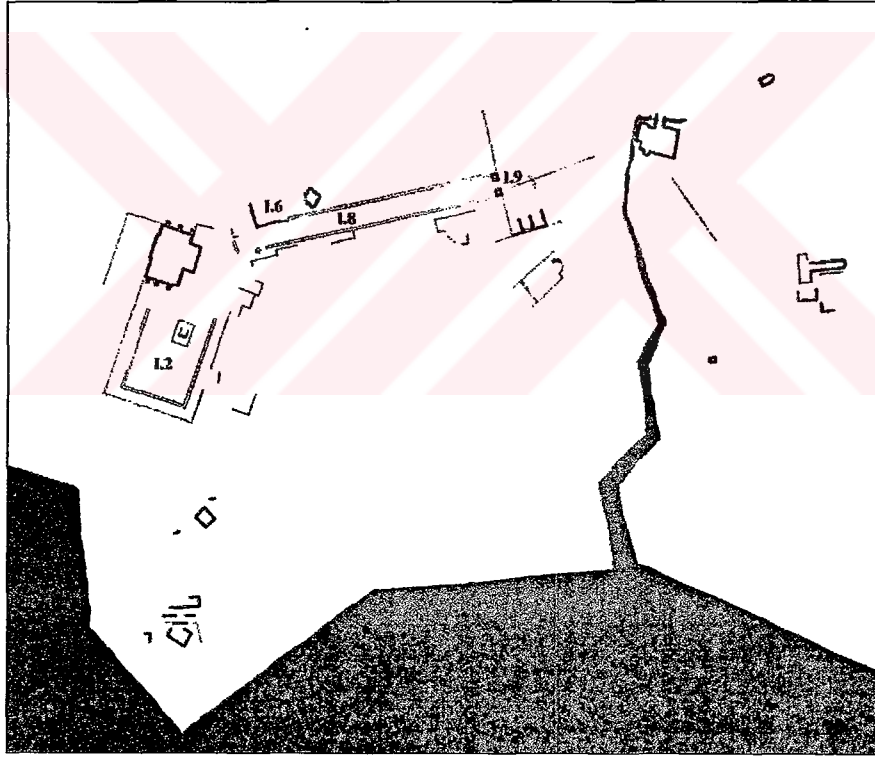
Kilikia, Helenistik dönemde, bugün Çukurova denilen ovayı ve onun batısında, Toroslar'ın eteğindeki kayalık bölgeyi kapsamaktadır. [73, s.1] Büyük İskender'in ölümünden sonra Antigonos'un yönetimine bırakılan Kilikia, daha sonra MÖ 301 yılında Ptolemaios'un yönetimine geçti. Kısa bir dönem sonra da I. Seleukos tarafından ele geçirilmiş ve Roma dönemine kadar da bu krallığın hakimiyetinde kalmış⁹. [73, s.7]

⁹ Bkz. 2.3. Seleukos Şehir Planlaması

4.1.7.1. Antiokheia ad Cragum

Şehir, Seleukos Krallığı döneminde kurulmuş, Kilikia bölgesinde Gazipaşa'nın 18km güneydoğusunda yer alır. [12, s.63] Şehrin kuruluş tarihi kesinlik kazanmamıştır; ancak MÖ 197 yılı civarında Seleukos devletinin kralı III. Antiokhos ya da MS I. yüzyılda Kommagene Kralı IV. Antiokhos döneminde kurulmuş olabileceği düşünülmektedir. [73, s.31]

Şehrin merkezinde, 40x60m boyutlarında ve çevresi kolonatlarla çevrili bir agora bulunmaktadır (I.2). Tespit edilen sütunlu cadde (I.8), doğu-batı yönünde, bu alana ulaşmaktadır. [Şekil 4.44] Cadde, 12m genişliğinde ve 140m uzunluğundadır. Cadde, portiklerle sınırlandırılmış, sütun aralıkları yaklaşık 3m olarak tespit edilmiştir. [Şekil 4.45]

Şekil 4.44 Antiokhia ad Cragum şematik planı [64]

Bulunan granit sütunlar, 4,16 metredir ve doğusunda tespit edilen portiklerdeki mermer sütunlarla aynı yüksekliktedir. Kullanılan sütun başlıkları ise Korint stilindedir. Cadde üzerinde heykel kaideleri tespit edilmiş; dolayısıyla portiklerde, sütunlar arasında heykellerin yerleştirilmiş olduğu düşünülmektedir. [73, s.34]

Planda asterisk ile gösterilen noktada, stylobat, heykel kaidesi kullanılarak sonradan yükseltilmiş. [64, s.18] Caddenin kuzey portığının doğu kısmı, daha geç bir dönemde, bir taş duvar için alt yapı olarak kullanılmış. Caddenin doğu ucunda 4,00x3,00m boyutlarında, 4m yüksekliğinde ve 5m ara ile yerleştirilmiş iki ayak bulunmaktadır (1.9). [Şekil 4.46] Bu ayaklar, 80x50cm boyutlarında, yüzeyleri düzeltilmemiş ve harçla birleştirilmiş kesme kireç taşından inşa edilmişler. [64, s.19]

Şekil 4.45 Sütunlu caddenin günümüzde durumu [73, s.31]

Şekil 4.46 Sütunlu caddenin doğu ucundaki kapı kalıntısı [73, s.30]

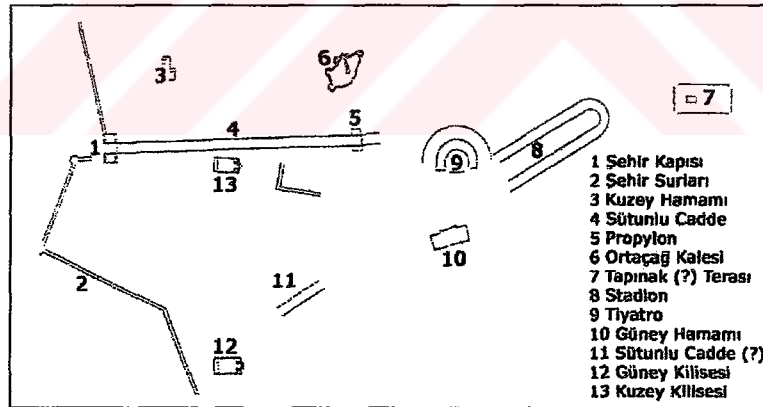
4.1.7.2. Hierapolis/Castabala

Kilikia bölgesinde, Osmaniye'nin 12km kuzey-doğusunda ve Ceyhan nehrinin 3km kuzeyinde yer alır. Şehir, Antiokhos Epiphanes döneminden¹⁰ Valerian dönemine¹¹ kadar Pyramos (Ceyhan) üzerindeki Hierapolis veya Hierapolis Castabala olarak

¹⁰ MÖ 175-164

¹¹ MS 253-260

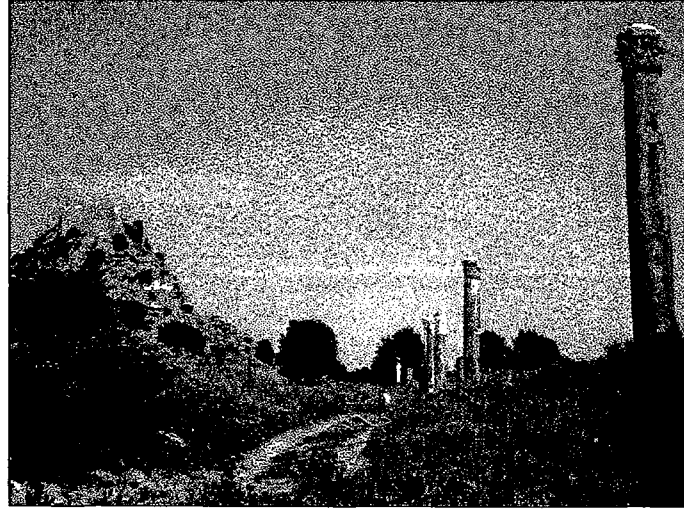
bilinmekteydi. Hierapolis ismi, bölgede uzun zaman tapım gören Peraisa adlı tanrıçadan kaynaklanmaktadır. [66, s.3] Şehrin kuruluş tarihi kesinlik kazanmamıştır. [26, s.392] Roma tarafından MÖ I. yüzyılda bir korsan olan Tarkondimotos'un yönetimine bırakılan bölgenin başkentinin Castabala olduğu bilinmektedir. [66, s.3] MS 17 yılında Tiberius, bu bölgeyi Suriye eyaletine dahil edilmiş. MS 72'de ise Kilikya eyaleti kapsamına alınmış ve 260 yılına kadar Roma İmparatorluğu hakimiyetinde kalmış. [66, s.8] Kastabala'nın Trajan, Hadrian ve Caracalla tarafından ziyaret edildiği, onurlarına dikilen heykellerden anlaşılmıştır. VI. yüzyılda Kilikya'yı tahrip eden iki deprem sonucunda Castabala'nın da büyük bir yıkım geçirdiği tahmin edilmektedir. Günümüze kalan kalıntılar, Roma dönemine aittir. P.Verzone tarafından yapılan yüzey araştırmasında, bir sütunlu cadde tespit edilmiştir. [Şekil 4.47] Şehir merkezi, caddenin batı ucunda bulunduğu düşünülen kapı yapısı ile sınırlanmaktadır. Ana cadde (1), 300m uzunluğunda ve tiyatrodan biraz ilerde sona ermektedir. Cadde güneyden kuzeye doğru yükselerek propylon olduğu düşünülen bir yapıya ulaşır ve doğuya yönelerek bir terasta sonlanır. Bazı araştırmacılar, tespit edilen adak yazıtlarına dayanarak bu yapının, Artemis Perasia tapınağı olabileceğini düşünmektedir.

Şekil 4.47 Hierapolis-Castabala şematik planı [73, s.55]: 1.Sütunlu cadde; 2.Aşağı sütunlu cadde; 3.Tiyatro; 4.Temenos; 5-6.Kilise; 7.Hamam

Bu caddeye paralel bir başka sütun dizisi tespit edilmiştir, ancak bu kalıntının bir sütunlu caddeye mi yoksa bir agoraya mı ait olduğu bilinmemektedir. [66, s.11] Ana caddeden günümüze 30 kadar sütun kalmıştır. [Şekil 4.48] Bazıları hala ayakta olan sütunlar Korint stilinde ve aralıkları yaklaşık 3 metredir. [73, s.55] Bu sütunlar üzerlerindeki konsollarıyla, çevredeki Anazarbos, Soloi-Pompeiopolis ve Diokaisareia gibi şehirlerdeki örneklerle benzerlik taşımaktadır. [26, s.392] Eğimden dolayı sütunlar teraslar üzerinde, her sütun diğerinden biraz daha yukarı gelecek

biçimde yerleştirilmiş. Yolun genişliği sütundan sütuna 11,20 metredir. Caddenin girişinde sade bezenmiş bir portal bulunmaktadır. Ana caddenin yakınındaki tiyatro ile yakın bir dönemde, MS I. yüzyılda inşa edildiği düşünülmektedir. [73, s.55]

Şekil 4.48 Sütunlu caddenin günümüzdeki durumu [73, s.164]

4.1.7.3. Antiokheia/Antakya

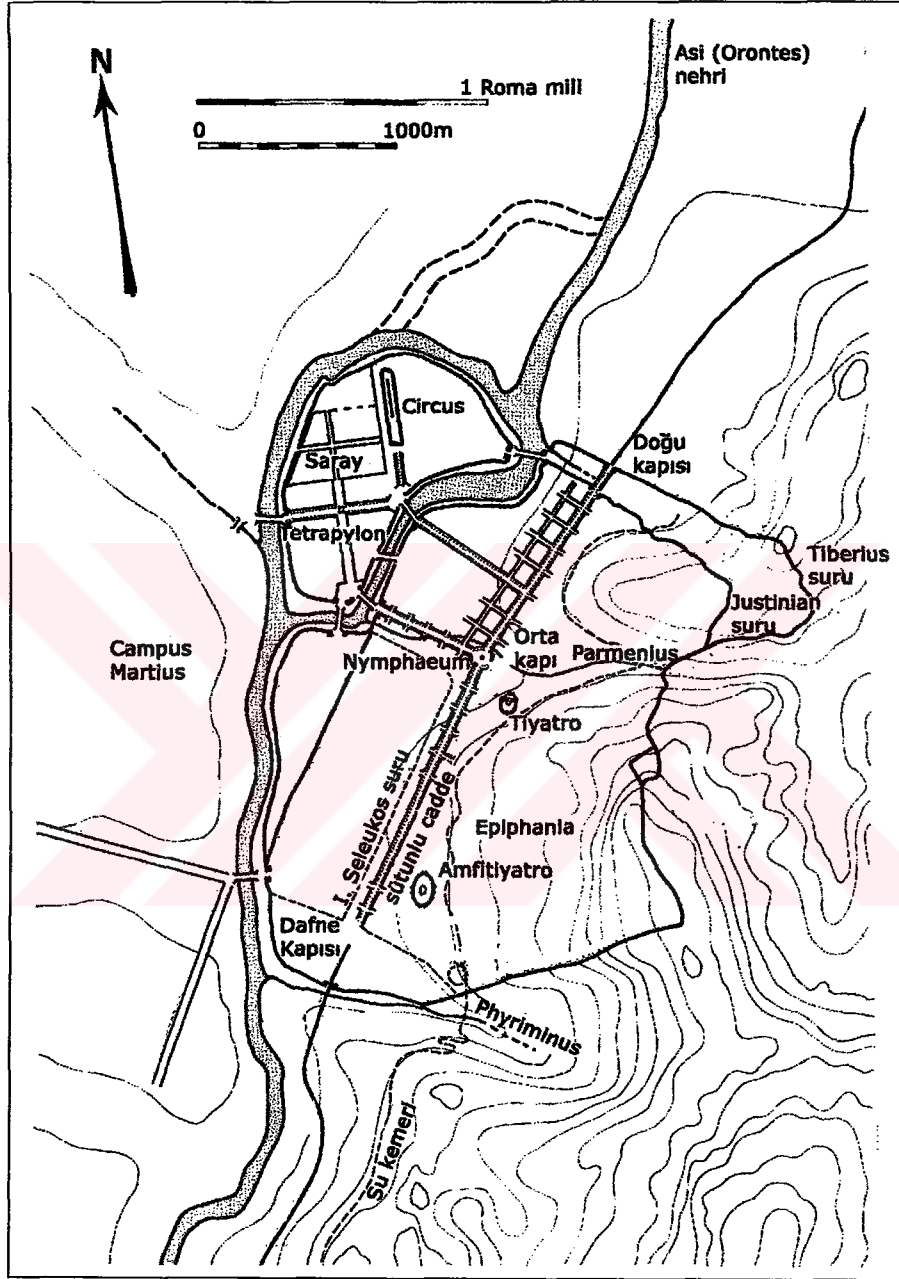
Günümüzde modern Antakya'nın altında kalmış olan şehir ile ilgili günümüze ulaşmış yeterli kaynak bulunmaktadır. Şehir, I. Seleukos tarafından MÖ 330 yılında kurulmuş. Daha sonra Pompei ve Sezar, Antiokheia'da Roma koloni planlamasına uygun biçimde kamu yapılaşmasını başlatmışlar. Ancak şehrin Roma dönemi Suriye'sinin başkenti olması yolundaki değişimi, Augustus¹² ve Tiberius¹³ ile Kral Herod ve Agrippa döneminde gerçekleşmiş.

1932 ve 1939 yıllarında Princeton Üniversitesi tarafından yapılan kazı ve sondajlar sonucunda, en erken seviye 11m derinde tespit edilmiştir. [Şekil 4.50] Asi nehrinin taşıdığı topraklarla Helenistik dönem tamamen dolmuş ise de, kuzey-güney yönündeki ana cadde tespit edilebilmiş. [Şekil 4.52; 4.53] [35, s.144]

MÖ 31-30 ve MÖ 20 yıllarında, İmparator Augustus şehri iki kez ziyaret etmiş. [20, s.80] Augustus dönemine ait önemli olaylardan biri, şehirde olimpiyat oyunlarının başlatılmasıdır. [20, s.81] Tiberius döneminde inşa edildiği düşünülen sütunlu cadde ile ilgili farklı görüşler vardır; Josephus'un yazdığına göre, Kral Herod bu caddeyi mermer ile döşetmiş ve iki tarafına kolonatlar inşa ettirmiştir. Malalas'dan (MS 491-

¹² MÖ 31-MS 14

578) öğrendiğimize göre, Herod'un emriyle döşenen caddenin portikleri ve kesişim noktalarında yer alan tetrapylonları Tiberius inşa ettirmiştir. [20, s.83] Dolayısıyla caddenin döşenmesi MÖ 30-20 yılları arasında gerçekleşmiş olmalı. [68, s.9]

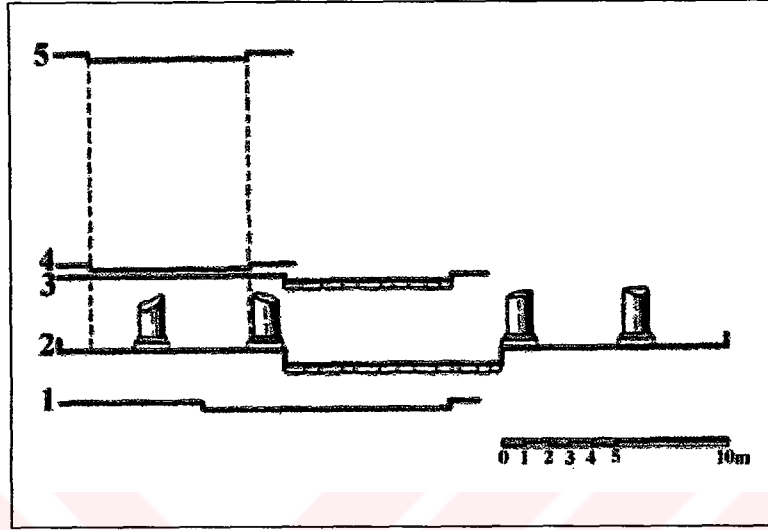

Şekil 4.49 Antiokheia şehir planı [36, Pl.III]

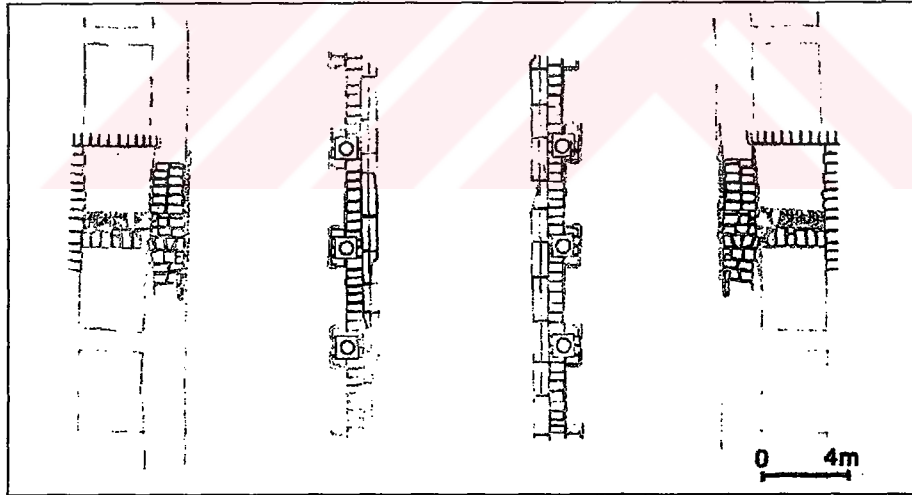
Sütunlu cadde yaklaşık 2275m uzunluğundadır ve Helenistik döneme ait caddenin aksında inşa edilmiştir. İnşa edildiği dönemde Kilikia'da Olba ve Soloi-Pompeiopolis'de de sütunlu caddeler inşa edildiği bilinmektedir. [20, s.83] Antiokheia bir Seleukos şehri olması dolayısıyla ızgara plana sahiptir.

¹³ MS 14-37

Sütunlu cadde Daphne Kapısı'ndan Halep Kapısı'na, kuzey-güney aksını oluşturur. Benzer bir cadde 'omphalos'dan adaya uzanır. Ada üzerinde de aynı plan tipi uygulanmış; birbirini dik kesen iki sütunlu cadde ve kesişimlerinde bir tetrapylon bulunmaktadır. [Şekil 4.49]

Şekil 4.50 Sütunlu caddenin farklı dönemlerdeki kotunu gösteren kesit [20]: 1.MÖ II. yüzyıl; 2.MS II. yüzyılda granitle döşenmiş ve iki tarafına portikler inşa edilmiş; 3.MS 527-565 Justinian dönemi; 4. MS VII. yüzyıl; 5.Günümüzde kullanılan cadde

Şekil 4.51 Sondajlarda tespit edilen caddenin restitüsyon planı [34, s.33]

Cadde üzerinde tespit edilen boyutlar; cadde 9m ve kolonatlar dokuzar metre genişliğindedir. [Şekil 4.51] Sütunlu caddenin her kesişim noktasında inşa edilmiş tetrapylonlar, dört ayak üstünde yükselen taş tonoz bir örtüye sahiptir. Her birinde mozaik ve mermer süslemeler bulunmaktadır. Ve yine sokak girişlerinde heykellerin yer aldığı düşünülmektedir. [20, s.83] Tiberius, Antiokheia'ya çok şey kazandırmış, örneğin Doğu Kapısı, Tiberius döneminde inşa edilmiştir.

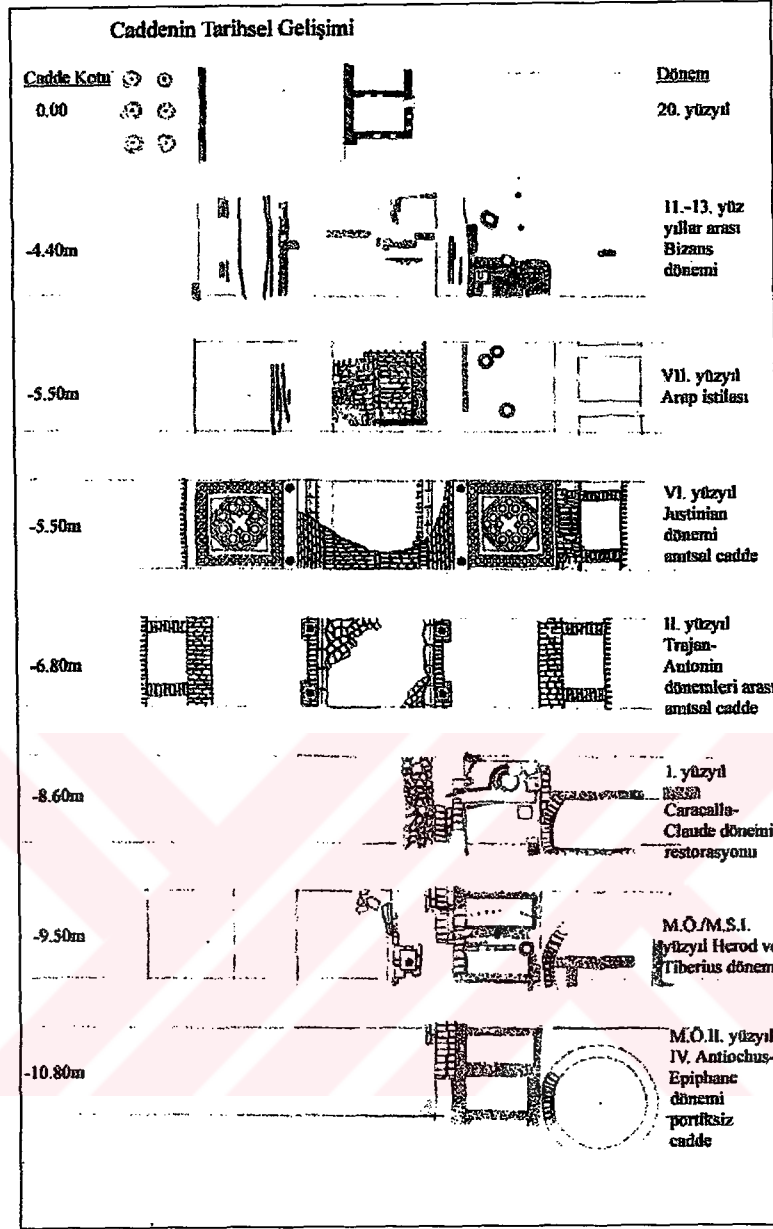

Şekil 4.52 Sütunlu caddede yapılan bir sondajda ortaya çıkarılan Helenistik duvarlar ve solda imparatorluk dönemi kaldırımı [36, Pl.IV]

Şekil 4.53 Herod-Tiberius dönemi sütunlu cadde kotuna ulaşılan sondajdan bir görünüş [36, Pl.VIII]

Malalas'a göre, Antiokheia'lılar Tiberius onuruna, sütunlu cadde üzerinde bir Theban taşına yerleştirilmiş sütun üstünde bronz bir heykelini yaptırmışlar. Malalas bu yeri şehrin 'omphalos'u olarak adlandırdığı için planının dairesel olduğu düşünülmektedir. Bu heykelin bulunduğu alanın, caddenin Parmenios nehrini geçtiği kısımda, hafifçe yön değiştirdiği noktada olduğu tahmin edilmektedir. [20, s.85]

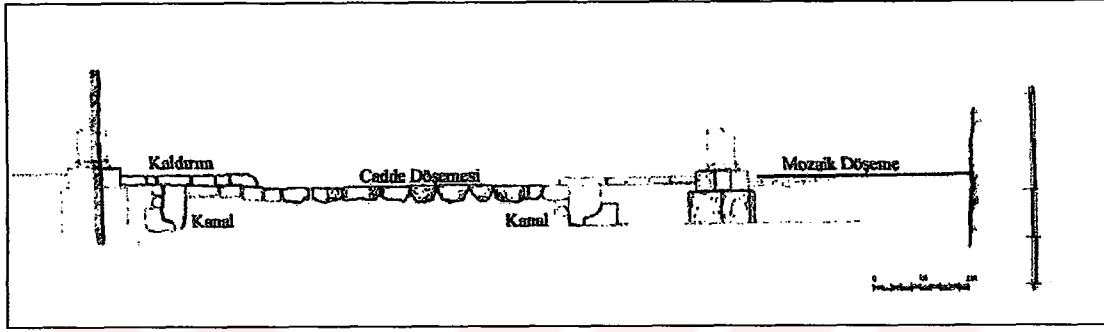

Şekil 4.54 Sütunlu caddenin MÖ III. yüzyıl ile 20. yüzyıl arasındaki değişimini gösteren şema [34, s.125]

Günümüzde kullanılan caddenin, sütunlu caddenin batı portığının üzerinden aynı aksta geçtiği kazılar sonucu anlaşılmıştır. [Şekil 4.50] [35, s.62] Parmenios nehrinin kuzeyinde anıtıl bir rekonstruksiyon izine rastlanmıştır; 4,40m genişliğinde kaldırımlar eklenmiş, muhtemelen orijinal portiklerle birleştirilmiş ve bir dizi dükkan eklenmiş olduğu tespit edilmiştir. Bu rekonstruksiyonla ilgili olarak yazıtlarda Herod ve Tiberius'un isimleri geçmektedir.

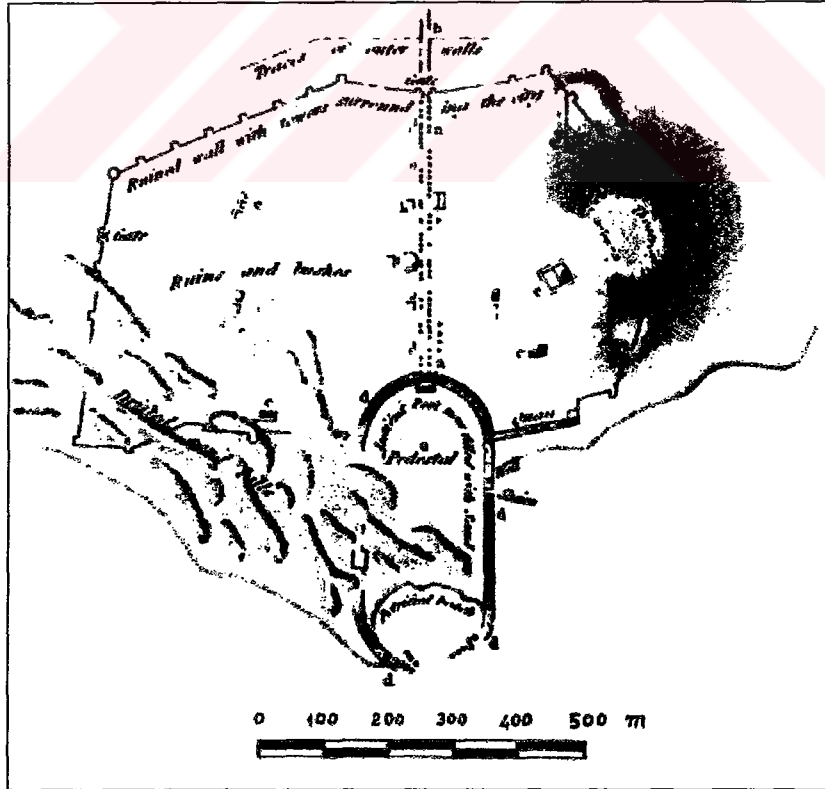
Trajan Antiokheia'yı MS 114 yılında ziyaret etmiş ve kış boyunca orada kalmış. Bu sırada meydana gelen deprem sebebiyle cadde, tümüyle yeniden inşa edilmiş ve toplam genişlik yaklaşık 40m bırakılmış. Cadde opus poligonal ile döşenmiş,

portikler kaldırılmış yalnızca temelleri bırakılmış. [Şekil 4.54] Bu çalışmalar Trajan döneminde başlamış, Antoninus Pius¹⁴ döneminde tamamlanmış. Bu dönemde tüm caddeler Theban graniti ile kaplanmış. [20, s.101] Justinian döneminde ise 1m yüksekliğinde lava dökülmüş ve portikler tekrar inşa edilmiş. [Şekil 4.55] Kazılarda Parmenios nehri üzerinden caddeyi geçirmek için kullanılan Helenistik kemerler tespit edilmiştir. Ancak 'omphalos' ya da adadaki sütunlu cadde ile ilgili izlere rastlanmamış. [35, s.63]

Şekil 4.55 Caddenin VI. yüzyıl kotu restitüsyonu kesiti [34, s.94]

4.1.7.4. Soloi/Pompeiopolis

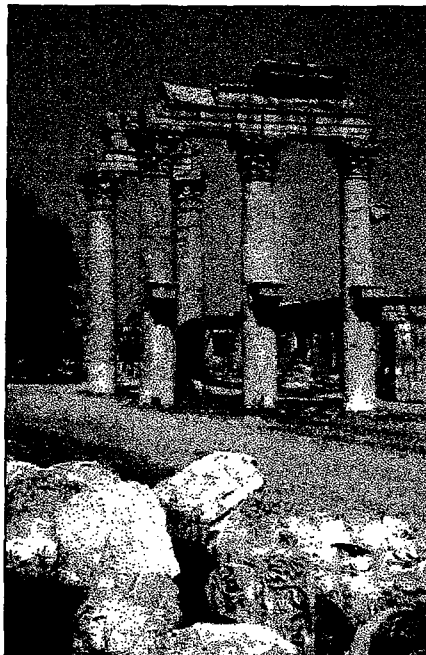
Şekil 4.56 Soloi-Pompeiopolis şematik planı (F.Beaufort, 1818) [75, s.62]

¹⁴ MS 138-161

Soloi, Silifke-Mersin karayolu üzerinde, Mersin'in 11km güneybatısında yer alır. [73, s.102] Şehrin kuruluş tarihinin MÖ VII ya da VIII. yüzyıl olduğu tahmin edilmektedir. Strabon'unun belirttiğine göre şehir, Akhaialılar ve Lindos'tan gelen Rhodoslular tarafından kurulmuştu. Persler'in yönetimi altında iken gelişen şehirde Büyük İskender döneminde bir garnizon kurulmuş. Daha sonra şehir Seleukos hanedanı yönetimine geçmiştir. [75, s.62] Seleukos Krallığı'nın zayıfladığı dönemde Ermeni saldırısı ile yıkılan şehri tekrar inşa ettiren Romalı komutan Pompeius (MÖ 106-48) onuruna ismi Pompeiopolis olarak değiştirilmiş. Şehir, 525 yılında depremde tümüyle yıkılıncaya kadar piskoposluk merkezi olmuştur. [73, s.104]

Şekil 4.57 Günümüzde sütunlu cadde üzerindeki ayakta kalmış sütunlar [75, s.63]

Şekil 4.58 Olba/Diokaisareia, konsollu sütunları [73, s.61]

Günümüzde, çok geniş bir alana yayılmış olan şehrin çok az bir kısmı görülebilmektedir, ancak 1811 yılında F. Beaufort tarafından yapılmış olan tespitler, yerleşim ile ilgili daha geniş bilgi sunmaktadır. Beaufort'un tespitlerine göre; şehrin liman kısmından başlayıp şehri boydan boya geçtiği düşünülen iki tarafı portikli bir caddenin yaklaşık 200 adet sütunu ayakta idi. [Şekil 4.56] Cadde şehrin kapısına kadar uzanmakta ve daha sonra döşemeli bir yol olarak şehir dışına devam etmektedir. [75, s.63] Yapılan yüzey araştırmalarında ise bu sütunlardan 44 tanesi kısmen ayakta tespit edilebilmiştir.

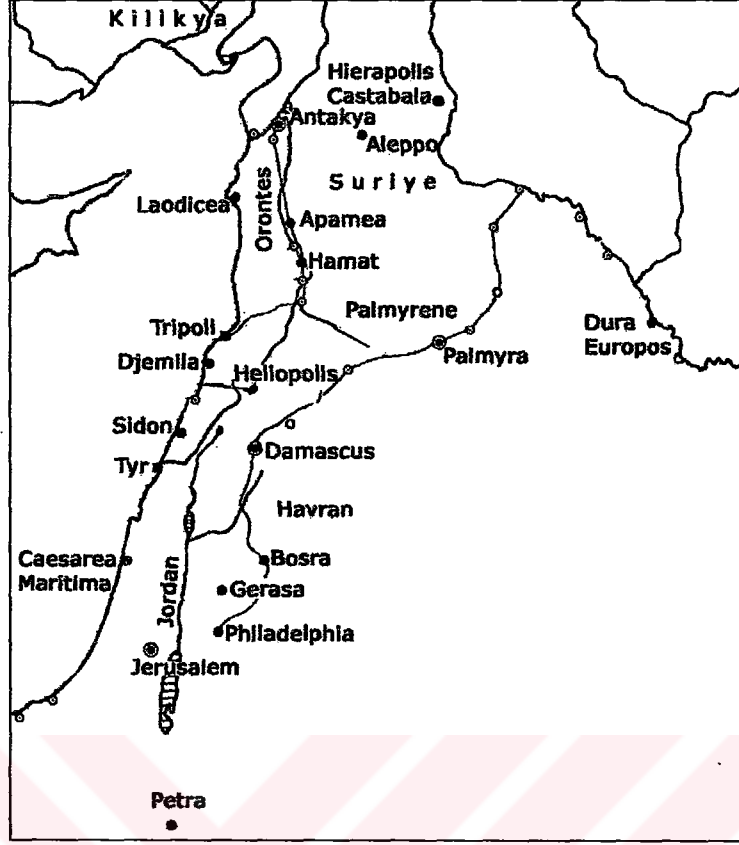
Caddenin sütundan sütuna genişliği 14,50m ve sütunlar arası mesafe 3,85 metredir. Sütun gövde çapı yaklaşık 1m ve başlıklar Geç Roma dönemini stilinde (MS II); bir kısmı Korint, bir kısmı kompozit stildedir. [75, s.62] Ayrıca sütun kaidelerinin bir kısmı sütun gövdesinin alt sıra taşı ile monolitik inşa edilmiş. [75, s.63] Sütun gövdelerinde Suriye'de Palmyra¹⁵ ve Kilikia'da Diokaiserai'de görüldüğü gibi konsollar bulunmaktadır. [Şekil 4.57; 4.58] [75, s.64]

4.2. Suriye'deki Örnekler

Suriye, verimli topraklar üzerinde yer alması ve geçmiş dönemlerden itibaren ticaret merkezi olması sebebiyle Roma devleti için önemli bir kaynak oluşturmuş bir eyalettir. Bu bölgede bulunan Palmyra, Damascus, Gerasa ve Petra gibi şehirler daha önceki dönemlerde de ticaret yollarının üzerinde yer aldıkları için önemli merkezlerdi. Ancak Pax Romana ile gelen barış, bu bölgedeki şehirlerin de gelişmesini sağlamıştır. Burada kurulan koloniler de garnizon şehir olmanın ötesinde büyük ticaret merkezleri haline gelmiştir. Anadolu'dan farklı olarak getirilen standartlaşmanın sebebi; Helenistik dönemde oluşan rasyonel şehir planlamasının Roma şehir planlamasına kolaylık sağlaması ve bu eyaletteki bazı yöneticilerin Roma ile yakınlığıdır; örneğin Judea kralı Herod şehirlerinde Roma ideolojisini yansıtan yapılar inşa ettirmiştir.¹⁶ [81, s.309] İmparatorluk simgesi olan sütunlu caddelerin pek çok örneği de Suriye eyaletindeki şehirlerde yer almaktadır. [Şekil 4.59]

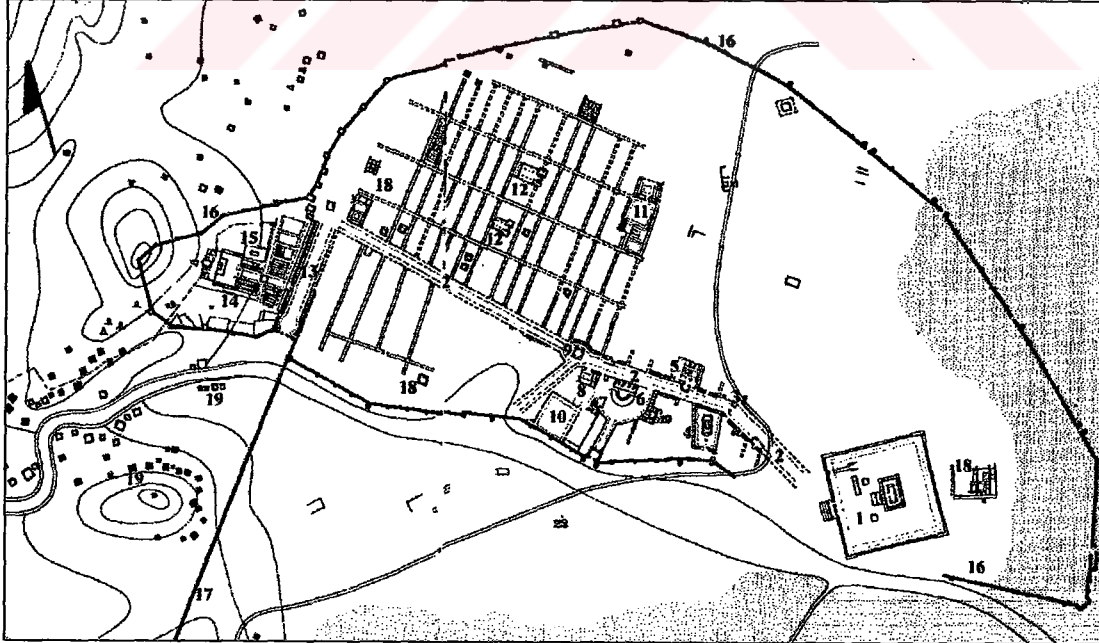
¹⁵ Bkz. Bölüm 4.2.1. Palmyra

¹⁶ MÖ 37-4

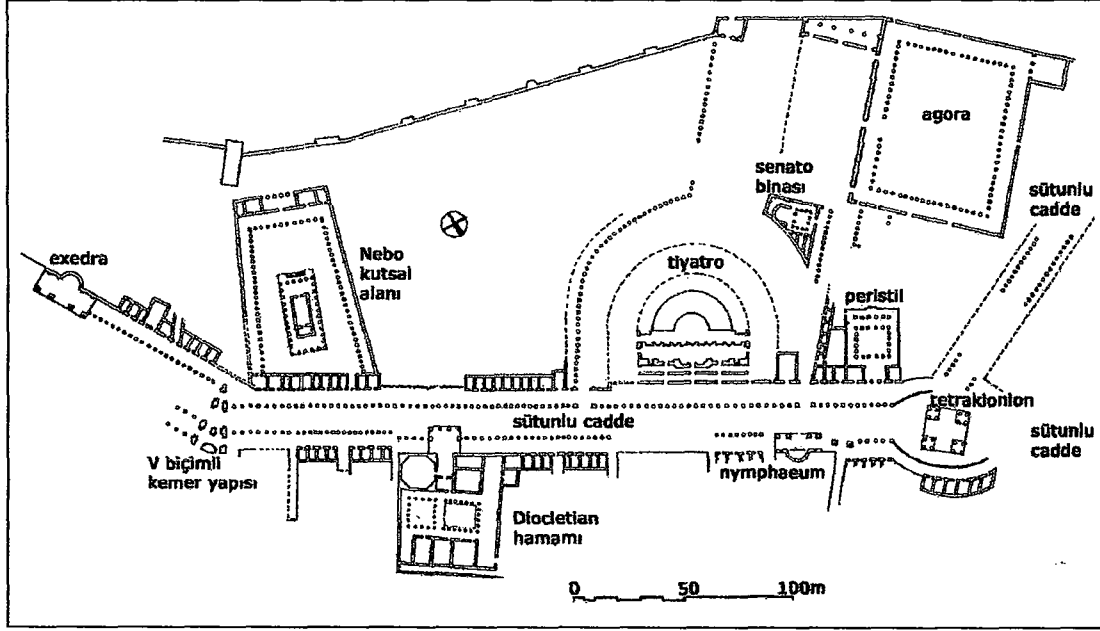

Şekil 4.59 Suriye haritası [69, s.110]

4.2.1. Palmyra

Şekil 4.60 Palmyra şehir planı [69, s.20]: 1.Bel kutsal alanı; 2.Sütunlu cadde; 3.Anıtsal kemer; 4.Nebo kutsal alanı; 5.Diocletian Hamamları; 6.Tiyatro; 7.Senato binası; 8.Cesareum; 9.Tetrasyon; 10.Agora; 11.Baalshamin kutsal alanı; 12.Bizans kilisesi; 13.Damascus caddesi; 14.Diocletian garnizonu; 15.Allat kutsal alanı; 16.Diocletian şehir surları; 17.Antik dönem suru; 18.Konutlar; 19.Mezar yapıları

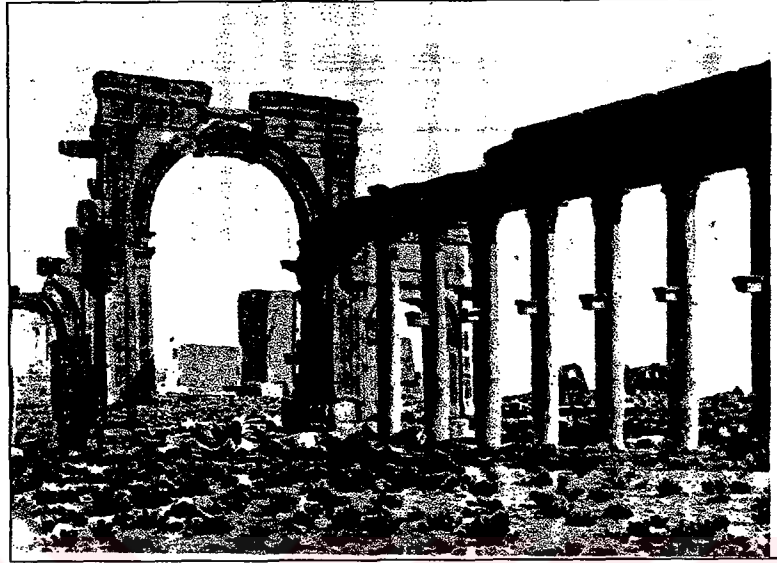
Şekil 4.61 Palmyra şehir merkezinin planı [40, s.20]

Şekil 4.62 Sütunlu caddeye bakış [79, s.175]

Palmyra, Suriye ile Mezopotamya arasındaki ticaret yolları üzerinde yer alır. [Şekil 4.59] Bu sebeple her dönemde önemli merkezlerden biri olmuştur. Augustus'un MÖ20 yılında Suriye'yi ziyaretinden sonra, Tiberius doğu eyaletlerinin güvenliğini sağlamak için görevlendirilmiş. Palmyra da, bu dönemde ticari açıdan gelişmeye başlamıştır. [62, s.44] Şehri kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda boydan boya geçen sütunlu cadde kırılmalar yapar ve bu yüzden üç parçadan oluşmaktadır. [Şekil 4.60] Başka bir sütunlu cadde ise, ana caddenin batı ucundan başlar ve Diocletian dönemi garnizonunun yanından geçer. Damascus olarak adlandırılan bu cadde, ana cadde ile dik açı oluşturmaktadır. 11m genişliğindeki cadde ve portiklerinin toplam genişliği 22

metredir. Yaklaşık 1200m uzunluğundaki güney-doğu yönündeki ana caddenin, MS II. yüzyılda inşa edildiği, üzerinde tespit edilen yazıtlardan anlaşılmıştır. Caddenin orta kesimi ise MS III. yüzyılda eklenmiş.

Şekil 4.63 Zafer takı ile sonlanan caddenin konsollu sütunları [62, Pl.III]

Doğrultudaki saptmalardan biri tetrapylon yapısı ile gizlenmiş. İkinci saptmada ise bir üçlü kemer tespit edilmiş. İnşa edilen tetrapylon, Gerasa'daki tetrapylon ile benzer bir yapıdır. [81, s.359] [Şekil 4.61] Tetrakionion dört büyük kaideye sahiptir. Bu kaidelerin her biri, entablatürlü dört sütunu taşır. [6, s.195] Sütunlar, üç parçadan oluşur; ortadaki parçada, heykeller için kullanılan konsollar vardır. [Şekil 4.63] Ancak tüm konsollarda heykel olup olmadığı bilinmemektedir. Bu konsollar, tüm cadde boyunca ve büyük tapınağın çevresindeki portiklerde görülmektedir. [6, s.197] Caddede sütunlar arasında kemerler kullanılmış. Kemerlerin üzerinde üç fascialı arşitravlar bulunmaktadır. [Şekil 4.62]

4.2.2. Bosra

Harran ovasının güneyinde, Der'a'nın 42km doğusunda ve Ürdün sınırından yaklaşık 10km uzaklıkta yer alan şehrin, Nabatealılar döneminden itibaren sürekli kullanıldığı tespit edilmiş. [Şekil 4.59] [16, s.350] 1980-84 yılları arasında Beyrut Amerikan Üniversitesi tarafından yürütülen kazılarda Erken Bronz Çağ'a kadar izlere rastlanmıştır. Bulunan seramiklerden bölgenin, MÖ II. binyılın başlarında kullanılmaya başlandığı anlaşılmıştır. [19, s.351] MÖ I. yüzyıldan itibaren Nabatea hanedanının idaresine girmiş

[Şekil 4.65] Doğu-batı aksındaki caddenin kesişimlerinde ve iki ucunda, kemerler ve tetrapylonlar bulunmaktadır. Bu caddenin batı ucunda oval bir piazza (8) inşa edilmiş. [19, s.352] [Şekil 4.66]

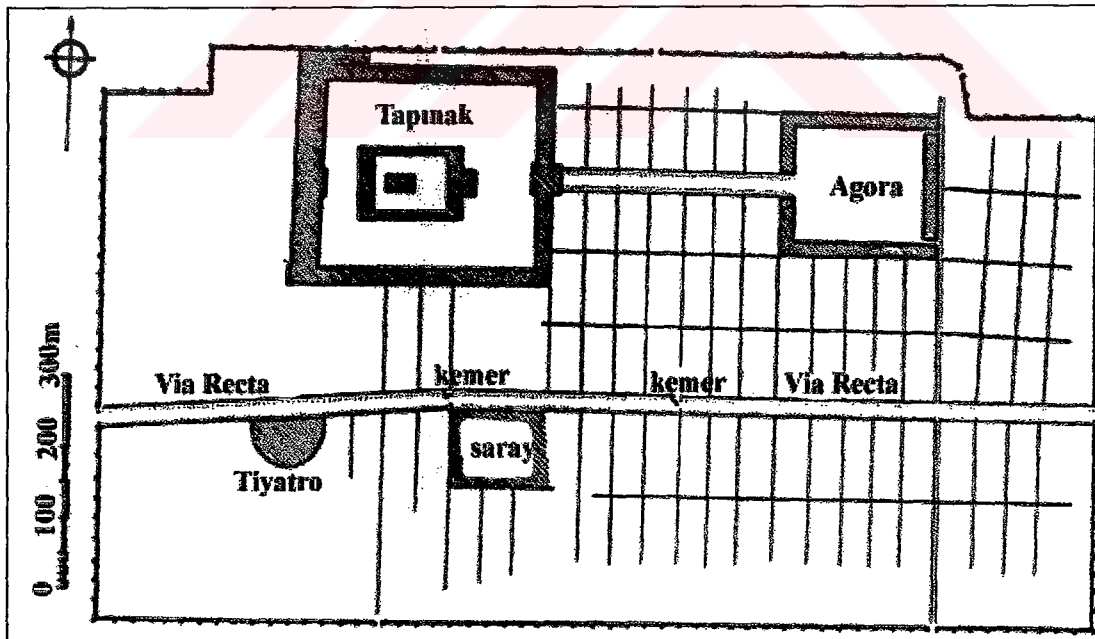
Şekil 4.66 Bosra şehir planı [19, s.351]: 1.Nabatea dönemi kemer; 2.Katedral; 3.Su deposu; 4.Büyük su deposu; 5.Tiyatro; 6.Hipodrom; 7.Geç dönem Amfitiyatrosu; 8.Oval meydan; 9.Sütunlu cadde; 10.Merkezdeki kemer; 11.Tiyatroya giden sütunlu cadde; 12.Güney Hamamı; 13.Kuzey-güney doğrultusundaki ana cadde; 14.Roma kampı

4.2.3. Damascus/Şam

Harran ovasında Palmyra ile Bosra arasındaki yol üzerinde yer alan eski bir yerleşimdir. [Şekil 4.59] Yazılı kaynaklar, en erken Geç Bronz Çağı'ndan itibaren önemli bir merkez olduğunu göstermektedir. MÖ 111 yılında bölgenin başkenti olan şehir, MÖ 64 yılında Roma'nın hakimiyetine girmiş ve Roma planlamasına uygun biçimde yeniden inşa edilmiş. [55, s.103] Dolayısıyla sütunlu caddelerin Helenistik dönem yolları üzerine inşa edildiği düşünülmektedir.

Orijinal ızgara plan üzerine Roma döneminde iki cadde inşa edilmiş; decumanus maximus (Via Recta), 1500m uzunluğunda ve şehri boydan boya kateder. [Şekil 4.67] Doğrusal olmayan bu cadde, üç kısma ayrılır ve doğrultu değiştirdiği noktalarda anıtsal kemerler bulunmaktadır. Genişliği 13,70m ve portikler 6m genişliğinde, toplam genişlik ise 25 metredir. Agorayı Jupiter (Zeus) Kutsal Alanı'na bağlayan bir diğer sütunlu cadde (Via Sacra) ise 250m uzunluğundadır. Bu iki cadde doğu-batı doğrultusunda yer alır ve iki cardo ile kesişirler. Batı cardosu Via Recta ile Via Sacra'yı birleştirir ve 980m uzunluğundadır. Doğu cardosu ise Via Recta ile kesişir ve 800m uzunluğundadır. [68, s.12] Decumanus üzerinde yer alan doğu kapısının dekoratif elemanlarının erken MS I. yüzyıla tarihlenmesi sonucunda, caddenin yine aynı dönemde inşa edildiği ve Severus döneminde tekrar dekore edildiği düşünülmektedir. [55, s.104]

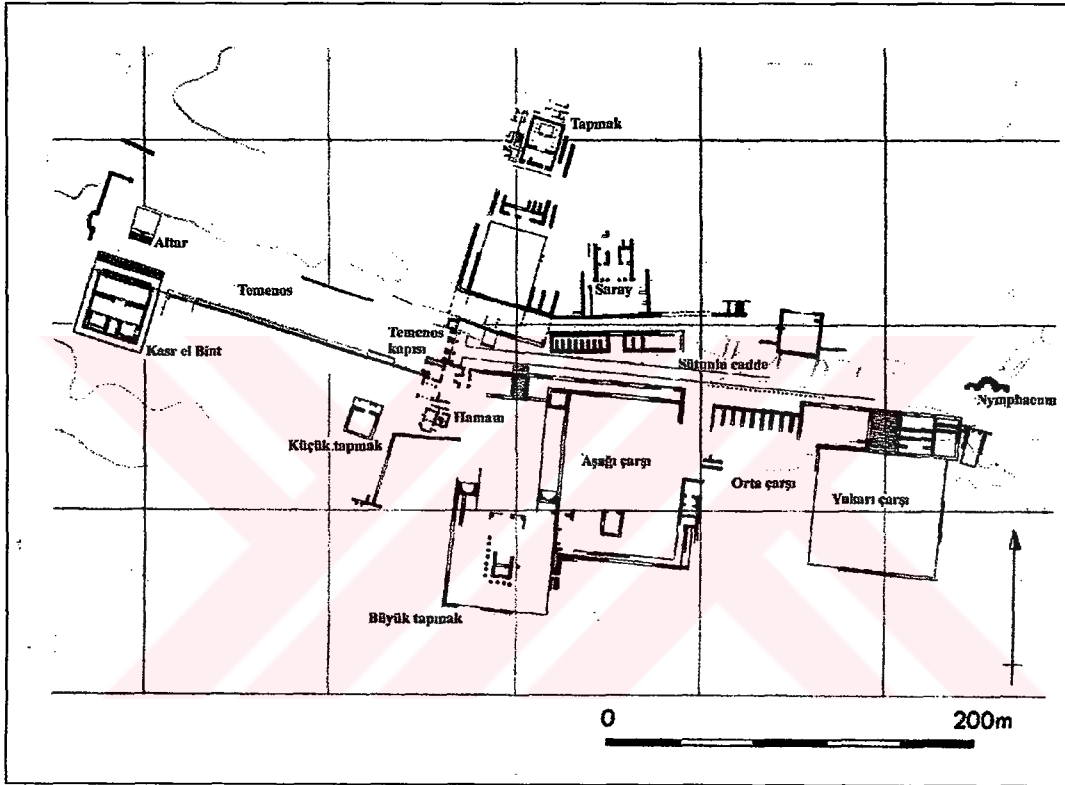
Caddelerdeki sütunlar, doğu mimarisine özgü kemerlere sahiptir. Üç basamaklı krepise sahip portik stylobatı, yol kotundan yaklaşık 0,70m yüksektedir. [68, s.13] Caddelerde bulunan dükkanların iki katlı ve düz damlı olduğu, dükkan sahiplerinin de yaz geceleri damların üzerinde kaldıkları düşünülmektedir. [6, s.195]

Şekil 4.67 Damascus şematik planı [68, s.11]

4.2.4. Petra

Suriye'nin güneyinde yer alan şehir, Roma dönemi ile birlikte gelişmiş ve bu gelişme İmparator Septimus Severus döneminin sonuna kadar devam etmiş. [Şekil 4.59] [14, s.51] Yazıtlardan, İmparator Maximian ve Diocletian dönemlerinde de şehrin iyi durumda olduğu anlaşılmaktadır (MS IV. yüzyıl) İmparator Hadrian şehri MS 130 yılında ziyaret etmiş. [14, s.55]

Şekil 4.68 Petra şehir merkezinin planı [14, s.137]

Roma döneminde erken MS III. yüzyıla kadar, sütunlu cadde ile birlikte pek çok yapı inşa edilmiş. [Şekil 4.68] Sütunlu cadde şehrin merkezinde doğu-batı doğrultusunda temenos kapısına kadar uzanmaktadır. Yapılan kazılarda 240 metresi ortaya çıkarılabilmektedir. Günümüzde sadece alt yapısı bulunan nymphaeumdan sonra ne kadar doğuya gittiği bilinmemektedir. [Şekil 4.69] [14, s.135] Cadde muhtemelen önceden kullanılan tören yolu, Via Sacra üzerinde yer almaktadır. Cadde genişliği 6m, portik genişliği ise 4m olarak tespit edilmiş. İki basamakla çıkılan portiklerde yer alan sütunlar arası mesafe 2,50 metredir. Cadde üzerindeki yapıların bazıları, portiğe paralel gitmediği için bu kısımlardaki portiklerde çatı olup olmadığı kesin değildir, ancak agoraların hizasındaki portiklerin tek eğimli bir çatıya sahip olduğu

düşünülmektedir. Caddenin mimari üslubu, MÖ I. yüzyılın sonlarında veya MS I. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiğini göstermektedir. [50, s.45] Muhtemelen cadde portikleri de temenos kapısı ile aynı dönemde, MS II. yüzyılda inşa edilmiştir. [68, s.46]

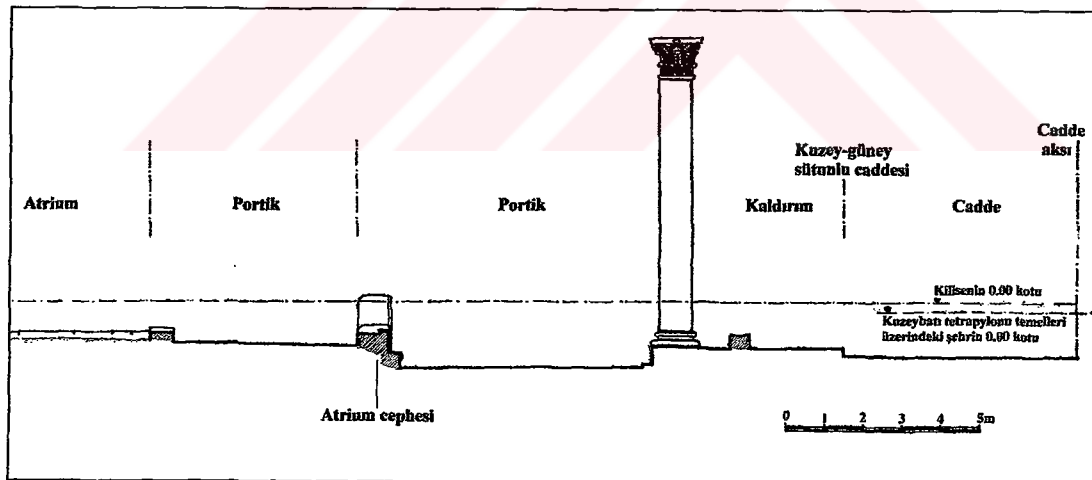
Şekil 4.69 Sütunlu caddeden batı ucundaki temenos kapısına bakış öneri restitüsyonu [14, s.55]

Mimaride iki farklı üslup uygulanmış; sütunlu caddede kullanılan Roma tarzı sütunlar, ince yapılı, sert bir taştan ve silindirik kesitli iken; henüz kazılmamış Nabatea hanedanı dönemi tapınağı civarında bulunan yerel sütunlar, ince ve düz plakalardan oluşmuş, ancak güçlü görünmesine rağmen taşıyıcı olarak sağlam yapılı değildir. [14, s.57] Aşağı ve yukarı agoraların caddeye bakan cephelerinde küçük dükkanlar bulunmaktadır. Henüz araştırılmamış bu ticari agoraların arasındaki alanın develerin konaklama yeri olduğu düşünülmektedir. [14, s.137] Caddenin altında çeşitli çakıl izlerine rastlanmış, dolayısıyla bugün tespit edilen cadde, MS 106 yılındaki Roma hakimiyetinden sonra inşa edilmiştir. Alt katmanlarda tespit edilen izler ise Nabatea dönemine aittir. [14, s.138] Alt yapıya ait kalıntı bulunamamakla beraber, Roma dönemi öncesi yapıların büyütülme aşamasında elden geçirildiği tahmin edilmektedir. [14, s.139]

Helenistik şehir, daha önceki dönemlerde pazar olarak kullanılan açık bir agora alanının çevresinde gelişmiştir. Roma döneminde bu alan, ticari bir merkez haline gelmiş ve daha az açık alan bırakılmış. Geç II. ve erken III. yüzyılda, özellikle şehrin güney ve batı kısımları şehir surlarına kadar yapılaşma tespit edilmiştir. Severan hanedanı döneminde ise şehrin kuzey kısmı garnizon için ayrılmış.

4.2.5. Apamea

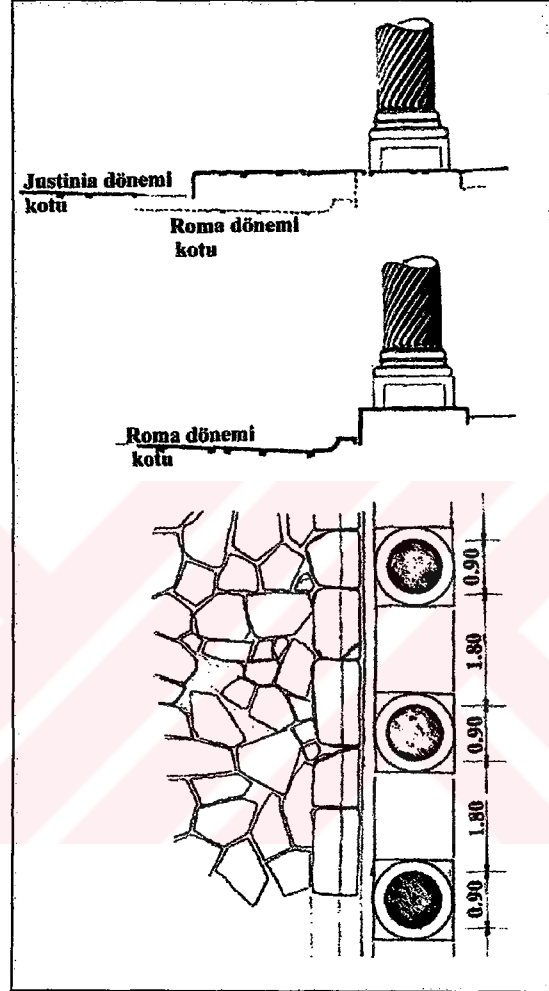
Asi vadisinde, Kuzey Suriye'deki 'tetrapolis' şehirlerinden biridir. [Şekil 4.59] I.Seleukos tarafından MÖ 300/299 yılları arasında kurulan şehrin isminin, Seleukos kraliçesi Apama'dan geldiği muhtemeldir. [9, s.145] Belçikalı arkeologlar tarafından yapılan kazılarda, MÖ 850-840 yılları arasına tarihlenen, Hama Kralı'na ait bir Neo-Hitit stela bulunmuş; bu anıt, şehrin o dönemlerde de önemli bir merkez olduğunu göstermektedir. Filozof Numenius'un (MS geç II. yüzyıl) okulunu şehirde kurmasından sonra, felsefe okullarının merkezi olmuş. Roma döneminde, MS III. yüzyılda, Pers ve daha sonraki dönemlerde Sasaniler'e karşı, Legio II Parthica adlı kışlık karargah burada kurulmuş. [9, s.146]

Şekil 4.70 Apamea sütunlu caddesi doğu-batı kesiti [7, Pl. VII]

Helenistik şehir bakıldığında, şehir duvarlarının MÖ II. yüzyıl sonlarında inşa edildiği, şehrin dört mahalleye bölündüğü ve Seleukos şehirlerinde gördüğümüz 2:1 oranında insulalara (55x110) sahip olduğu tespit edilmiştir. [Ek E.1] Helenistik dönemde Dor-Toskan kompozit stilinde sütunlar inşa edilmiş olan ana caddeye, MS 115 yılındaki depremden sonra Korint stilinde portikler eklenmiş. [Şekil 4.72; 4.73; 4.74] Kuzey-güney aksında yer alan cadde yaklaşık 2km uzunluğunda, 37,50m genişliğindedir.

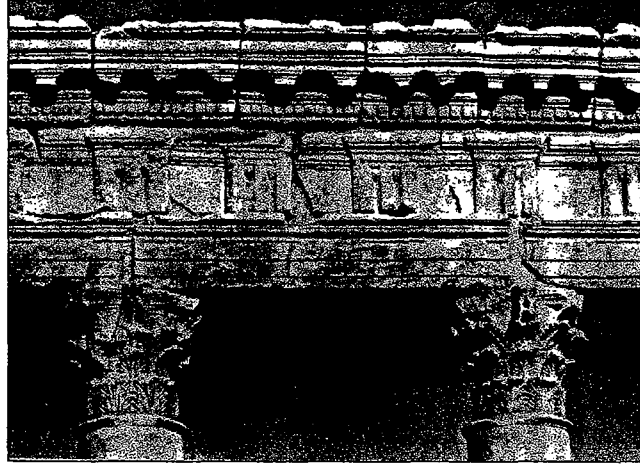
[Şekil 4.70; 4.71] Ayrıca portikler mozaik döşemeye sahiptir. [Ek E.2] Cadde üzerinde yüzlerce dükkan ve atölye, anıtsal hamamlar, büyük bir halk tuvaleti, anıtsal çeşme, tapınakların ve daha sonra inşa edilen sinagog ve kiliselerin girişleri bulunmaktadır.

Şekil 4.71 Apamea sütunlu cadde kesiti [34, s.153]

Şekil 4.72 Kuzey-güney yönündeki sütunlu cadde portiğinden bir görünüş [40, s.45]

Şekil 4.73 Sütunlu caddenin kuzey kesimindeki portik entablaturü [8, Pl.II]

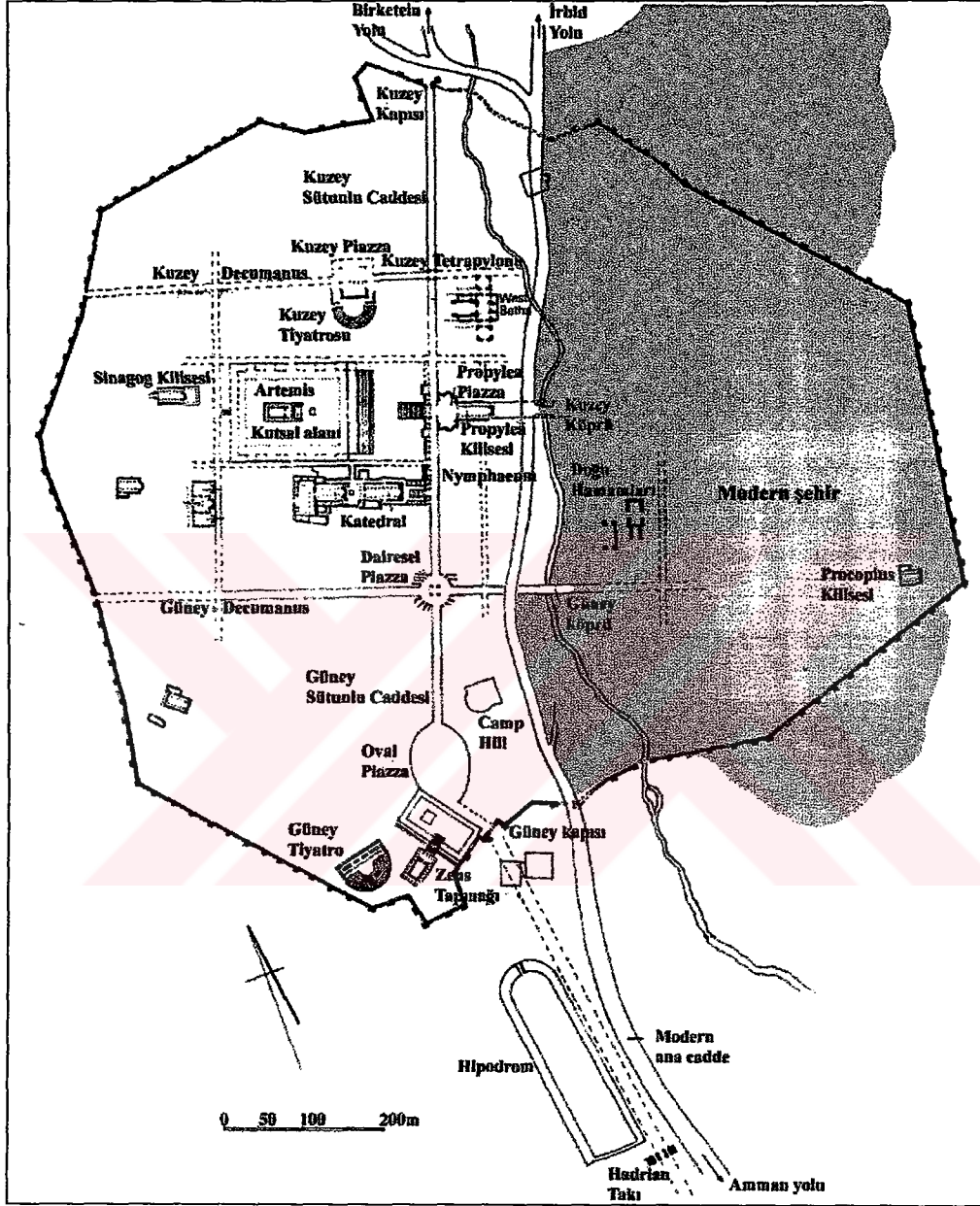
Şekil 4.74 Sütunlu caddenin orta kesimindeki portik entablaturü [8, Pl.II]

4.2.6.Gerasa

Gerasa, güney Suriye ve güneydoğu Filistin’de bulunan on şehrin oluşturduğu Decapolis bölgesi içinde yer alır. [17, s.16] Persler’le yapılan barış sonrasında rahatlayan ticaret sonucu, kuzeyde Palmyra ve güneyde Petra, MÖ 20 yüzyılda kalkınan ilk şehirler olmuş. Bu gelişmeden, MS I. yüzyılın ikinci yarısında Gerasa da etkilenmiş. [32, s.40] Bulunan yazıtlar, şehrin, MS 22-76 yılları arasında yeniden planlandığını göstermektedir. [32, s.41]

Helenistik şehrin güney ucuna eklenen yeni şehrin planı, topoğrafyaya uygun biçimde, kuzey-güney aksı üzerinde oluşturulan bir ızgara sisteme sahiptir. Helenistik şehrin aksı ise kuzeydoğu-güneybatı doğrultusundadır. Bu iki farklı doğrultudaki aks, oval bir piazza ile birleştirilmiş. Oval piazza konumu itibarıyla, hem tapınağa görsel bir yol gösterici, hem de yeni şehre giriş noktasını oluşturur. [Şekil 4.76] Piazzanın kuzey

ucunda iki kavisli kolonadı birleştiren ve cardoya girişi sağlayan bir üçlü kemer inşa edilmiş. [17, s.80] Şehire güney kapısından girildiğinde, kolonatlar piazzaya yönlendirir ve daha sonra üçlü kemer yapısı ile cardoya ulaşılır. [17, s.81] [Şekil 4.78]

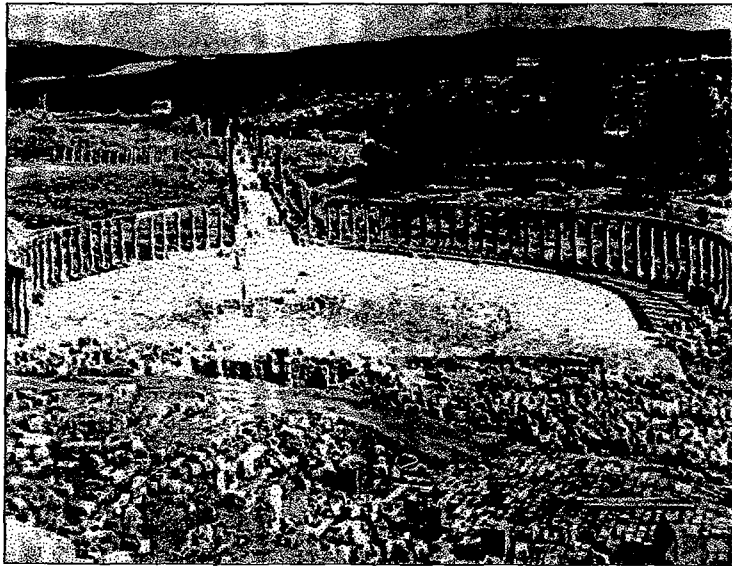

Şekil 4.75 Gerasa şehir planı [17, s.83]

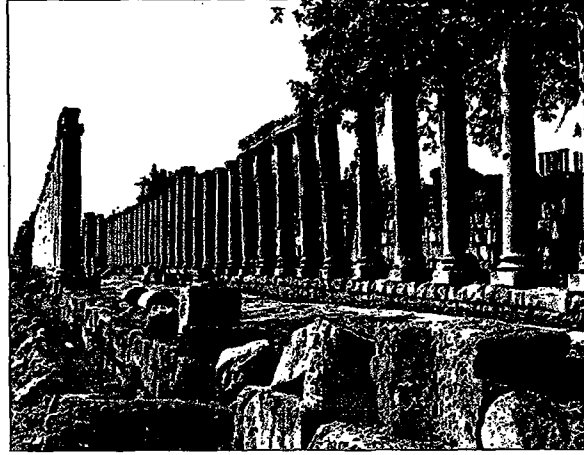
1. yüzyıl içinde tamamlanan projenin ilk aşaması, Trajan öncesi dönemdedir. Bu dönemde cardo ve decumani inşa edilmeye başlanmış, ancak kaplama ve portiklerin inşa tarihi kesin değildir. Cardio 710, kuzey decumanus 540 ve güney decumanus 620m uzunluğundadır. [Şekil 4.79; 4.83] Cardio 5,40m, kuzey decumanus 7,60m ve güney decumanus 7m genişliğindedir. [Şekil 4.75] Portik genişlikleri de farklı boyutlardadır, cardonun 4m, her iki decumanus altışar metre genişliğindedir. [68, s.48]

Bu noktada unutulmaması gereken; cardonun Forum ile Kuzey Tetrapylon arasında kalan bölümleri Korint tarzında sütunlara sahipken; kuzey kısmı, kuzey decumanus ve Forum'un bir kısmındaki sütunlar ise İon tarzındadır. [Şekil 4.77] Ayrıca cardonun güney ve orta kısmı bir dönemde genişletilmiş. Bu yenileme, Güney Tetrapylon podiasının inşası ile (Hadrian ya da Antoninus Pius (MS 86-161) dönemi), Artemis ve Propylea Katedrali inşası (yaklaşık MS 150) arasına tarihlendirilmektedir. Eğer cardonun orijinal düzeni İon tarzında ise, Forum ve daha eski döneme tarihlenen İon tarzı Zeus tapınağı ile düzen, plan ve tarih açısından ilişkilendirilebilir. [32, s.42] İkinci aşaması, Trajan döneminde yolların güvenlik altına alınması ile birlikte, refahın artmasına rastlar. Trajan'ın şehire katkıları kesin olarak bilinmemekle beraber, cardonun kuzey ucunda bulunan kapı üzerindeki yazıtta Trajan, 'kurtarıcı ve koruyucu' olarak adlandırılmıştır. [32, s.47]

Hadrian döneminde de şehir gelişmeye devam etmiş, şehri MS 129/30 yılları arasında ziyaret eden Hadrian için bir zafer takı inşa edilmiş. [32, s.49] Bu yapı ile eş zamanlı oluşturulan yeni mahalle ile birlikte şehir, üçte bir oranında büyütülmüş. Bu dönemin iki önemli noktasından birinde, takın inşasından sonra tak ile benzerlikler içeren yeni bir güney kapısı inşa edildi. Zafer takı şehrin planlanmasında sınır noktayı oluşturmaktaydı. Hadrian Atina'da olduğu gibi, Gerasa'da da yeni mahalle projeleri ile bizzat ilgilenmiş. Yine bu dönemde yapılan güney kapısı da Hadrian'ın Atina'da yaptırdığı kapı ile benzerlikler taşımaktadır. [32, s.51]

Şekil 4.76 Oval piazza [17, s.38]

Şekil 4.77 I. yüzyıl İon stili korunmuş kuzey sütunlu caddesi [17, s.171]

Şekil 4.78 Cardodan oval piazza girişine bakış öneri restitüsyonu [17, s.139]

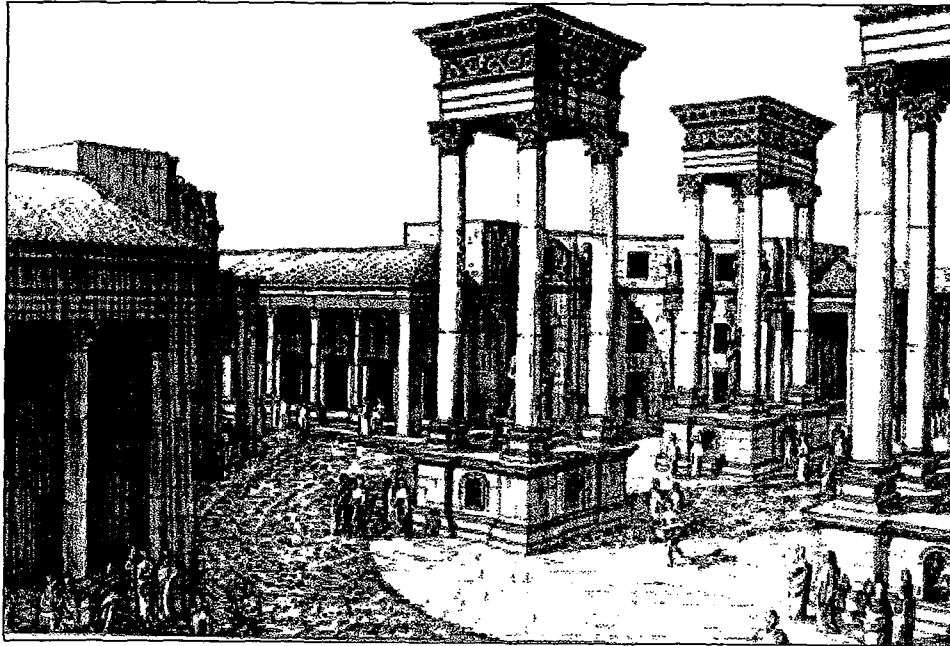
Şekil 4.79 Güney Tetrakionia'nın dairesel piazza inşa edilmeden önceki durumunu gösteren öneri restitüsyonu [17, s.50]

Antoninus döneminde şehirdeki gelişmeler en üst seviyeye ulaşmış. Bilinmeyen bir sebepten dolayı Hadrian'ın yeni mahalle projesi durdurulmuş ve şehir içinde yapılaşmaya ağırlık verilmiş; Artemis mabedi, cardonun doğu ve batısındaki propylaea (MS 150), Via Sacra, üçlü kemer yapısı(Severus Alexander dönemi) gibi. Bu

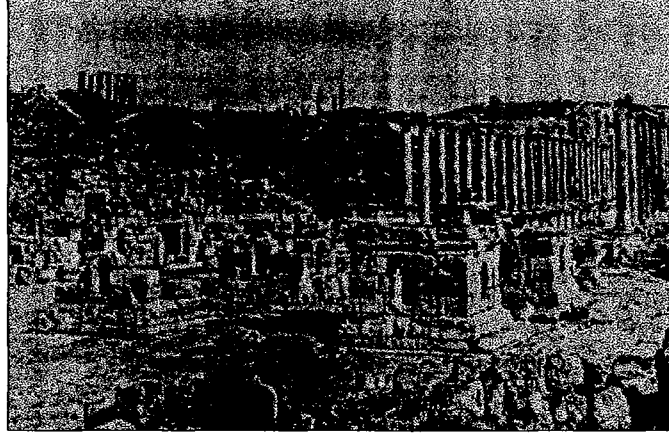
gelişmeler sırasında Forum'dan Artemis Temenos'una kadar cardo genişletilmiş; ve İon yerine Korint stilinde inşa edilmiş. Yeni bir üçlü kemer yapısı, cardonun Forum ile birleştiği noktada inşa edilmiş. Cardo ile güney decumanusun kesişiminde ise, daha eski olma ihtimali ile birlikte, bir tetrakionia inşa edilmiş. [Şekil 4.80; 4.81; 4.82] [32, s.53] Bu dönemin inşa edilen önemli bir yapısı, Artemis tapınağı yanındaki Zeus tapınağıdır (MS 163). III. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nda yaşanan kriz Gerasa'yı da etkilemiş ve mimari gelişmeler durmuş. [32, s.57]

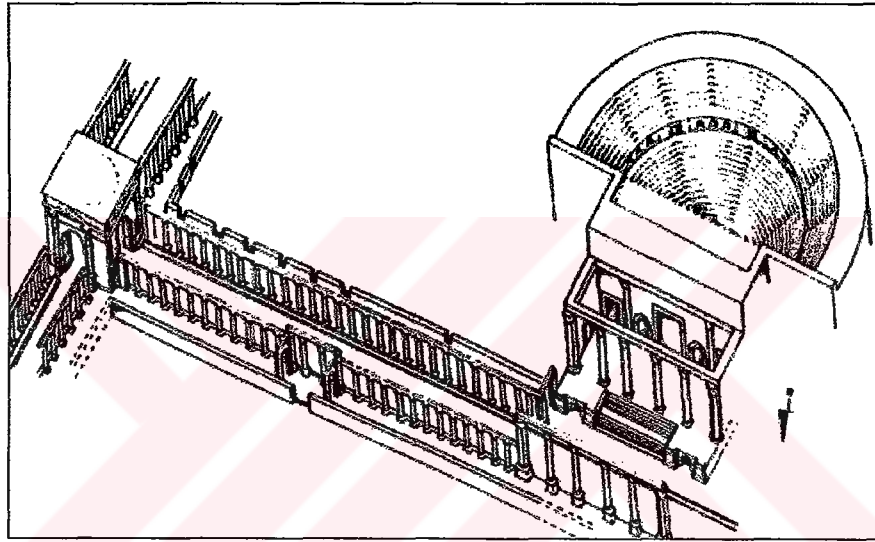
Şekil 4.80 Günümüzde güney sütunlu caddesi [17, s.137]

Şekil 4.81 Güney Tetrakionia ve dairesel piazza öneri restitüsyonu [17, s.139]

Şekil 4.82 Günümüzde Güney Tetrakionia ve dairesel piazzanın durumu [17, s.139]

Şekil 4.83 Cardo, kuzey tiyatrosu ve kuzey decumanus kesişimindeki tetrapylon öneri restitüsyonu [68, s.37]

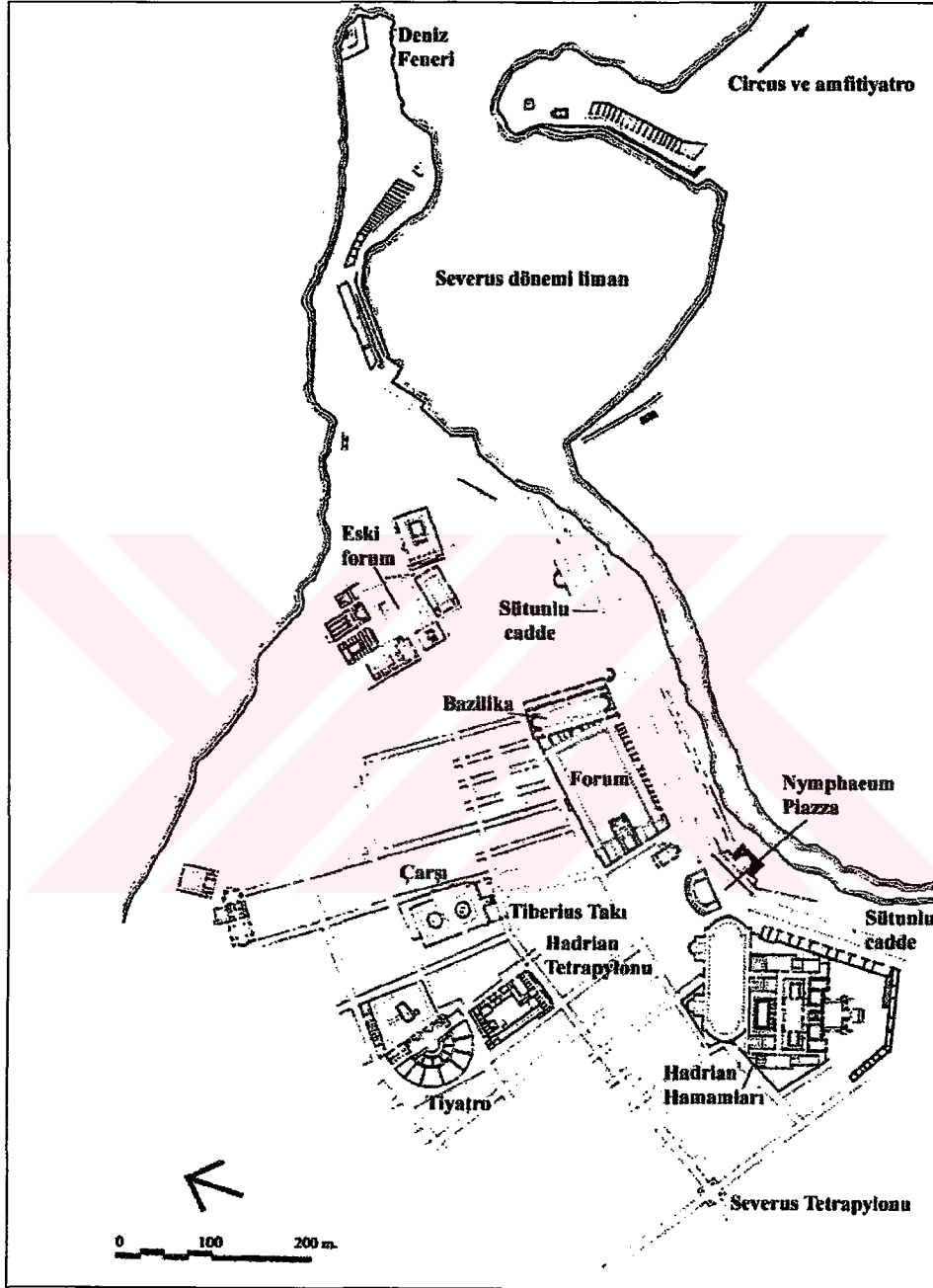
4.3. Kuzey Afrika'daki Örnekler

Kuzey Afrika, Cumhuriyet döneminde İtalya'ya sağladığı kaynaklar açısından ticari bir öneme sahipti. Bu eyalette kurulan kolonilerin bir kısmı Timgad ve Djemila şehirleri gibi emekli askerler için kurulurken, bir kısmı da Lepcis Magna örneğinde olduğu gibi, var olan şehirlerin yeniden biçimlendirilmesi ile oluşturulmuştu.

4.3.1. Lepcis Magna

Önemli Roma limanlarından biri olmuş olan şehir, Libya'nın batı kısmındaki Tripoli şehrinin 120km doğusunda yer alır. Doğal bir limana sahip şehir ilk olarak MÖ VI. yüzyılda Fenikeliler tarafından kurulmuş. [51, s.140] Augustus döneminden itibaren

şehir genişletilmeye başlanmış, özellikle Lepcis'in önemli bir ailesinden gelen Septimus Severus'un imparator olması ile gelişmeler en üst düzeye ulaşmıştı. [30, s.348] Bu dönemin en önemli gelişmesi, inşa edilen limandır.

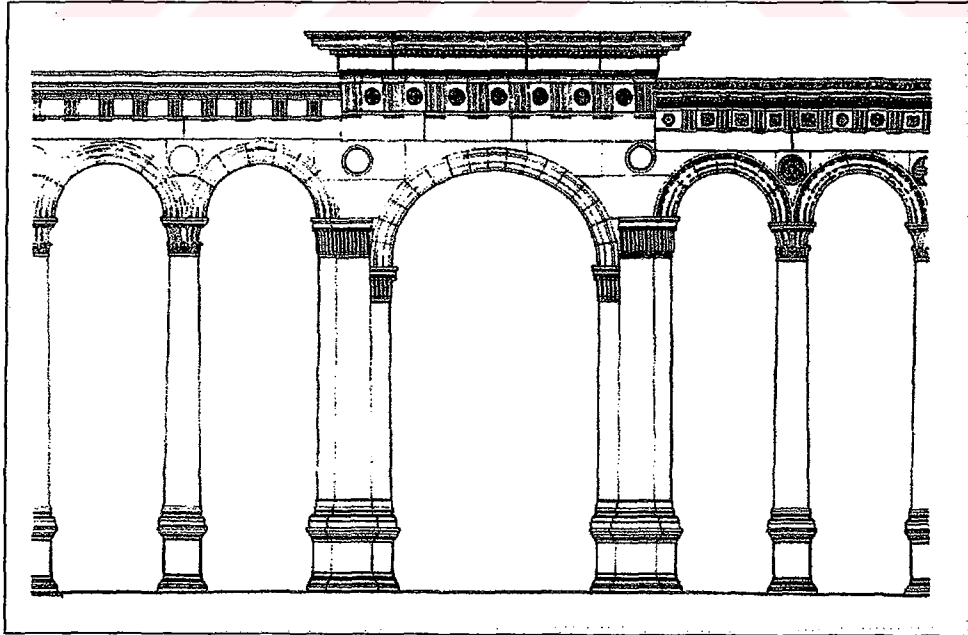

Şekil 4.84 Lepcis Magna şehir planı [40, s.42]

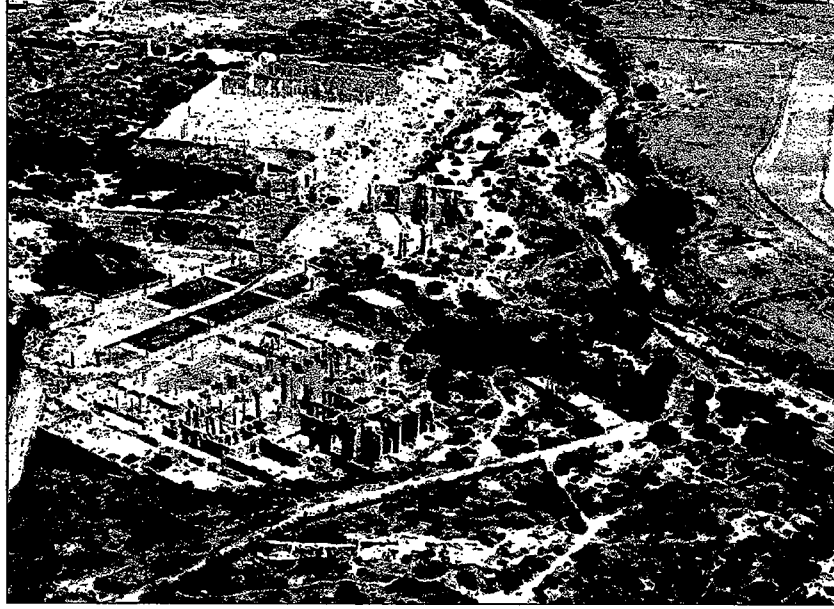
Şehrin erken dönemdeki merkezi, eski forumun çevresinde gelişmiş. Hadrian döneminde ise konut bölgesinin güneydoğu kısmında, bir palaestra ve kuzey kısmında hamamlar inşa edilmiş. Severus¹⁹ döneminde ise anıtsal ve dört geçitli bir kemer yapısı, ana cadde ile sahil yolunun kesişiminde inşa edilmiş. Ayrıca Hadrian

hamamlarının doğu kenarında, kuzeydoğudaki limana giden bir sütunlu cadde inşa edilmiş. [Şekil 4.84; 4.86] Bu hamamların karşısına anıtsal bir çeşme ve sütunlu caddenin açđ değiştirdiği alanda küçük bir piazza inşa edilmiş. [30, s.349] Caddenin kuzey kenarına, yine bu dönemde, büyük bir forum ve bazilika inşa edilmiş. Caddenin güneydoğu kapısı civarındaki forum Severan tapınağına yönlendirilmiş ve Caracalla (198-217) döneminde bitirilen bazilikaya caddedeki dükkan cephesinden bir giriş verilmiş. [30, s.350]

Sütunlu cadde, şehrin en çok zarar görmüş yapılarındandır; çünkü MS VI. yüzyıldan sonra bir tarihte, nehir yatağında bulunan cadde, sel sonucu yıkılmış. Anıtsal çeşme yapısının bir kanadının sağlam kalması sayesinde de bir kısmı korunabilmiş. Selin verdiği zarar bugün dahi gözlenebilmektedir. Bu zarara rağmen caddenin genel özellikleri tespit edilebilmiş; cadde 400m uzunluğunda ve sütundan sütuna 21m genişliğindedir. Severus dönemi limanının güneybatı kenarından Hadrian hamamlarının yanındaki piazzaya ulaşır. İki tarafındaki portiklerin genişliği 10m, toplam genişlik ise 42,50m tespit edilmiş. Portik cephesindeki süreklilik yan sokaklara açılan girişlerde de kesilmemiş ve portikler piazzanın başladığı noktada kemerlerle sonlandırılmış. [Şekil 4.85] Liman tarafındaki kısım çok zarar gördüğü için tespit edilememekle birlikte, bu kısımda da kemerle sonlandırıldığı tahmin edilmektedir. [80, s.67]

Şekil 4.85 Forumun güneybatı ucunda yer alan cadde portiğinin, yan sokağa açılan kapı cephesi ile ilişkisini gösteren öneri restitüsyon görünüşü [80, s.70]

Şekil 4.86 Hadrian Hamamları üzerinden sütunlu cadde ve Severus dönemi yapılarına bakış [80, Pl.II]

Cadde portikleri simetrik inşa edilmiş. [80, s.71] Sadece kuzeydoğudaki bazilikanın girişinde ve forumu güneybatıdan sınırlayan sokak girişinde kullanılan kemerler farklıdır. [Şekil 4.85] Cadde portikleri, forumun portiklerinin daha yüksek tutulmuş benzerleridir. Bu yükseklik sütun kaideleri altına yerleştirilen tabanlar ve kemerlerle sağlanmış. Sütunlar arası ise merkezden merkeze 3,10 metredir. Kemer ve entablatur sarı kireçtaşından, Attik stildeki kaideler ve Korint stilindeki başlıklar Marmara Adası mermerinden, sütun gövdeleri ise yeşil Carystian cipollino taşındandır. Dor stilindeki entablatur üzerindeki frizler çatı kirişlerini taşımaktadır. Diğer örneklerde görülmeyen kemer uygulaması gibi, çatı örtüsü de düzdür. Ancak forum ve bazilikaya cephe veren kuzeybatı portiğindeki kısımda kullanılan malzeme ve bezeme daha zengin tutulmuş; başlıklar ve kaideler Pentelikan mermerindendir, kemer ve entablaturlerde kullanılan kireçtaşı daha iyi kalite ve gri-beyaz renklidir. [80, s.72]

Piazzadan cadde portiklerini ayıran beyaz kireçtaşı iki kemer, eski şehirden gelen iki önemli cadde girişini vurgular. Caddeden bazilikaya girişte yer alan kemer, diğer kemerlerden iki kat daha geniştir. Devam eden kemer hizasını koruyabilmek için yarım sütunlar kullanılmış. Kemerin üst kısmında yer alan kornişin, diğer kısımlarla ilişkisi kesinleştirilememiştir. Şekil 3.85’de görülen öneri bir restitüsyondur. [80, s.73] Ancak iki kısım arasında bir süreklilik olmadığı da anlaşılmıştır. Ayrıca korniş üzerinde yer alabilecek bir parapet olup olmadığı da anlaşılamamıştır. [80, s.74]

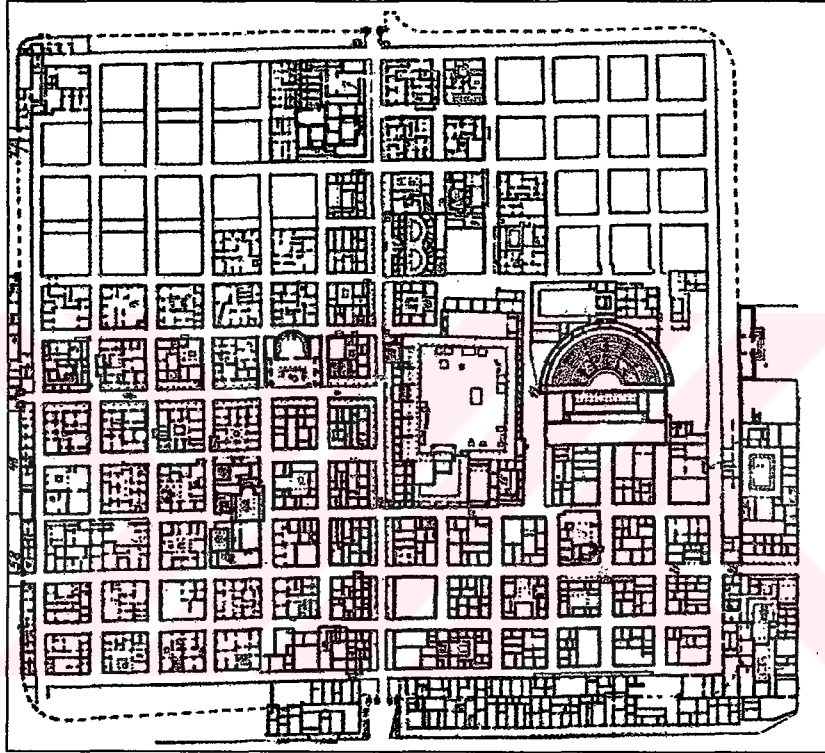
Portiklerde kullanılan oran dikkat çekicidir; çünkü 10m genişliğe sahip mekanların yüksekliği stylobattan çatı örtüsüne 11,40 metredir. İç kısımda var olan ahşap kirişler düşünülse bile hala çok yüksek bir kesite sahiptirler. Uygulanan çarpıcı yüksekliğe rağmen portik iç cepheleri çok sade bırakılmış. Tespit edilen döşeme ise alçı, kil ve molozdan *battuto* biçiminde inşa edilmiş. Bu bitmemişlik dış duvarlarda da görülmektedir. Ancak bu şekilde bırakılmalarının sebebi bilinmemektedir. [80, s.75]

Sütunlu caddenin de içinde bulunduğu yapı kompleksinin Severus ve oğlu Caracalla döneminde inşa edildiği yazıtlardan anlaşılmaktadır. Ancak bu projenin tasarımının daha önceki dönemlerden itibaren geliştiğine dair bazı savlar da bulunmaktadır; örneğin bazilika ve forum birbirine dik açı oluşturacak biçimde yerleştirilmişken, daha sonra sütunlu caddenin aksına göre sınırlandırılmışlardır. [80, s.104] Yapılan incelemelerde, yapım teknikleri açısından sur duvarlarının, bu yapı programı içinde en erken uygulanan kısmı olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca yapım aşamasında tüm yapı kompleksinin planlamasında kısmi değişiklikler yapılmış. Bu değişikliklerin sadece yapım aşamasında oluşturulduğu düşünülse bile, yuvarlak piazza uygulaması orijinal planlamada sapmaya sebep olmuş ve kazılarda bu değişikliğin MS 211 yılından çok daha erken bir dönemde gerçekleştirildiği anlaşılmıştır. [80, s.105] Projenin ortaya konuluşu Severus'un tahta geçişinden (MS 193) hemen sonra gerçekleşmiş olmalı. Planda yapılan değişiklik ise yukarıda bahsi geçen yuvarlak piazza ve bazilika ile sütunlu cadde arasında oluşturulan kuzeybatı yönündeki genişlemedir. [80, s.106] Diğer yapılar inşa edilirken sütunlu cadde parça parça inşa edilmiş olmalı; büyük ihtimalle son bölümü forum ve bazilika cephelerinin bulunduğu kısma rastlamaktadır. Caracalla'nın 217'deki ölümü ile birlikte yapım süreci durmuş. Sonuç olarak limandan başlayan bütün kompleksin tasarım ve inşa süreci 193 ile 216 yılları arasına tarihlenmektedir. [80, s.107]

4.3.2.Timgad

Timgad, Trajan döneminde Lambaesis kalesinden emekli olan askerler için kurulmuş bir kolonidir. Katı bir plana sahip olan şehir, kare biçimi ve yuvarlatılmış köşeleri ile bir kaleye benzemektedir. Şehri boydan boya geçen doğu-batı doğrultusundaki decumanus ve onu dik kesen cardo portikli ve diğer eyaletlerde de örneklerine rastlanan, T biçiminde konumlandırılmışlardır. Ana aksların T biçiminde konumlanması,

Roma garnizon planlamasının ana akslarını oluşturan *via principalis* ve *via praetoria*'nın T şeklinde konumlanışını anımsatmaktadır. [51, 136] Forum gibi açık alanlar hariç, sokaklar şehrin yaklaşık üçte birine yakın bir alanı kapsar ve Timgad bu açıdan istisnadır. [40, s.36] Decumanus 7-8m, diğer tüm sokaklar ise 5-6m genişliğindedir. Portik genişliği ise 2,5-3m; dolayısıyla caddenin toplam genişliği yaklaşık 14 metredir. Decumanusun yaklaşık yarı uzunluğundaki cardonun genişliği ise 6 metredir. [40, s.37]

Şekil 4.87 Timgad şehir planı [63, s.192]

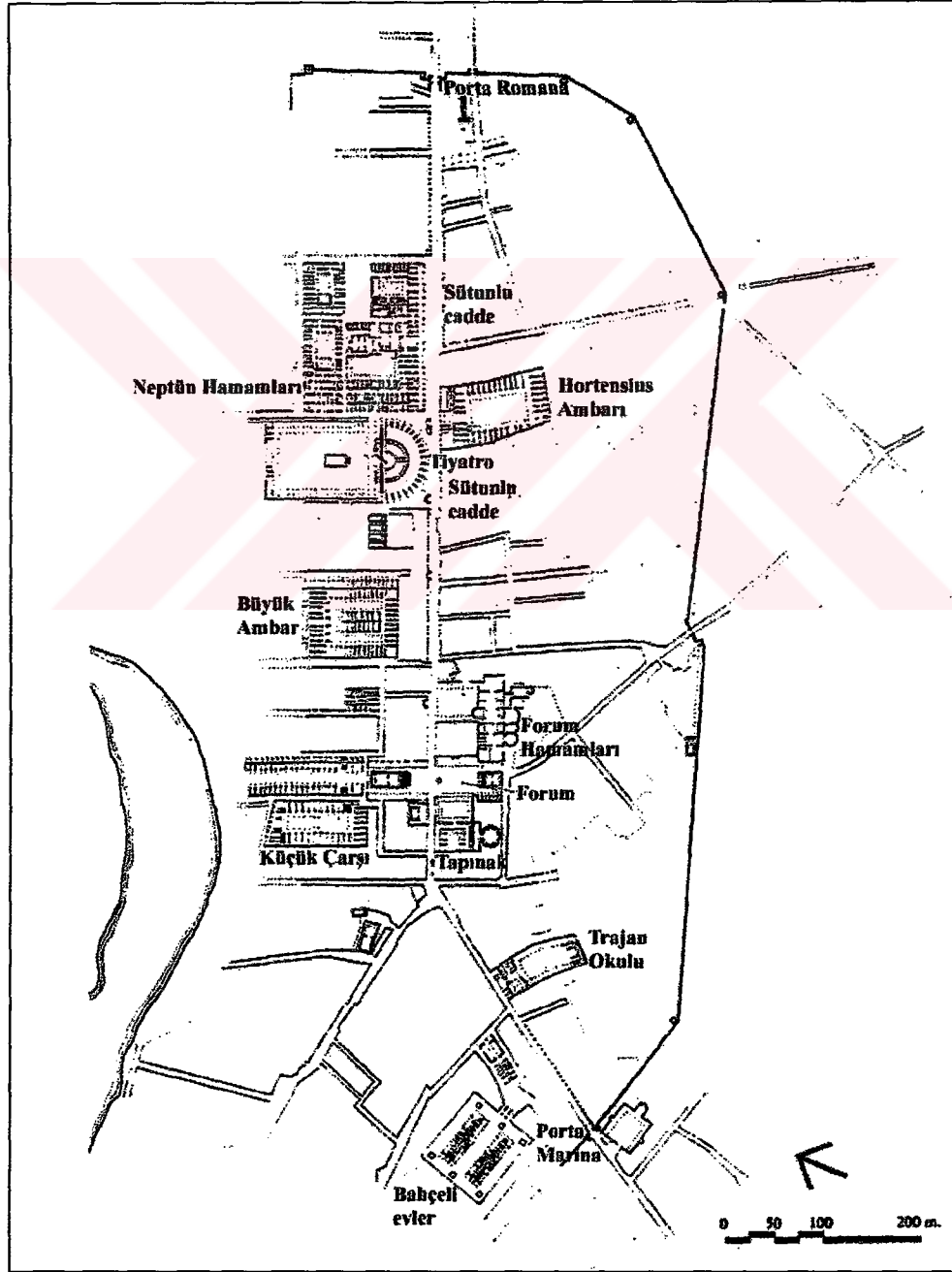
4.4. İtalya'daki Örnekler

4.4.1.Ostia

Günümüzde Ostia, imparatorluk dönemindeki şehrin genişletilmiş halidir. Ancak MÖ IV. yüzyıldaki yerleşimin genel hatları tespit edilmiştir. Şehir ilk olarak, MÖ335 yılında Tiber nehrinin deltasında askeri birlikler ve aileleri için kurulmuş. [27, s.231] Castrum²⁰, a ait orijinal duvarlar, şehir genişletilirken yıkılmış, kısmen binalar arasında kalan parçalarından genel çizgi belirlenebilmiş.

²⁰ Castrum: Roma kampı

Koloninin genel planı; birbirine dik iki cadde ile dört parçaya bölünmüş bir dikdörtgendir. [Şekil 4.88] Doğu-batı yönündeki decumanus, Roma'dan gelen yolun devamıdır, cardo ise ortasından caddeyi dik keser. Ancak cardo ve decumanusun orijinal plana ne kadar uygun olduğu daha sonraki kazılarda belli olacaktır. [46, s.116] Daha önceki dönemlerde de forum olup olmadığı bilinmemekle beraber, cardo ve decumanusun kesiştiği yerde Roma dönemine ait bir forum bulunmaktadır. MÖ I. yüzyılda, muhtemelen Sulla döneminde, Ostia çevresinde bir sur inşa edilmiş Bu surun içinde kalan kısmın üçte ikisi kazılarda ortaya çıkarılmıştır. [Ek G.1]

Şekil 4.88 Ostia şehir planı [40, s.49]

Kazılmamış kısımlar, MS II. yüzyıl ve sonrasına tarihlenmektedir. Kazılan kısımda genel olarak cumhuriyet dönemi ve erken imparatorluk dönemine kadar ulaşılabilmiş. [46, s.117] Sulla dönemi öncesi inşa edilmiş şehir surlarından, yeni sur inşa edilmeden önce şehir planının uygulanmaya başlandığı anlaşılmıştır; örneğin eski ana cadde Via Ostiensis üzerinde decumanus inşa edilmiş. [46, s.120] Ancak decumanus, bilinmeyen sebeplerden, şehrin bir noktasında güneybatı yönüne sapar ve ayrıldığı noktadan bir diğer cadde Via della Foce, kuzeybatı yönünde devam eder. [46, s.121] Muhtemelen şehrin doğu kısmı batı kısmından daha önce gelişmiş; bunun sebebi, decumanusun doğu kısmı ile nehir arasında kalan bölgenin ticari açıdan daha önemli bir alan olmasıdır. [46, s.125] Sulla ile Augustus dönemleri arasında Ostia'da mimari alanda yeni gelişmeler görülmektedir. Decumanus üzerindeki portiklerde bu dönemde tufadan dikmeler inşa edilmiş. [46, s.130] Portiklerde tuğla kullanılmış. Önemli kişiler nehir yoluyla Roma'dan geldiklerinde ilk önce cardoya çıktıkları için bu caddenin ayrı bir önemi vardır.

Portiklerin arkasındaki dükkanların üstünde, caddeden merdivenlerle ulaşılan üst katlar bulunmaktadır. Cadde ile forum arasındaki dar kemerli giriş sayesinde yol bu kısımda araçlara kapatılmış. Bu kısımdaki ikincil sokaklarda da yine dükkanlar ve üst katlarında mekanlar bulunmaktadır. [46, s.135] Hadrian döneminden sonraki bir tarihte, decumanusun güney kısmında Augustus ve Roma Tapınağı'nın her iki tarafına anıtsal kemerler inşa edilmiş. [46, s.136] Hadrian döneminden sonraki dönemlerde caddeler değişmeden korunmuş. [46, s.141] Hadrian'ın ölümü ile geniş çapta başlatılan planlama durmuş, ancak Antoninus Pius döneminde kısmen gelişmeler devam etmiş. [46, s.144]

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada Anadolu ve Suriye'deki sütunlu cadde örneklerinin bulunduğu şehirlerin incelenmesi sonucunda, İmparatorluk döneminde, özellikle MS I. ve II. yüzyılda Pax Romana ile birlikte, ekonomik ve politik güvenliğin sağlanmasının, şehirlerin zenginleşmesine olanak sağladığı söylenebilir. Bununla birlikte, Roma İmparatorluğu'nun şehirlere verdiği önem, şehirlerde kamusal faaliyetlerin ve kamu yapılarında çeşitliliğin artmasına olanak sağlamıştı. Roma İmparatorluğu, eyaletlerini şehir merkezlerinden idare etmiş ve merkezi politikası sonucunda, şehirlerde İmparatorluk mimarisinin oluşumunu teşvik etmişti. Sütunlu caddeler, bu dönemde inşa edilmeye başlanmış. Uygulandıkları şehirlerde, ticari ve sosyal hayatın merkezi konumunda oldukları söylenebilir. Dolayısıyla, anıtsal cadde mimarisinin kamu yararına düzenlenmesi de ilk kez Roma İmparatorluğu döneminde gerçekleştirilmiş denilebilir.

Bu tezde incelenen Suriye ve Anadolu'daki sütunlu caddelerin ortak özellikleri, caddenin her iki tarafının portiklerle sınırlandırılmış olması ve portiklerin arkasında bir dizi dükkan bulunmasıdır. Ayrıca, sütunlu cadde mimarisi üslup açısından şehirlerin önemli kamu yapılarında görülen zengin dekorasyon özelliklerini de taşımaktadır. Sütunlu caddelerin mimari yapısı gereği yüksek olan maliyetleri, incelenen örneklerde de imparatorlar, bölgenin yöneticileri ya da şehrin seçkin sınıfına mensup kişiler tarafından karşılanmıştır.

Sütunlu caddeler, en erken MÖ I. yüzyılda inşa edilmeye başlanmış, ancak en yoğun MS I. ve II. yüzyıllarda örneklerine rastlanmaktadır. [Tablo 5.3] Bu tür caddeler, en geç MS VI. yüzyıla kadar kullanılmış, erken Bizans döneminden sonra işlevlerini kaybetmişler.

Konumları itibari ile uygulandıkları çoğu şehirde, şehir kapılarına bağlanan ve şehri boydan boya kateden ana caddelerdir. İstisna örneklerden biri olan, Anadolu'da Bergama'daki Asklepieion kutsal alanına ait sütunlu cadde, geç bir örnek olup, kutsal

alanın ticari ve dini faaliyetlerinin düzenlenmesi amacı ile inşa edilmiştir. Roma kolonilerinde şehir planlanırken caddelerle ilgili bazı standartlar oluşturulmuştur. Örneğin şehrin birbirini dik kesen iki aksı, doğu-batı yönünde *decumanus maximus* ve kuzey-güney yönünde *cardo maximus*, şehirlerin ana akslarını oluşturmaktadır. Ancak Roma dönemi şehirlerinin çoğu önceden var olan yerleşimler olduğu için, tüm şehirlerde bu standartlaşmaya uyulamamıştır. Bununla birlikte, Seleukos döneminde uygulanan ızgara şehir planı, Suriye'deki Apamea ve Anadolu'daki Antakya gibi şehirlerde, Roma şehir planlamasına kolaylık sağlamıştır. Dolayısıyla, incelenen örneklerde üç tip uygulamaya rastlanmıştır; Kuzey Afrika'daki Timgad gibi şehirler, Roma döneminde baştan inşa edilmiş ve caddeler düzenlenmiş; Antiokheia gibi şehirlerde önceden uygulanan ızgara planlama üzerinde yenilenemeler yapılmış; Anadolu'da Perge ve Suriye'de Palmyra gibi eski yerleşimlerde de tüm şehri baştan inşa etmenin zorluğundan dolayı, caddeler plana uyarlanmıştır. [Tablo V.1; V.2]

Bölgelerdeki bir diğer ortak özellik, kamu yapılarının ana caddeler üzerinde yer alması ya da caddelerin bazılarının Anadolu'da Efes'de ve Suriye'de Palmyra'da görüldüğü gibi, önemli kamu yapılarına ulaşan caddeler konumunda olmasıdır. Ayrıca, cadde üzerinde anıtsal yapılar inşa edilmiş. Örneğin sütunlu caddelerin ana cadde konumunda olan örneklerinde, her iki bölgede de, caddelerin başlangıçlarında, anıtsal kapılar, önemli noktalarda kemer yapıları ve cadde üzerinde *nymphaeum*lar tespit edilmiştir. Ancak Anadolu'daki örneklerden farklı olarak, Suriye'deki şehirlerde, caddelerin kesişimlerinde ve kırılma noktalarında, *tetrapylon* ve *tetrakionion*lar inşa edilmiştir. Öte yandan, Anadolu'da iklimsel ve kültürel açıdan Suriye ile benzerlikler taşıyan Kilikya'daki şehirlerde, *tetrapylon* inşa edildiği de bilinmektedir. Yine bir diğer farklılık, Suriye'deki şehirlerde, cadde girişlerinde ve önemli noktalarda portikli *piazzalar*ın inşa edilmesidir. Bunun sonucunda, Suriye'de iklimsel ya da kültürel sebeplerden dolayı şehir içinde kamusal açık alanlara daha fazla yer verildiği söylenebilir. Bu farklılığın bir başka sebebi de Anadolu'daki çoğu şehrin topoğrafyasının getirdiği zorluklara karşın, Suriye'deki şehirlerin daha düz arazilerde, istenilen biçimde inşa edilebilme olanakları da olabilir. Kültürel bir farklılık olarak açıklanabilecek bir diğer unsur da, Anadolu'da cadde üzerinde onursal yazıt ve heykel kullanımının, Suriye'deki caddelerde görülmemesidir. Kilikya ve Suriye'de görülen sütun gövdelerindeki küçük konsollar da Anadolu'daki diğer şehirlerde görülmeyen bir özelliktir.

Sütunlu cadde mimarisi, malzeme ve üslup açısından da bölgesel farklılıklar içermektedir. Cadde döşemesinde yerel malzemeler tercih edilmiştir. Örneğin, Anadolu'da portik cephelerinde mermer kullanılırken, Suriye'deki örneklerde çoğunlukla kireçtaşı gibi yerel taşlar kullanılmıştır. Portik üzerindeki sütun aralıkları yaklaşık olarak 3-4m olarak tutulmuş, dolayısıyla sütunlar üzerinde kemer yerine arşitrav kullanımı tercih edilmişse de, Kuzey Afrika'daki Lepcis şehrinde olduğu gibi istisnai olarak kemer kullanıldığı da bilinmektedir. Portik üzerinde tek eğimli, ahşap konstruksiyonlu çatılar olduğu muhtemeldir. Suriye'deki bazı şehirlerde ise düz dam kullanıldığı sanılmaktadır.

Sonuç olarak sütunlu caddeler, uygulandıkları şehirlerde imparatorluk simgesi olarak görülebilecek boyut ve zenginlikte bir mimariye sahiptir denilebilir. Her iki bölgede de ticari, dini ve askeri açıdan önemli merkezlerde, görkemli örnekleri inşa edilmiştir. Ancak topoğrafya, iklim ve ekonomik şartların getirdiği avantajlarla Suriye'de büyük boyutlarda örneklerine daha çok rastlanmaktadır. Öte yandan, Anadolu'da koşulların farklılaşması, sütunlu caddelerin, Perge'de olduğu gibi, farklı örneklerine de olanak sağlamıştır.

Tablo 5.1 Suriye'deki sütunlu cadde örnekleri karşılaştırma tablosu [40, s.42]

Şehir/ caddenin konumu	Cadde boyutları	Caddenin mimari ve şehrsel özellikleri	İnşa edildiği dönem	Şematik plan
Palmyra/ kuzeybatı- güneydoğu yönünde konum: ana cadde	boy:300+ 320+560= 1180m genişlik: 11m portik:2x11m	iki noktada oluşan kırılmada tetrapylon ve anıtsal kemer var portiklerde kemer kullanılmış.	MS II., MS III. yy' da ekleme	
Bosra/ decumanus maximus konum: kutsal alanı batı kapısına bağlar	boy: 860m genişlik: 7,90m portik: 2x5,50m	Batı ucunda oval piazza, kesişimlerde anıtsal kemer ve tetrapylon inşa edilmiş.	Alexander Severus dönemi (MS 208- 235)	
Damascus/ Via recta decumanus maximus konum: ana cadde	boy: 1500m genişlik: 13m portik: 2x6m	Şehri boydan boya kat eder, iki cardo cadde ile dik kesişir. Anıtsal kemer ve tetrapylon inşa edilmiş.	MS II. yy	
Petra/ decumanus maximus konum: ana cadde, temenos kapısına ulaşır	boy: 240m genişlik:6m portik: 2x4m	Önceden var olan tören yolunun üzerine inşa edildiği düşünülmektedir.	MS I. yy, portikler ise MS II.yy	
Apamea/ cardo maximus konum: ana cadde	boy: 2km toplam genişlik: 37,5m	Portiklerde mozaik kaplama kullanılmış.	MÖ geç I. yy MS erken I. yüzyılda değişiklik yapılmış.	
Gerasa/ cardo maximus konum: güney ve kuzey kapılarını bağlar	boy: 810m genişlik:5,40m portik: 2x4m	Eski aks ile yeni aks arasındaki aç farkı oval piazza ile gizlenmiş. Tetrapylon ve anıtsal kemer inşa edilmiş.	MS I yy- MS II. yy arasında	
Philippopolis/ cardo maximus konum: ana cadde	boy: 440m genişlik: 11m portik: 2x4m	Decumanus ile kesişiminde bir tetrapylon bulunmaktadır.	MS III. yy	
Gadara/ decumanus maximus konum: ana cadde	boy: 1459m genişlik: 12.55m portik: 2x3m	Cadde üzerinde dekoratif elemanlar, nymphaeum ve kamu yapıları yer alır.	?	

Tablo 5.2 Anadolu'daki sütunlu cadde örnekleri karşılaştırma tablosu

Şehir/ caddenin konumu	Cadde boyutları	Caddenin mimari özellikleri	İnşa edildiği dönem	Şematik plan
Kremna/ kuzeydoğu- güneybatı konum: güney kapısından foruma ulaşır.	boy: 230m genişlik: 10m portik: 2x6m	Caddenin iki ucunda ve cadde üzerinde kemer yapıları bulunur.	MS II. yy	
Antiocheia ad Pisidiam/ cardo konum: ana caddeyi Tiberius alanına bağlar	boy: 69m genişlik: 11m portik: 2x5,50m	Diğer bir cadde kutsal alanı bu caddeye bağlar. Portiklerde heykel kaideleri tespit edilmiş.	En erken MS I. yy	
Side/ doğu-güneybatı yönünde konum: ana cadde	boy: 340+500 =840m genişlik: 9,50- 11,50m portik: 2x5-7m	Şehrin merkezini, liman ve tapınakların bulunduğu alana bağlar. Üzerinde çeşme, anıtsal kemer ve heykeller	MS geç I. yüzyıl ya da erken II. yüzyıl	
Perge/ cardo maximus konum: ana cadde, güney kapısından akropole	boy: 160+400 +630=1140m genişlik: 20m portik: 2x5m	Cadde ortasından geçen açık su kanalı ile ikiye ayrılır. T biçiminde bir diğer cadde ile akropol kenarında birleşir.	MS II.yy	
Efes/Arkadiane kuzeybatı- güneydoğu konum: liman bölgesini tiyatroya bağlar.	boy: 520m genişlik: 11,50m portik: 2x5m	Mermer döşeli cadde üzerinde bir tetraklion bulunur. İki ucunda kapı yapıları olduğu düşünülmektedir.	MS IV.yy	
Bergama/ KD-GB konum: Asklepieion kutsal alanına giden cadde	boy: 140m genişlik: 8m portik: 2x4,90m	Daha önce var olan tören yolu üzerine şehirden bağımsız, inşa edilmiştir.	MS II.yy	
Hierapolis/ Frontinus caddesi KB-GD konum: ana cadde	boy: 1300m genişlik: 13m	Portikler Dor düzeninde inşa edilmiş, doğusunda bir ticari agora bulunmaktadır.	Domitian dönemi (MS 81- 96)	
Antakya/ cardo maximus konum: ana cadde	boy: 1600+650 +590=2840m genişlik: 9m portik: 2x9m	Şehri boydan boya kat eder, üzerinde köprü, anıtsal kapı, piazza ve heykeller tespit edilmiş.	MÖ 30-20	

Tablo 5.3. Anadolu ve Suriye’deki sütunlu caddelerin kronolojik karşılaştırma tablosu

Suriye’deki Şehirler		Anadolu’daki Şehirler	
Şehir/ caddenin yönü ve konumu	İnşa edildiği dönem	Şehir/ caddenin yönü ve konumu	İnşa edildiği dönem
Apamea/ cardo maximus konum: ana cadde	MÖ geç I. yüzyıl MS erken I. yüzyılda değişiklik yapılmış.	Antakya/ cardo maximus konum: ana cadde	MÖ 30-20
Bosra/ decumanus maximus konum: kutsal alanı batı kapısına bağlar	Alexander Severus dönemi (MS 208-235)	Antiocheia ad Pisidiam/ cardo konum: ana caddeyi Tiberius kutsal alanına bağlar.	En erken MS I.yüzyıl
Petra/ decumanus maximus konum: ana cadde, temenos kapısına ulaşır	MS I.yüzyıl portikler, MS II.yüzyıl	Hierapolis/ Frontinus caddesi konum: ana cadde	Domitian dönemi (MS 81-96)
Gerasa/ cardo maximus konum: güney ve kuzey kapılarını bağlar	MS I yüzyıl MS II.yüzyıl arası	Side/ doğu-güneybatı yönünde konum: ana cadde	MS geç I. yüzyıl ya da erken II. yüzyıl
Damascus/ Via recta decumanus maximus konum: ana cadde	MS II.yüzyıl	Kremna/ kuzeydoğu-güneybatı konum: güney kapısından foruma ulaşır	MS II. yüzyıl
Palmyra/ kuzeybatı-güneydoğ u yönünde konum: ana cadde	MS II yüzyıl ve MS III. yüzyılda ekleme	Bergama/ kuzeydoğu-güneybatı konum: Asklepieion kutsal alanına giden cadde	MS II. yüzyıl
Philippopolis/ cardo maximus konum: ana cadde	MS III.yüzyıl	Perge/ cardo maximus konum: ana cadde, güney kapısından akropole	MS II. yüzyıl
Gadara/ decumanus maximus konum: ana cadde	?	Efes/ Arkadiane kuzeybatı-güneydoğu konum: liman bölgesini tiyatroya bağlar	MS IV. yüzyıl

KAYNAKLAR

- [1] **Abbasoğlu, H.**,1995. Perge Kazısı 1991 Yılı Ön Raporu, *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XV-2, 597-611.
- [2] _____, 2000. Side Kazıları, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999)*, 235-240, ed. Belli, O., Ankara.
- [3] _____, 2000. Perge Kazıları, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999)*, 241-247, ed. Belli, O.,Ankara.
- [4] **Akarca, A.**, 1972. Şehir ve Savunması, Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri I, VI. seri, no: 15, TTK Basımevi , Ankara.
- [5] **Akurgal, E.**, 1995. Anadolu Uygarlıkları, Net Turistik Yayınları, V. baskı, İstanbul.
- [6] **Anderson, W.J. and Spiers, R.P.**, 1927. The Architecture of Ancient Rome, The Architecture of Greece and Rome, no:II, London.
- [7] **Balty, J.Ch. et al.**, 1969. Lemaire l'Eglise à Atrium de la Grande Colonnade, Fouilles d'Apamée de Syrie, I-1, Centre Belge de Recherches Archéologiques à Apamée de Syrie, Bruxelles.
- [8] _____, 1977. Les grandes étapes de l'urbanisme d'Apamée-sur-l'Oronte, *Ktema*, 2, Strasbourg, 3-16.
- [9] _____, 1997. Apamea, in *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*, I, pp. 145-147, ed. Meyers, E.M., Oxford.
- [10] **Bammer, A.**, 1997. Ephesus, in *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*, II, pp. 252-255, ed. Meyers, E.M., Oxford.
- [11] **Bean, G.E.**, 1976. Antiocheia ad Cragum, in *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, p. 63, ed. Stillwell, R., Princeton.
- [12] _____, 1976. Perge, in *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, pp.692-693, ed. Stillwell, R., Princeton.
- [13] **Boardman, J.**, 1999. The Greeks Overseas: their early colonies and trade, 4th edition, Thames and Hudson, London.

- [14] **Boëthius, A.**, 1978. Etruscan and Early Roman Architecture, Yale University Press.
- [15] **Broshi, M.**, 1977. Standards of Street Widths in the Roman-Byzantine Period, *Israel Exploration Journal*, no:27, 232-235.
- [16] **Browning, I.**, 1974. Petra, Chatto and Windus, London.
- [17] _____, 1982. Jerash and the Decapolis, Chatto and Windus, London.
- [18] **Çelgin, A.V.**, 2000. Termessos Araştırmaları, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999)*, s.425-433, ed. Belli, O., Ankara.
- [19] **Dentzer, J.M.**, 1997. Bosra, in *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*, I, pp. 350-353, ed. Meyers, E.M., Oxford.
- [20] **Downey, G.**, 1963. Ancient Antioch, Princeton University Press, New Jersey.
- [21] **Dulière, C.**, 1974. Mosaïques des Portiques de la Grande Colonnade, Fouilles d'Apamée de Syrie 3, Miscellanea, Bruxelles.
- [22] **Ferrero, D.de B. vd.**, 1993. Arslantepe, Hierapolis, Iasos, Kyme-Türkiye'deki İtalyan Kazıları, Ankara İtalyan Kültür Heyeti, Ankara.
- [23] _____ et al., 1993. Arslantepe, Hierapolis, Iasos, Kyme; Scavi Archeologici Italiani in Turchia, Marsilia Editori, Venezia.
- [24] **Foss, C.**, 1977. Archaeology and the "Twenty Cities" of Byzantine Asia, *American Journal of Archaeology*, no: 81/4, 469-486.
- [25] _____, 1979. Ephesus After Antiquity: a Late Antique, Byzantine and Turkish City, Cambridge University Press, Cambridge.
- [26] **Gough, M.**, 1976. Hierapolis Castabala, in *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, p. 392, ed. Stillwell, R., Princeton.
- [27] **Hammond, M.**, 1972. The City in the Ancient World, Harvard University Press, Massachusetts.
- [28] **Holum, K.G.**, Caesarea, in *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East* I, pp. 399-404, ed. Meyers, E.M., Oxford.
- [29] **İnan, J.**, 1972. 1970 Kremna Kazısı, *Türk Arkeoloji Dergisi*, XIX-2, 51-97.
- [30] **Jones, G.D.B.**, 1997. Leptis Magna, in *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East* III, pp. 347-350, ed. Meyers, E.M., Oxford.

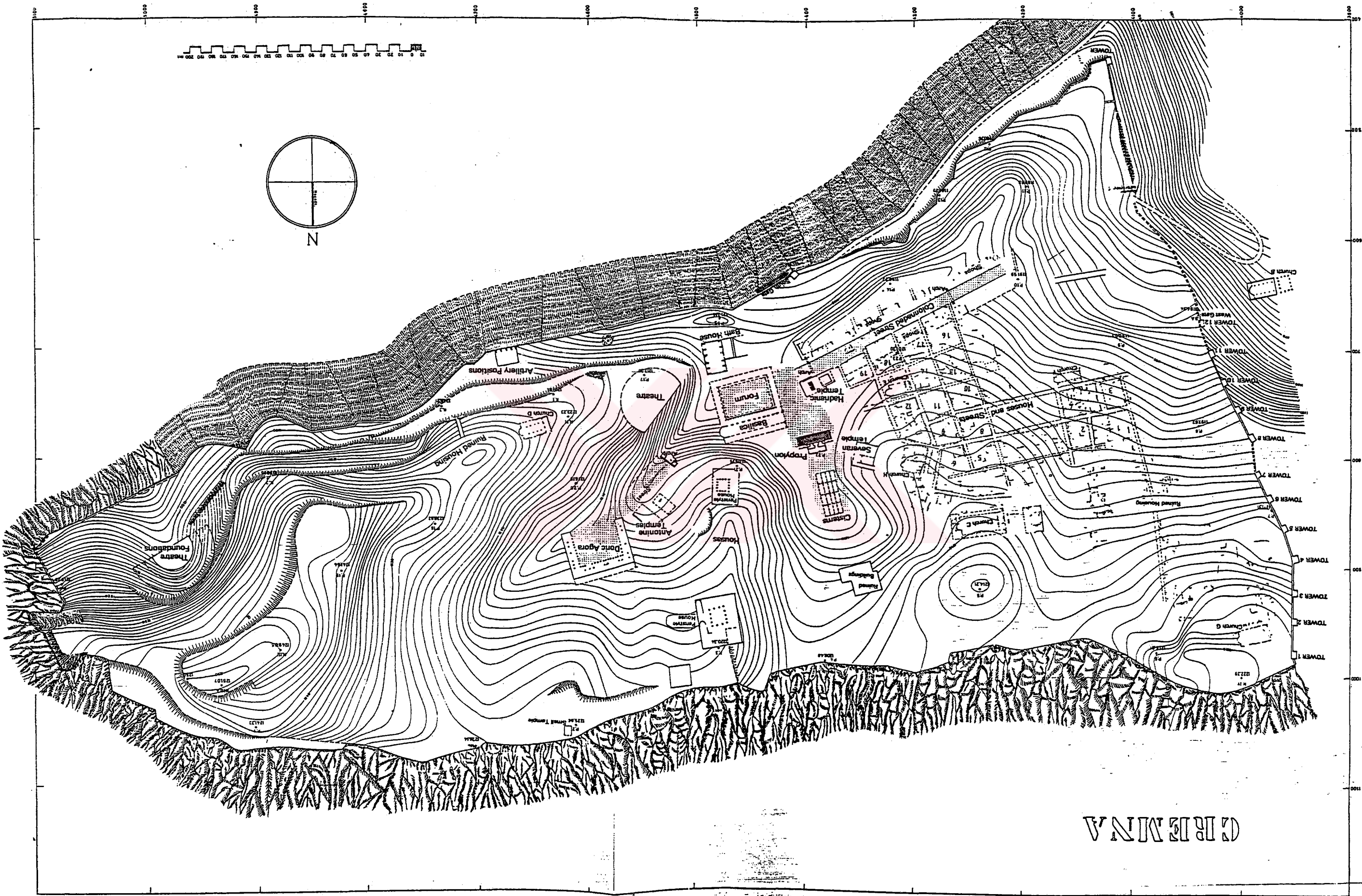
- [31] **Kennedy, D.L.**, 1997. Roman Empire, in *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East IV*, pp. 435-441, ed. Meyers, E.M., Oxford.
- [32] **Kraeling, C.H.**, 1938. Gerasa, City of the Decapolis, American Schools of Oriental Research, New Haven.
- [33] **Lanckorónski, C.**, 1890. Les Villes de la Pamphylie et de la Pisidie I, Paris.
- [34] **Lassus, J.**, 1972. Les Portiques d'Antioche, Antioch-on-the-Orontes no:V, Princeton University Press, Princeton.
- [35] _____, 1976. Antioch on the Orontes, in *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, pp. 61-63, ed. Stillwell, R., Princeton.
- [36] _____, 1977. Remarques sur l'Antioche Romaine, *Thèmes de Recherches sur les Villes Antiques D'occident, Colloques Internationaux du Centre National de la Recherche Scientifique*, 542, Paris, 229-249.
- [37] **Leriche, P.**, 1992. Doura-Europos, Études 1990, Institut Français d'Archéologue du Proche-Orient Publication Hors, 20, Paris.
- [38] **Levick, B.**, 1967. Roman Colonies in Southern Asia Minor, Claredon Press, Oxford.
- [39] **Ma, J.**, 1999. Antiochus III and the Cities of Western Asia Minor, Oxford University Press.
- [40] **Macdonald, W.L.**, 1986. The Architecture of the Roman Empire, vol.II, an urban appraisal, Yale University Press, USA.
- [41] **Mansel, A.M. vd.**, 1951. 1947 Senesi Side Kazılarına Dair Önrapor, V.seri, no:11, TTK Basımevi, Ankara.
- [42] _____, 1968. 1967 Perge Kazılarına Dair Önrapor, *Türk Arkeoloji Dergisi*, XVI-1, 101-103.
- [43] _____, 1973. 1971 Perge Kazısı, *Türk Arkeoloji Dergisi*, XX-2, 143-145.
- [44] _____, 1975. Bericht Über Ausgrabungen und Untersuchungen in Pamphylien 1957-1972, *Archäologischer Anzeiger*, 90, 49-96.
- [45] _____, 1978. Side-1947-'66 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları, TTK Basımevi, Ankara.
- [46] **Meiggs, R.**, 1973. Roman Ostia, 2nd edition, Claredon Press, Oxford.
- [47] **Mendels, D.**, 1997. The Seleucids, in *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East IV*, pp. 514-515, ed. Meyers, E.M., Oxford.

- [48] **Mitchell, S.**, 1991. The Hellenization of Pisidia, *Mediterranean Archaeology*, vol.4, 119-145.
- [49] _____, 1993. Anatolia; Land, Men and Gods in Asia Minor, the Celts and the Impact of Roman Rule, vol.I, Clarendon Press, London.
- [50] _____ **and others**, 1995. Cremna in Pisidia, an Ancient City in Peace and War, Duckworth with the Classical Press of Wales, London.
- [51] **Owens, E.J.**, 2000. Yunan ve Roma Dünyasında Kent, çev. Birsal, C., Homer Yayınevi, İstanbul.
- [52] **Özsait, M.**, 1985. Helenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- [53] **Pekman, A.**, 1989. Son Kazı ve Araştırmaların Işığı Altında Perge Tarihi, TTK Basımevi, Ankara.
- [54] **Perring, D.**, 2000. Roma Kentlerinde Mekansal Organizasyon ve Toplumsal Değişim, *Antik Dünyada Kırsal ve Kent*, s. 279-300, ed. Rich, J.; Wallace-Hadrill, A., çev. Özgenel, L., Homer Yayınevi, İstanbul.
- [55] **Pitard, W.T.**, Damascus, in *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East II*, pp. 103-106, ed. Meyers, E.M., Oxford.
- [56] **Potter, T.W.**, 2000. Güney Etruria'da Kentler ve Araziler, *Antik Dünyada Kırsal ve Kent*, s. 192-211, ed. Rich, J.; Wallace-Hadrill, A., çev. Özgenel, L., Homer Yayınevi, İstanbul.
- [57] **Radt, W.**, 1984. Bergama Arkeolojik Rehber, APA Ofset Basımevi, İstanbul.
- [58] _____, 1999. Pergamon, Geschichte und Bauten einer antiken Metropole, Primus-Verlag.
- [59] **Ratté, C.**, 1997. Pergamon, in *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East IV*, pp. 259-262, ed. Meyers, E.M., Oxford.
- [60] **Rheidt, K.**, 1995. Aizanoi-Bericht Über Die Ausgrabungen und Untersuchungen 1992 und 1993, *Archäologischer Anzeiger*, 693-718.
- [61] _____, 1998. Aizanoi Rehberi, Dönmez Ofset, Ankara.
- [62] **Richmond, I.A.**, 1963. Palmyra Under Roman Rule, *Journal of Roman Studies*, 53, 43-54.
- [63] **Robertson, D.S.**, 1980. Greek and Roman Architecture, 2nd edition, Cambridge University Press, Cambridge.
- [64] **Rosenbaum, E.**, 1967. A Survey of Coastal Cities in Western Cilicia, TTK Basımevi, Ankara.

- [65] **Rykwert, J.**, 1976. *The Idea of a Town*, Faber and Faber, London.
- [66] **Sayar, M.H.**, 2000. Çukurova'nın Kutsal Kenti Kastabala, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, no: 99, 2-14.
- [67] **Scott, J.A.**, 1997. Anatolia From Alexander to the Rise of Islam, in *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East I*, pp. 131-135, ed. Meyers, E.M., Oxford.
- [68] **Segal, A.**, 1997. from function to monument: Urban Landscape of Roman Palestine, Syria and Provincia Arabia, The Short Run Press, Exeter.
- [69] **Starcky, J. et Gawlikowski, M.**, 1985. Palmyre, Librairie d'Amerique et d'Orient, Paris.
- [70] **Steele, J.**, 1992. Hellenistic Architecture in Asia Minor, Academy Editions, London.
- [71] **Şahin, S.**, 1999. Die Inschriften von Perge, Teil I, Österreichische Akademie der Wissenschaften Nordrhein-Westfälische Akademie der Wissenschaften, Bonn.
- [72] **Taşlıalan, M.**, Yalvaç-Pisidia Antiocheia, Cem Ofset, İstanbul.
- [73] **Umar, Bilge**, 2000. Kilikia Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- [74] **Vann, R.L.**, 1982. Byzantine Street Construction at Caesarea Maritima, in *City, Town and Countryside in the Early Byzantine Era*, pp.165-198, ed. Hohlfelder, R.L., Columbia University Press, New York.
- [75] **Verzone, P.**, 1957. Hierapolis-Castabala Tarso Soli-Pompeiopolis Kanytelleis, Citta Ellenistiche e Romane dell'Asia Minore II-III, Rivista di Storia dell'Architettura.
- [76] **Waelkens, M.**, 1993. Sagalassos I, *First General Report on the Survey (1986-89) and excavations (1990-91)*, Leuven University Press, Belgium.
- [77] **Walmsley, A.**, 1996. Byzantine Palestine and Arabia: Urban Prosperity in Late Antiquity, in *Towns in Transition*, pp. 126-158, eds. Christie, N.; Loseby, S.T., Scholar Press, England.
- [78] **Ward-Perkins, J.B.**, 1974. Cities of Ancient Greece and Italy: Planning in Classical Antiquity, George Brazillier Inc., New York.
- [79] _____, 1979. Roman Architecture, faber and faber/Electa, Italy.
- [80] _____, 1993. The Severan Buildings of Lepcis Magna, Society of Libyan Studies Monograph, no:2, London.

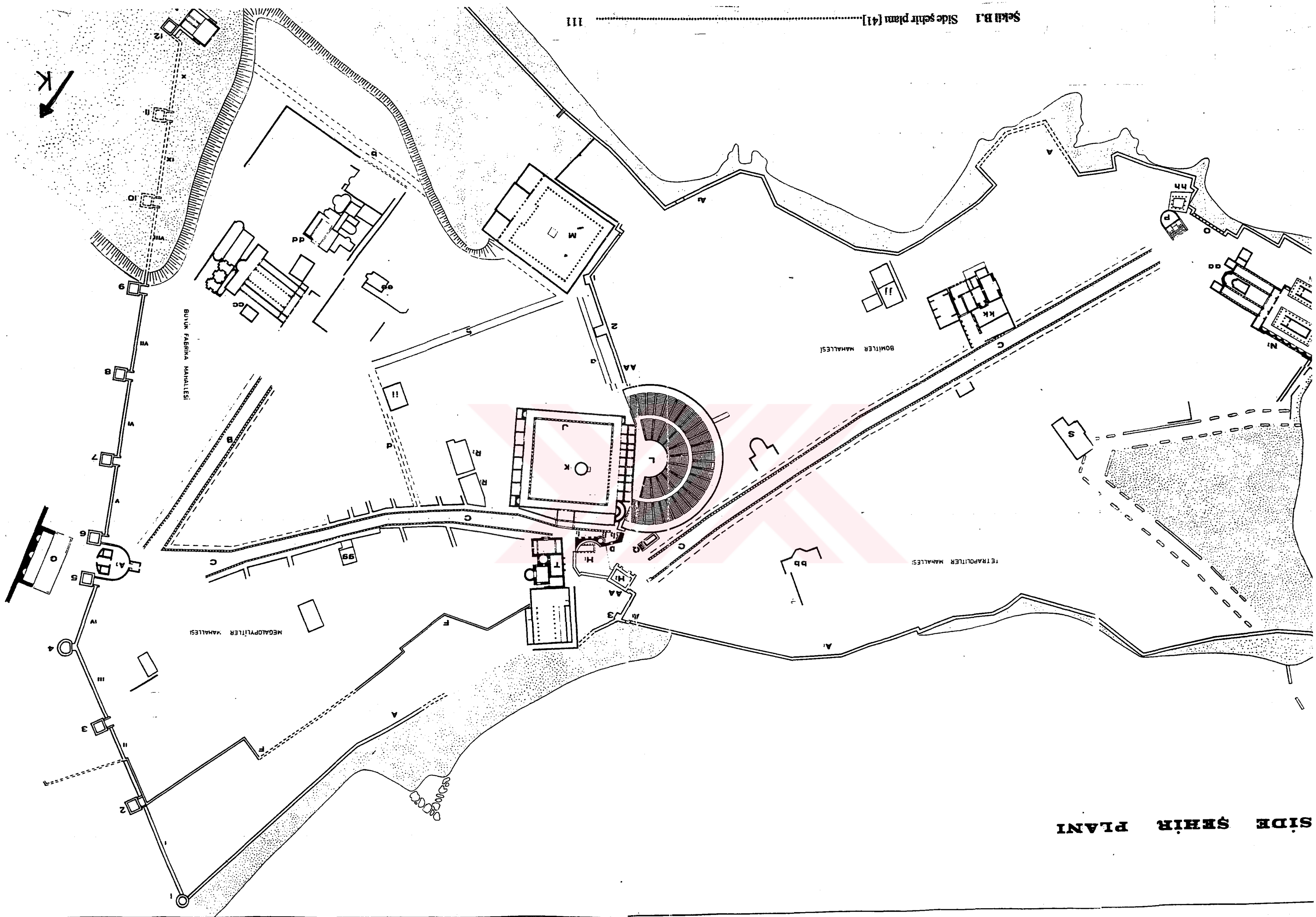
- [81] _____, 1994. Roman Imperial Architecture, Yale University Press, USA.
- [82] _____, 1994. Studies in Roman and Early Christian Architecture, The Pindar Press, London.
- [83] **White, L.M.**, 1997. Dura-Europos, in *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East II*, pp. 173-178, ed. Meyers, E.M., Oxford.
- [84] **White, M.E.**, 1961. Greek Colonization, *The Journal of Economic History*, vol.XXI/4, 443-454.
- [85] **Wilberg, W. and Heberdey, R.**, 1906. Der viersäulenbau auf der Arkadianestraße, *Forschungen in Ephesos, Österreichischen Archäologischen Institute*, Band 90, Wien, 132-142.
- [86] **Ziegenaus, O.**, 1966. Die Ausgrabungsarbeiten zu Pergamon im Jahre 1965, *Archäologischer Anzeiger*, Band 81-4, 448-455.
- [87] _____, 1970. Die Ausgrabungen zu Pergamon im Asklepieion; *Archäologischer Anzeiger*, Heft1, 176-192.
- [88] _____ und **Gioia de Luca**, 1975. Das Asklepieion, Altertümer von Pergamon, Band XI-2, Walter de Gruyter and Co., Berlin.

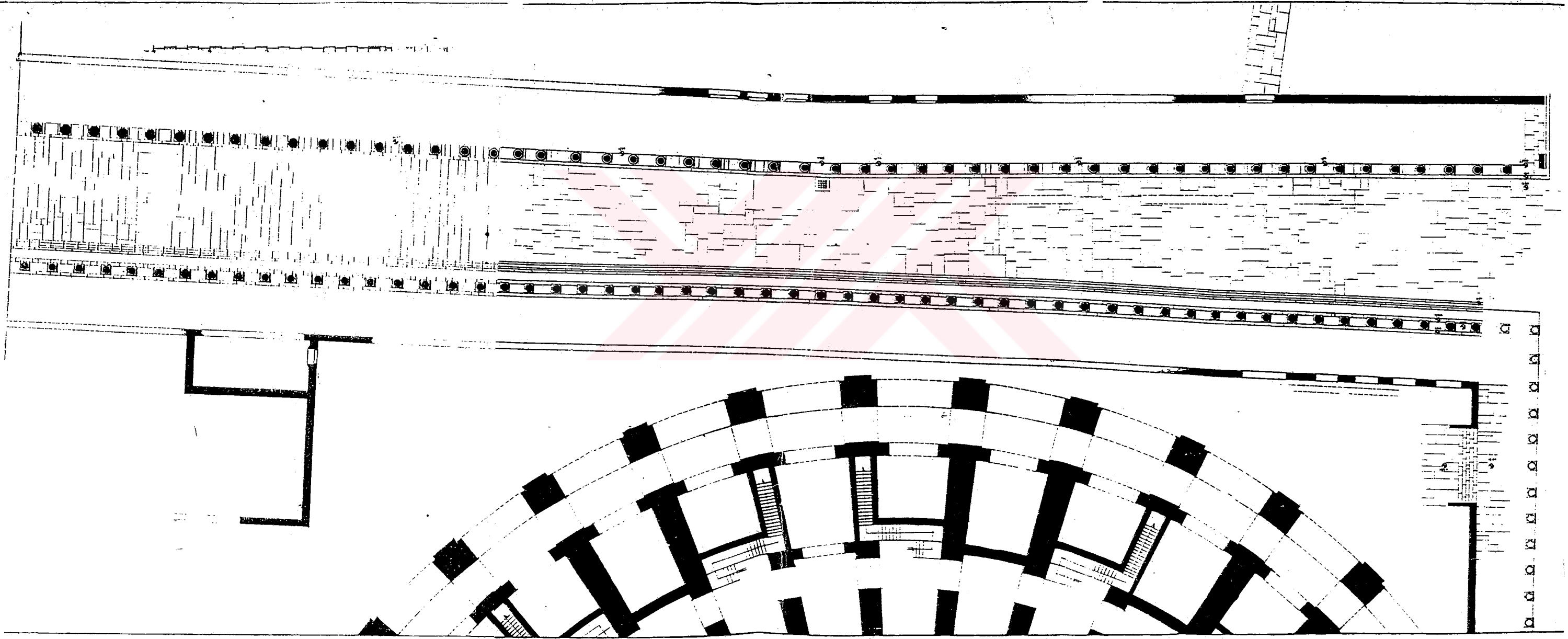
CREMNA

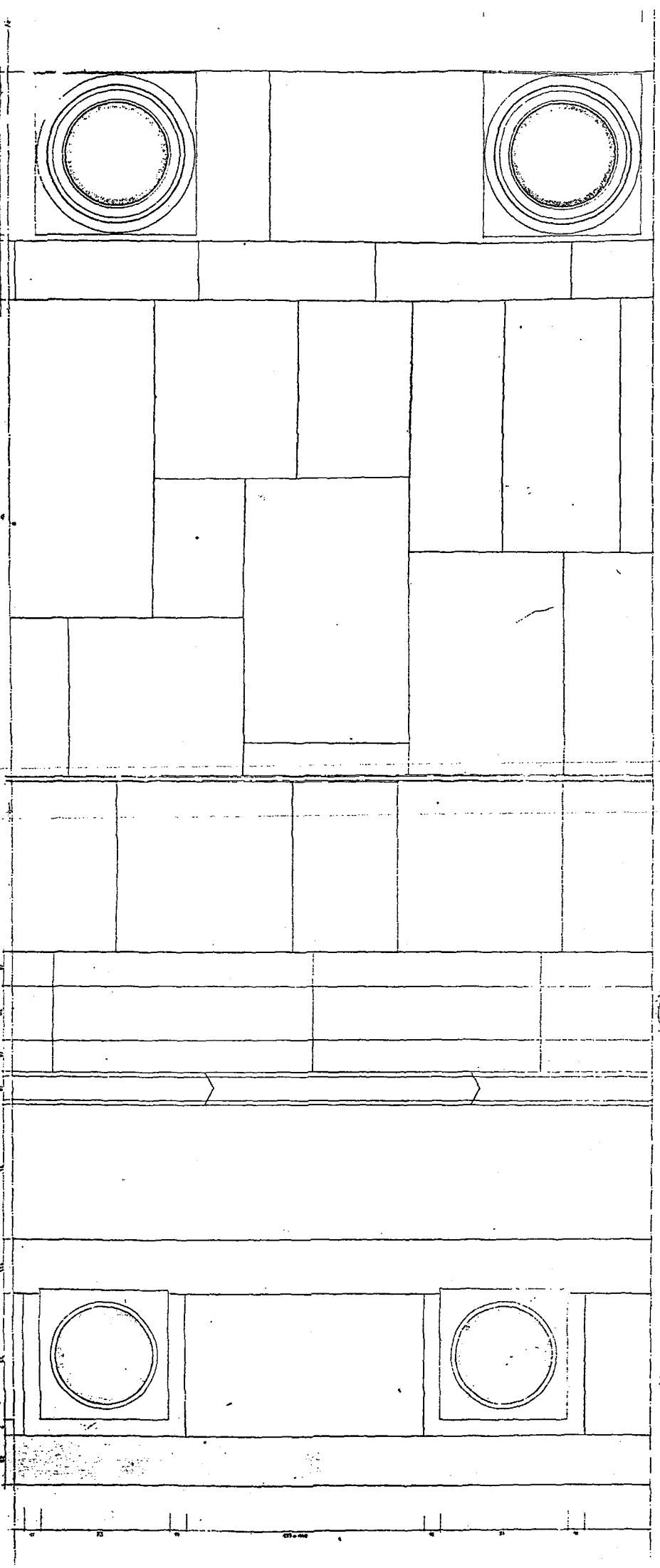
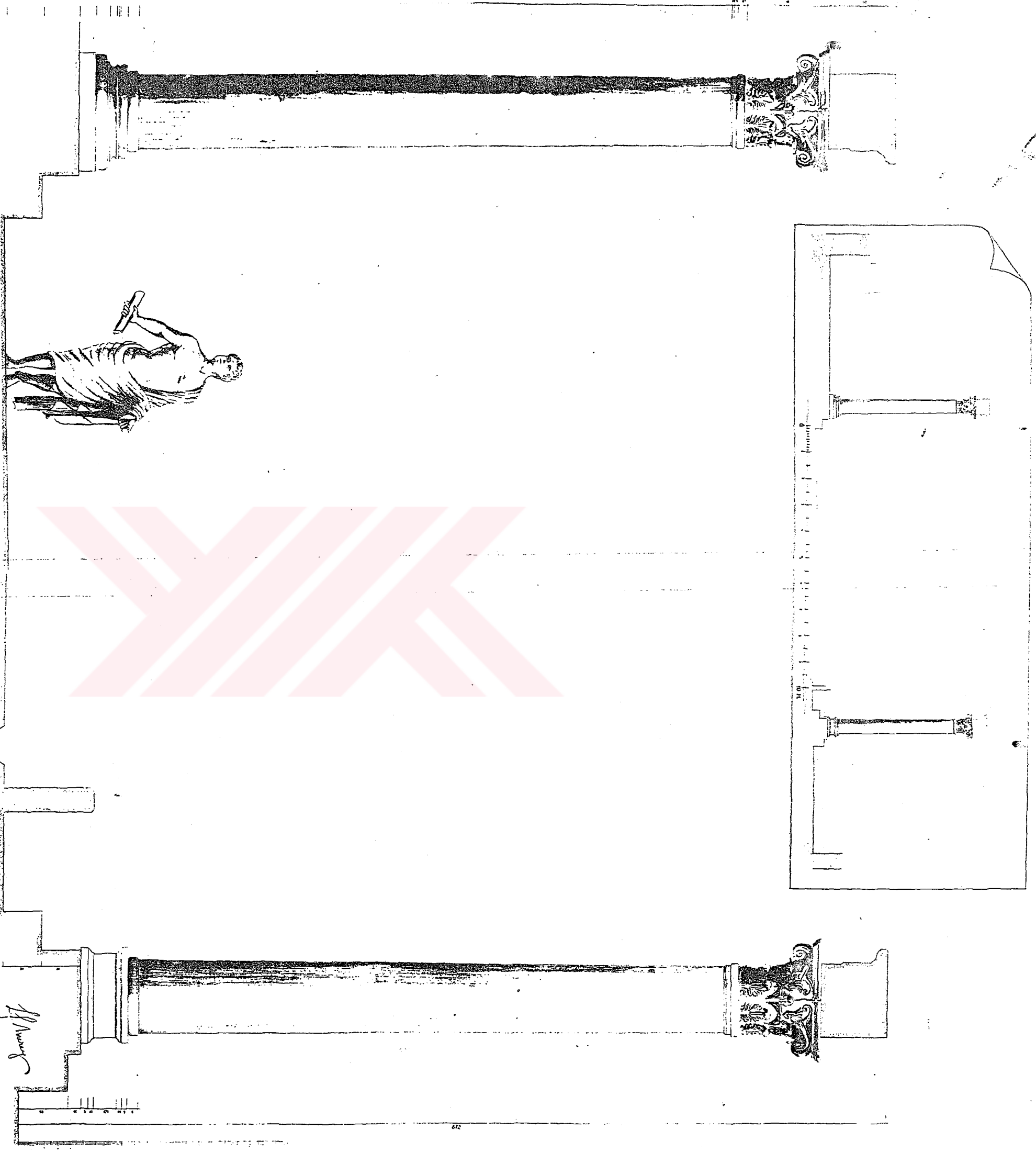

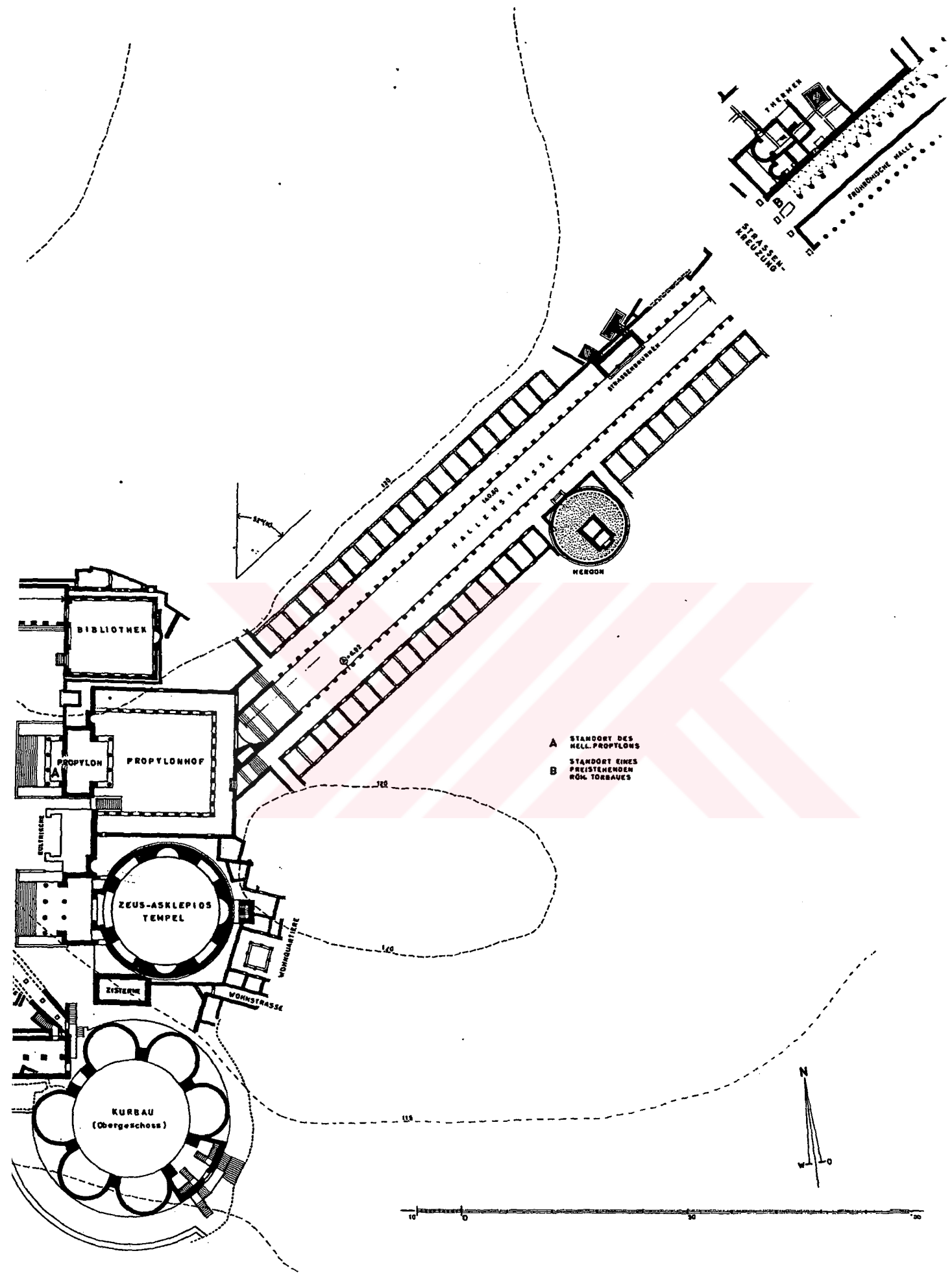

SIDE ŞEHİR PLANI

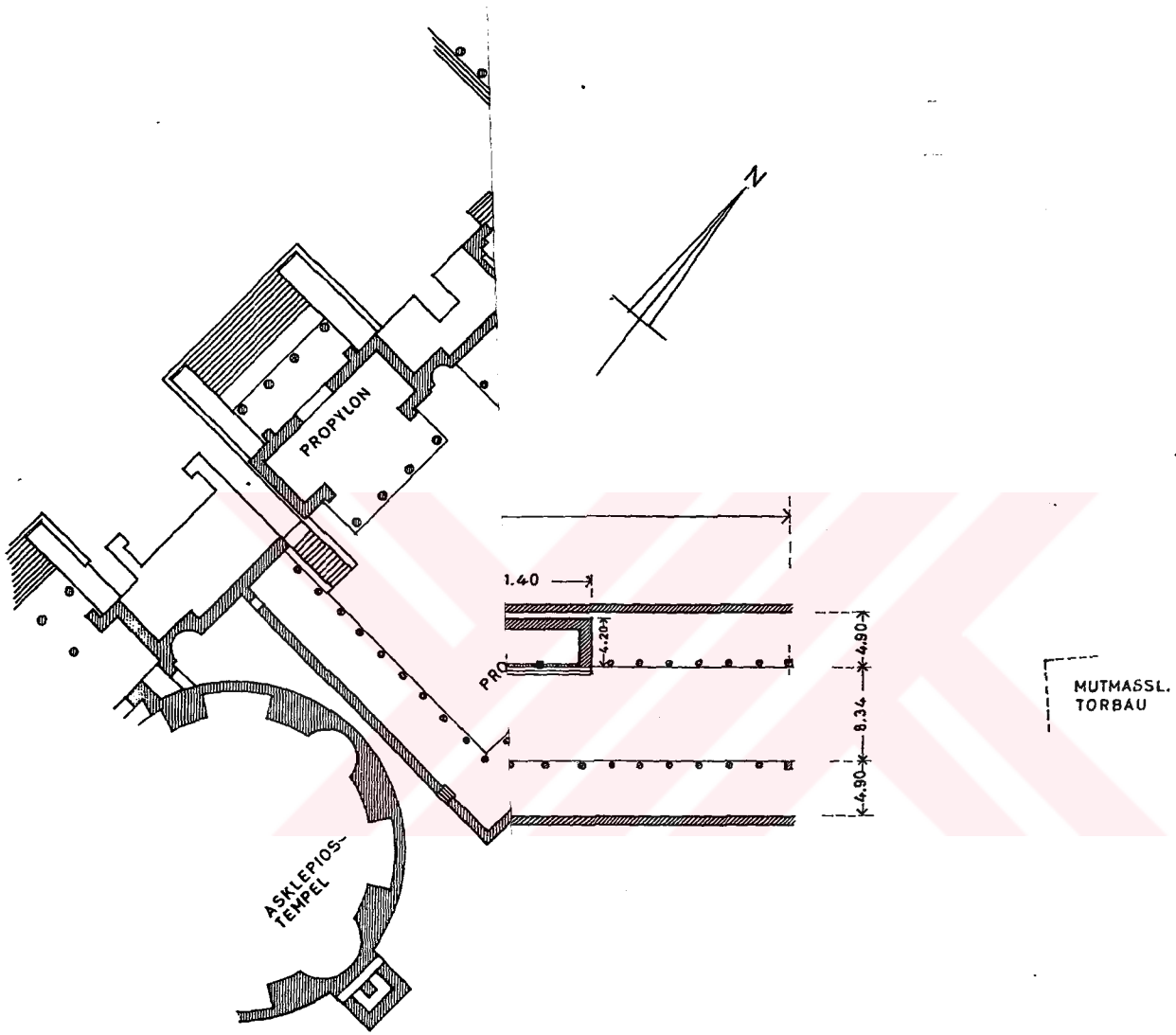

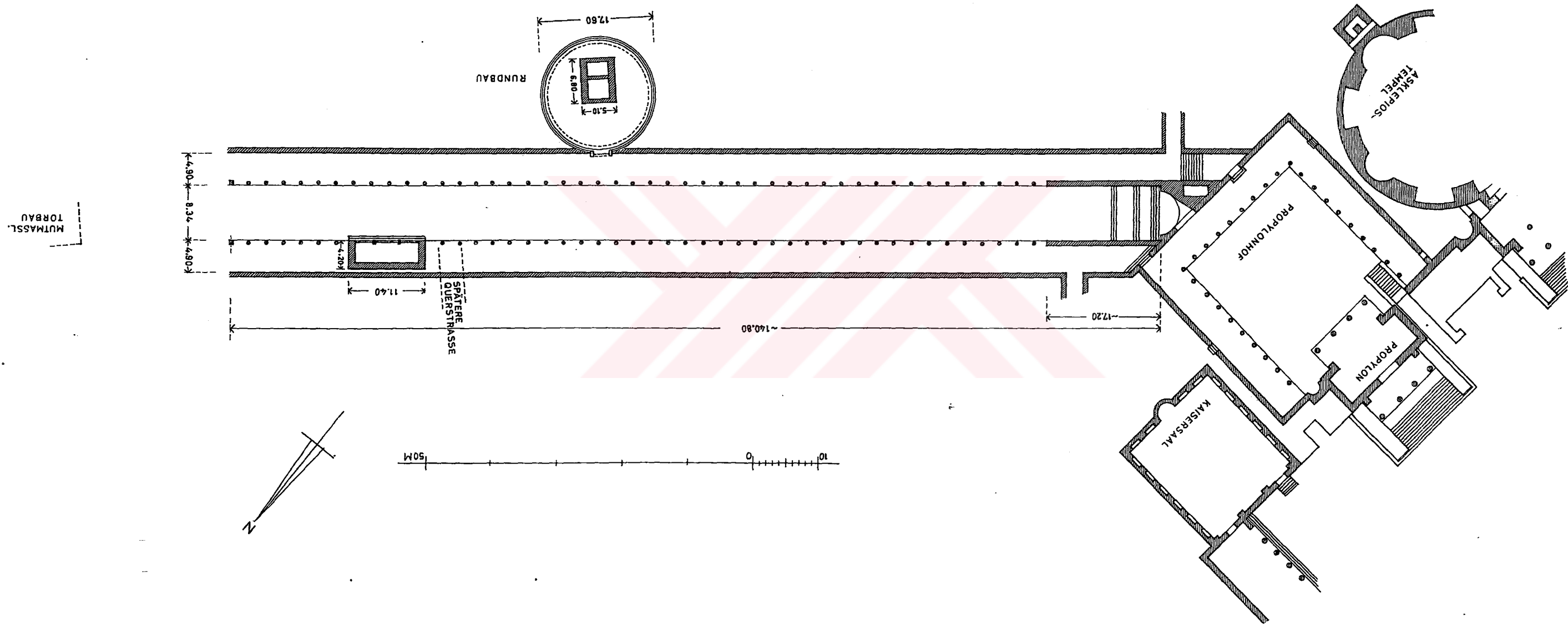

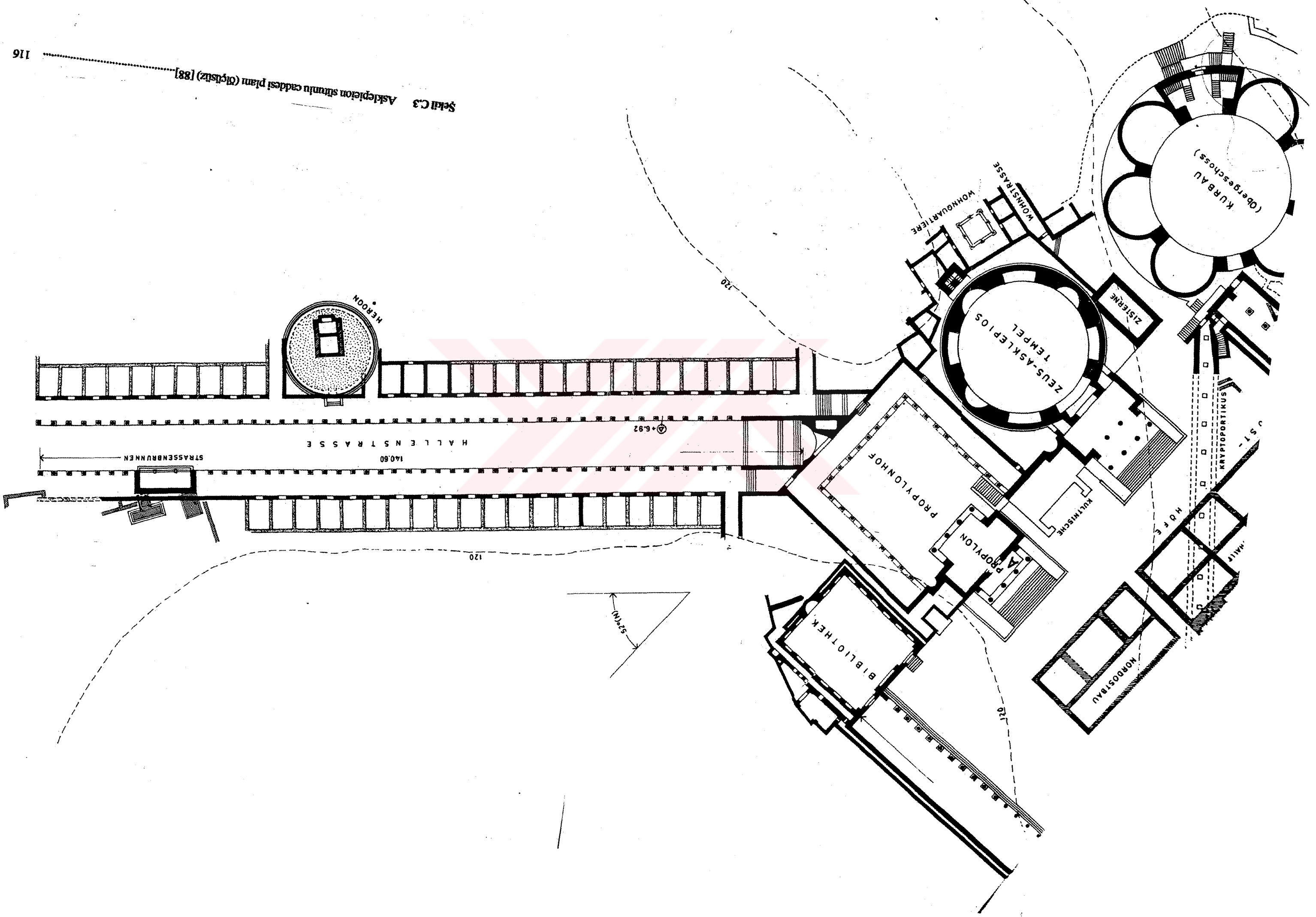

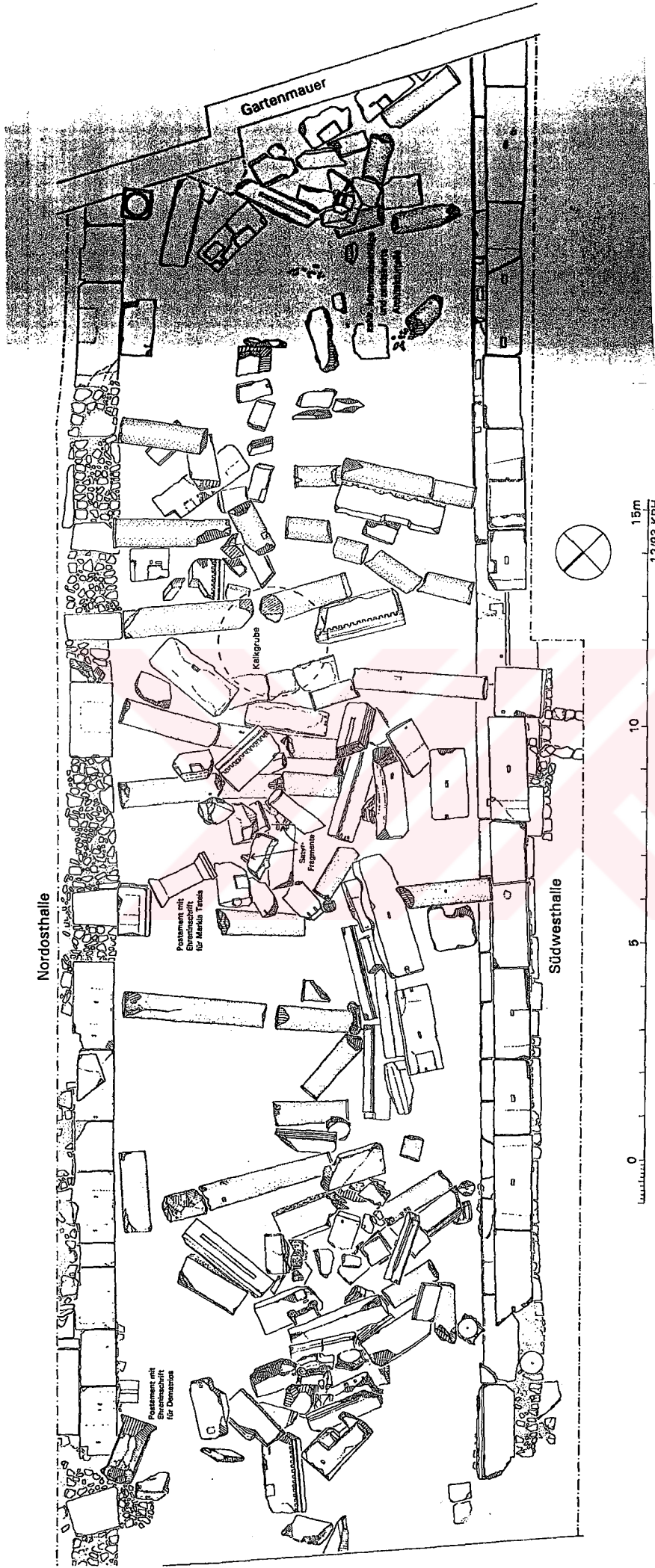

Şekil C.1 Asklepieion sütunlu caddesi ve Via Tecta planı [88, Taf.84]..... 114

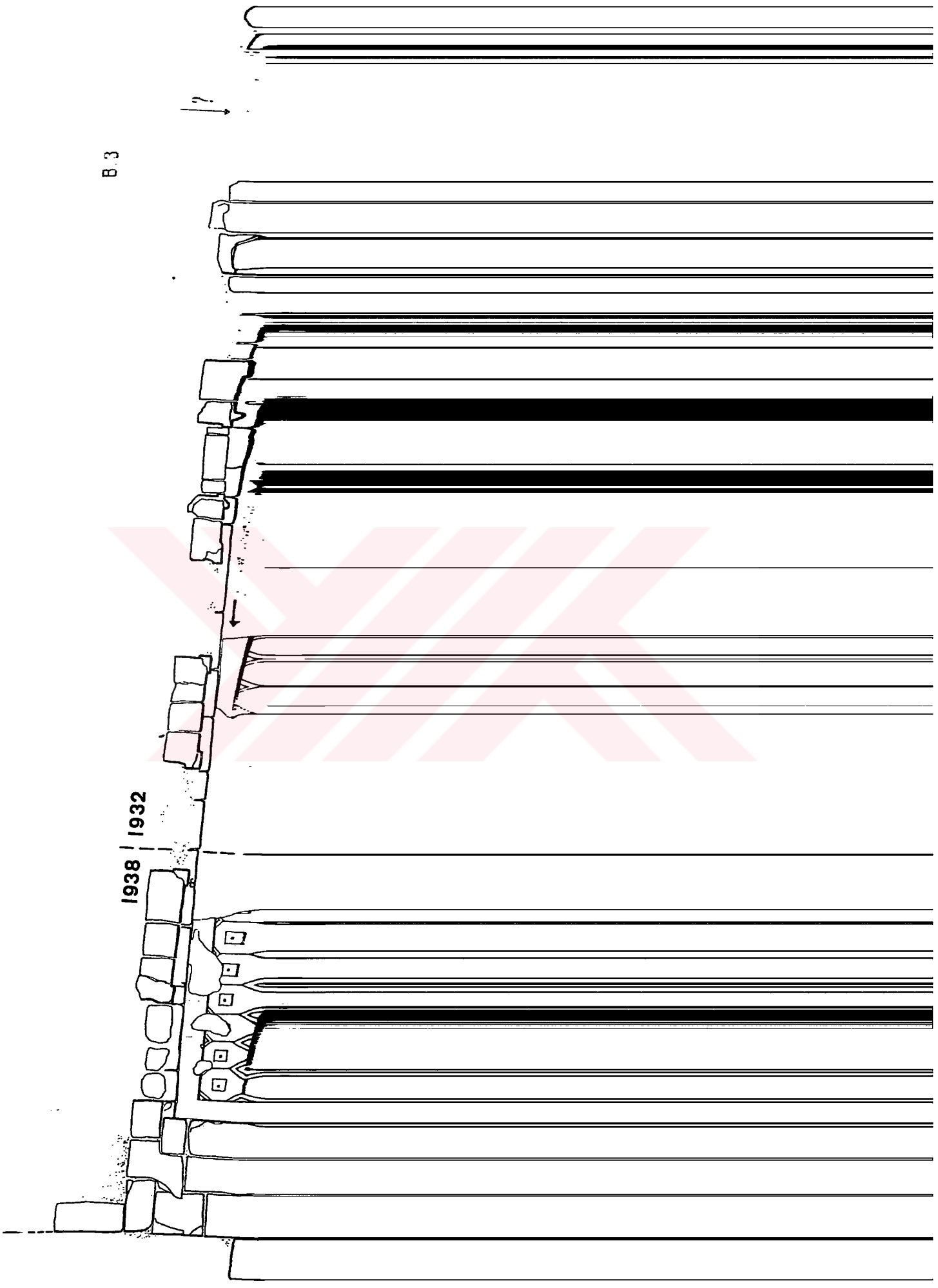

Şekil D.1 Aizanoi sütunlu caddesi rölöve planı [60]

B.3

1938 | 1932

ÖZGEÇMİŞ

Ayşe Akbaş, 1975 yılında Burdur’da doğdu. Lise eğitimini Burdur Anadolu Lisesi’nde 1993 yılında tamamladı. Aynı yıl, İTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü’nde eğitimine başladı. 1997 yılında Restorasyon Kürsüsü Tarsus Antik Yol Rölöve Çalışması’na, 1998 yılında Bergama Müzesi Yortanlı Kurtarma Kazısı’na katıldı. 1998 kış yarıyılında İTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü’nden mezun oldu. Halen İTÜ Fen Bilimleri Mimarlık Ana Bilim Dalı Mimarlık Tarihi Programı’nda yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.

